

Подано статті з актуальних проблем військово-спеціальних наук: військової педагогіки, теорії та методики військово-педагогічних досліджень, військового навчання і виховання та інших аспектів педагогіки у сфері національної безпеки та оборони.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, ад'юнктів, аспірантів, студентів та курсантів.

The research topics are urged by and aimed at solving current problems of military-special sciences: military pedagogy, theory and methods of military pedagogical research, military training and education and other aspects of pedagogy in the field of national security and defense.

For scientists, faculties, postgraduate students, students and cadets.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	І.В. Толок, канд. пед. наук, доц.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	І.С. Бахов, д-р пед. наук, проф.; А.А. Каленський, д-р пед. наук, доц., А.О. Кучерявий, д-р пед. наук, доц.; В.С. Рижиков, д-р пед. наук, проф., Н.М. Чернуха, д-р пед. наук, проф., Д.Г. Юник, д-р пед. наук, проф., І.Д. Юник, канд. пед. наук, Тереза Гіза, д-р пед. наук (Польща), Йоанна Лукасевіч-Велеба, канд. пед. наук (Польща), Олена Бочарова, д-р пед. наук, доц., (Польща), Б.О. Попков, канд. військ. наук, с.н.с. (заступник відповідального редактора); О.І. Сторубльов, канд. техн. наук, доц. (відповідальний секретар)
Адреса редколегії	03680, Київ, вул. Ломоносова, 81, Військовий інститут; ☎ (38044) 521 32 89; тел./факс (38044) 521 32 92; ел. пошта: viknu@univ.net.ua офіційний сайт: www.mil.univ.kiev.ua
Затверджено	Вченою радою Військового інституту 21.03.2019 (прот. № 11)
Атестовано	Міністерством освіти і науки України. Наказ № 241 від 09.03.2016, Наказ № 1714 від 28.12.2017.
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про Державну реєстрацію КВ №17617-6467Р від 29.03.11р.
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Навчально-картографічний комплекс ВІКНУ.
Адреса видавця	03680, Київ, вул. Ломоносова 81 ☎ (38044) 521 33 82.

The research topics are urged by and aimed at solving current problems of military-special sciences: military pedagogy, theory and methods of military pedagogical research, military training and education and other aspects of pedagogy in the field of national security and defense.

For scientists, faculties, postgraduate students, students and cadets.

Подано статті з актуальних проблем військово-спеціальних наук: військової педагогіки, теорії та методики військово-педагогічних досліджень, військового навчання і виховання та інших аспектів педагогіки у сфері національної безпеки та оборони.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, ад'юнктів, аспірантів, студентів та курсантів.

EXECUTIVE EDITOR	I. Tolok, PhD in Pedagogy, Associate Professor
EDITORIAL BOARD	I. Bachov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; A. Kalenskiy, Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor; A. Kucheriavyi, Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor; V. Ryzhykov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; N. Chernuha, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; D. Yunyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Professor; I. Yunyk, PhD in Pedagogjkal Sciences, Associate Professor; Tereza Giza, Doctor of Sciences in Pedagogy, (Poland); Yoanna Lukaszewicz-Wielba, PhD in Pedagogjkal Sciences, (Poland); Olena Bocharova, Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor (Poland); B. Popkov, PhD in Military Sciences, Senior Research Associate (Deputy Editor in Chief); O. Storubliov, PhD in Technical Sciences, Associate Professor (Executive Secretary)
Address	Military Institute, 81, Lomonosova str., Kyiv, 03689; ☎ (38044) 521 32 89; tel./fax (38044) 521 32 92; www.mil.univ.kiev.ua
Approved by	Scientific Council of Military Institute (Protocol №11 of 21th March 2019)
Certified by	Ministry of Education and Science of Ukraine. Order No. 241 of 03.09.16, Order No. 1714 of 12.28.17.
Certified by	Ministry of Justice of Ukraine State Certificate № 17617-6467P issued on 29.03.2011.
Founded and published by	Taras Shevchenko National University of Kyiv, Educational cartography unit of Military Institute
Address:	81, Lomonosova str., Kyiv, 03680 ☎ (38044) 521 33 82

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІКА

В. Алещенко, д-р психол. наук, проф.

Морально-психологічне забезпечення сил оборони держави: педагогічний аспект.....

В. Артемов, д-р пед. наук, доц., Н. Литвиненко, канд. техн. наук, ст. наук. співроб.

Застосування ризик-орієнтованого підходу навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання....

І. Бахов, д-р пед. наук, проф.

Використання адаптивних та інтелектуальних освітніх технологій у підготовці сучасних фахівців.....

Є. Безсмолий, канд. пед. наук

Сутність і практична значимість педагогічних умов і принципів у підготовці майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності.....

С. Бурій, канд. пед. наук, А. Савченко, нач. відділу

Принципи навчання як основні дидактичні вимоги формування управлінської культури у майбутніх офіцерів у процесі практичної підготовки.....

К. Ахмед, аспірант

Сутність естетичного виховання у закладах вищої освіти.....

О. Колісник, канд. психол. наук

Патріотична складова в сучасному освітньо-виховному процесі підготовки офіцерів Збройних Сил України.....

А. Кучерявий, д-р пед. наук, доц.

Порівняльна характеристика змісту функцій суб'єктів виховання у вищих педагогічних і військових закладах освіти..

М. Охрамович, канд. техн. наук, с.н.с., О. Соколіна, канд. філос. наук

Переваги впровадження технологій дистанційного навчання в систему військової освіти.....

В. Рижиков, д-р пед. наук, проф., І. Добрянський, д-р пед. наук, проф., О. Сторубльов, канд. техн. наук, доц.

Педагогічна система як структурний компонент змісту спеціальної підготовки військовослужбовців у сучасному контексті розвитку Збройних Сил України.....

Ю. Черних, канд. техн. наук, доц., О. Черних, с.н.с.

Проблема гарантування якості підготовки військових фахівців: підсумки експериментальних досліджень.....

І. Шестопалова, канд. пед. наук

Соціалізуючі аспекти дисципліни «Іноземна мова».....

Т. Шишкіна, канд. пед. наук

Методи використання рольових ігор при формуванні фахових компетенцій працівників банківської сфери на практичному прикладі.....

І. Юник, канд. пед. наук

Формування психологічної стійкості комунікаторів у процесі підготовки до професійної діяльності.....

PEDAGOGY

V. Aleschenko

The moral-psychological support to the defence forces of a state: pedagogical aspect.....

V. Artemov, N. Lytvynenko

The implementation of the risk-oriented training approach in the universities with specific educational conditions.....

I. Bachov

The use of adaptive and intellectual educational technologies in preparing of modern specialists.....

Ye. Bessmoly

The essence and practical value of pedagogical conditions and principles for the educational training of future masters in legal sciences to the teaching activity.....

S. Buryy, A. Savchenko

Principles of training as the main didactic requirements of the formation of management culture of future officers in the process of practical training.....

Karam Ahmed

The essence of aesthetic education in higher education institutions.....

O. Kolesnik

The patriotic component within the educational-training process of training officers of the armed forces of Ukraine.....

A. Kucheriavyi

The comparative characteristics of content of functions which are realized by upbringing activity subjects in higher pedagogical and military educational establishments.....

M. Okhramovych, O. Sokolina

Advantages of implementing training technologies in the military education system.....

V. Ryzhykov, I. Dobryanskyi, O. Storublov

The pedagogical system as a structural component of the content of character training of servicemen in the modern context of the development of the armed forces of ukraine.....

Y. Chernykh, O. Chernykh

The problem of providing guarantees on the quality of military specialists' training: results of experimental studies.....

I. Shestopalova

The english language learning as a process of socialisation.....

T. Shishkina

Methods of using role-playing games in the formation of professional competencies of banking professionals on a practical example.....

I. Yunyk

The development of psychological stability of communicators in the process of preparation for professional activity.....

ПЕДАГОГІКА

В. Алещенко	
Морально-психологічне забезпечення сил оборони держави: педагогічний аспект	5
В. Артемов, Н. Литвиненко	
Застосування ризик-орієнтованого підходу навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.....	9
І. Бахов	
Використання адаптивних та інтелектуальних освітніх технологій у підготовці сучасних фахівців.....	14
Є. Безсмолий	
Сутність і практична значимість педагогічних умов і принципів у підготовці майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності	18
S. Buryu, A. Savchenko	
Principles of training as the main didactic requirements of the formation of management culture of future officers in the process of practical training	23
К. Ахмед	
Сутність естетичного виховання у закладах вищої освіти	26
О. Колісник	
Патріотична складова в сучасному освітньо-виховному процесі підготовки офіцерів Збройних Сил України	29
А. Кучерявий	
Порівняльна характеристика змісту функцій суб'єктів виховання у вищих педагогічних і військових закладах освіти.....	32
М. Охрамович, О. Соколіна	
Переваги впровадження технологій дистанційного навчання в систему військової освіти.....	35
V. Ryzhykov, I. Dobryanskyi, O. Storublov	
The pedagogical system as a structural component of the content of character training of servicemen in the modern context of the development of the armed forces of Ukraine.....	39
Ю. Черних, О. Черних	
Проблема гарантування якості підготовки військових фахівців: підсумки експериментальних досліджень	43
I. Shestopalova	
The english language learning as a process of socialisation	48
Т. Шишкіна	
Методи використання рольових ігор при формуванні фахових компетенцій працівників банківської сфери на практичному прикладі	52
І. Юник	
Формування психологічної стійкості комунікаторів у процесі підготовки до професійної діяльності	58

CONTENTS

PEDAGOGY

V. Aleschenko	
The moral-psychological support to the defence forces of a state: pedagogical aspect.....	5
V. Artemov, N. Lytvynenko	
The implementation of the risk-oriented training approach in the universities with specific educational conditions.....	9
I. Bakhov	
The use of adaptive and intellectual educational technologies in preparing of modern specialists.....	14
Ye. Bessmoly	
The essence and practical value of pedagogical conditions and principles for the educational training of future masters in legal sciences to the teaching activity	18
S. Buryy, A. Savchenko	
Principles of training as the main didactic requirements of the formation of management culture of future officers in the process of practical training.....	23
Karam Ahmed	
The essence of aesthetic education in higher education institutions.....	26
O. Kolesnik	
The patriotic component within the educational-training process of training officers of the armed forces of Ukraine.....	29
A. Kucheriavyi	
The comparative characteristics of content of functions which are realized by upbringing activity subjects in higher pedagogical and military educational establishments.....	32
M. Okhramovych, O. Sokolina	
Advantages of implementing training technologies in the military education system.....	35
V. Ryzhykov, I. Dobryanskyi, O. Storublov	
The pedagogical system as a structural component of the content of character training of servicemen in the modern context of the development of the armed forces of Ukraine.....	39
Y. Chernykh, O. Chernykh	
The problem of providing guarantees on the quality of military specialists' training: results of experimental studies	43
I. Shestopalova	
The english language learning as a process of socialisation.....	48
T. Shishkina	
Methods of using role-playing games in the formation of professional competencies of banking professionals on a practical example.....	52
I. Yunyk	
The development of psychological stability of communicators in the process of preparation for professional activity.....	58

**МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИЛ ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ:
ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Стаття присвячена дослідженню педагогічної складової формування сутності розвитку морально-психологічного забезпечення сил оборони держави на сучасному етапі.

Як показує досвід, знижують ефективність системи МПЗ, стримують її подальший розвиток відсутність чіткої уніфікованої вертикалі управління діяльністю зазначених структур з урахуванням специфіки функціонування складових сил оборони та виконання ними визначених завдань; відсутність єдиної міжвидової підготовки сил оборони, державного замовлення на підготовку кадрів у ВВНЗ МО України оперативного та стратегічного рівня; застарілість та недосконалість технологій і методик оцінки та прогнозування соціально-психологічних умов формування, підтримання та поновлення морально-психологічного стану особового складу сил оборони; відсутність єдиних поглядів щодо відповідності пільг та соціальних гарантій критеріям стандартів НАТО; невідповідність стану матеріально-технічної бази МПЗ сучасним вимогам та потребам сил оборони

Проведено ретельний аналіз проєкту Концепції за результатами якого встановлено, що на концептуальному рівні єдиного нормативного документу з зазначеного виду всебічного забезпечення не існує і розроблена Концепція загалом відповідає основним положенням Доктрини застосування сил оборони держави.

Підкреслено, що ефективне здійснення МПЗ сил оборони можливе тільки на основі загальнодержавних політичних установок, детально розроблених програм із залученням зусиль органів державного і військового управління всіх рівнів.

Внесено пропозиції та зауваження щодо педагогічної складової у зміст проєкту Концепції, які необхідно враховувати при підготовці її остаточного варіанту.

Ключові слова: концепція, морально-психологічне забезпечення, сили оборони, єдина модель МПЗ, складові МПЗ, морально-психологічний стан, педагогічна складова.

Постановка проблеми. Необхідність прийняття Концепції розвитку морально-психологічного забезпечення (МПЗ) сил оборони (Концепція) та розроблення рекомендацій щодо її нормативного закріплення з урахуванням педагогічної складової, надзвичайно важлива і нагальна проблема. Це обумовлено тим, що нові воєнні загрози національній безпеці України постійно трансформуються і видозмінюються. При цьому вирішальне значення у нейтралізації та послабленні їхнього впливу продовжує належати морально-психологічній стійкості та здатності особового складу сил оборони виконувати поставлені завдання [1-5].

В умовах сучасної гібридної війни проти України, нам треба протиставити сильну сторону ЗС України, сил оборони,— це якісна перевага особового складу, його високий бойовий дух, мотивація професійно захищати Богом даною нам землю (зрозуміло при відповідному озброєнні і технічній оснащеності.)

Між тим, як показав п'ятирічний досвід організації МПЗ застосування угруповання військ ЗС України, інших військових формувань в ході виконання завдань в зоні ООС (АТО), не зважаючи на функціонування відповідних структур МПЗ у ЗС України, органів управління по роботі з особовим складом (персоналом) у інших силах оборони, наявність створеної відомчої нормативно-правової бази, підготовки відповідних фахівців у відомчих ВВНЗ, - система МПЗ, роботи з людьми дає ознаки помітних збоїв. До суттєвих проблем в цій сфері призводять різні підходи у силах оборони до цієї діяльності, різномірність їх органів управління, нормативної бази. Крім того, у змісті ще існуючих по цей час керівних (концептуальних) документів закладені підходи, які визначають організацію роботи структур МПЗ, роботи з особовим складом ще 90-х років ХХ ст., і не враховують сучасних умов та отриманого бойового досвіду. Також знижують ефективність системи МПЗ, стримують її подальший розвиток відсутність чіткої

уніфікованої вертикалі управління діяльністю зазначених структур з урахуванням специфіки функціонування складових сил оборони та виконання ними визначених завдань; відсутність єдиної міжвидової підготовки сил оборони, державного замовлення на підготовку кадрів у ВВНЗ МО України оперативного та стратегічного рівня; застарілість та недосконалість технологій і методик оцінки та прогнозування соціально-психологічних умов формування, підтримання та поновлення морально-психологічного стану особового складу сил оборони; відсутність єдиних поглядів щодо відповідності пільг та соціальних гарантій критеріям стандартів НАТО; невідповідність стану матеріально-технічної бази МПЗ сучасним вимогам та потребам сил оборони [6-8].

Аналізуючи проблемні питання в організації системи МПЗ у ЗС України, роботи з особовим складом в силах оборони (незважаючи на неодноразове їх реформування), ми робимо висновок, що вона цілому витримала випробування часом, практикою, не була знехтуваною і потребує подальшого розвитку. Єдині підходи до реалізації людського фактору, врахування педагогічної складової при формуванні морально психологічного стану особового складу в сучасній гібридній війні є сьогодні ключовою стратегією, яка повинна посідати особливе місце в роботі відповідних органів управління сил оборони нашої державі. Ефективне здійснення МПЗ сил оборони можливе тільки на основі загальнодержавних політичних установок, детально розроблених поглядів на цей вид діяльності, відповідних програм із залученням зусиль органів державного і військового управління всіх рівнів. Сьогодні це є ключовою стратегією, яка повинна посідати особливе місце в роботі органів управління сил оборони нашої державі [7,8,12].

Отже, в цих умовах від військової, педагогічної, психологічної науки, є потреба у поясненні

концептуальних підходів, які інтегрують знання, бойовий досвід і дають більш-менш коректні пояснення у необхідності розробки Концепції МПЗ сил оборони України в сучасній гібридній війні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У психолого-педагогічній літературі накопичено чималий досвід розгляду проблеми ефективності системи МПЗ у ЗС України, яка була висвітлена у наукових працях В.І. Алещенка, В.Г. Безбаха, О.В. Бойко, В.І. Осьодла, О.Д. Сафіна, В.В. Стасюка, В.С. Чорного, С.Є. Талаура, В.Г. Дикуна, В.В. Ягупова та ін. До розробки й обґрунтування положень проекту "Концепції розвитку морально-психологічного забезпечення сил оборони" у 2016 році долучились фахівці Головного управління МПЗ ЗС України і запропонували її до широкого обговорення науковцями. Цього вимагали зміни в досягненні стандартів НАТО, застосуванні ЗС та інших військових формувань, отриманий ними бойовий досвід з питань МПЗ АТО, а згодом перехід до операції ОС [7-9, 12].

Різні аспекти організації морально-психологічного забезпечення силових структур розглядалися у наукових працях та дослідженнях науковців сил оборони О.О. Ілляка, Б.М. Олексієнка, Є.М. Потапчука та ін. В деяких роботах аналізуються тільки окремі складові МПЗ, без їх комплексного взаємозв'язку, не досліджується набутий досвід при виконанні спільних завдань в зоні проведення ООС(АТО). Аналіз цих та інших праць свідчить, що: існуюче нині розуміння МПЗ сил оборони, має неоднозначне тлумачення у різних наукових джерелах, що не сприяє визначенню його сутності та змісту, і як результат – зниження ефективності; велика кількість теоретичних розробок щодо здійснення МПЗ поки ще не доведена до рівня практичних рекомендацій (документів) та застосування у практиці сил оборони.

У зв'язку з цим, постає комплексне завдання - вироблення єдиних концептуальних поглядів і підходів щодо завдань, напрямів, функцій, порядку організації та вдосконалення системи морально-психологічного забезпечення (МПЗ) сил оборони загалом; необхідність розробки порядку Переходу до єдиної системи морально - психологічного забезпечення сил оборони, що і визначає актуальність цієї статті.

Отже, **метою статті** є аналіз і розробка єдиних концептуальних педагогічних поглядів і підходів на сутність, завдання, напрями, порядок організації та вдосконалення системи морально-психологічного забезпечення сил оборони, які викладені у проекті Концепції.

Виклад основного матеріалу дослідження. У педагогіці Концепція розглядається як складна, цілеспрямована, динамічна система фундаментальних знань про педагогічний феномен, що повно і всебічно розкриває його сутність, зміст, особливості, а також технологію оперування з ним в умовах сучасної освіти.

Композиційно виклад педагогічної концепції як системи наукових знань і як форми подання результатів досліджень має включати такі розділи (за Є.В. Яковлевим, Н.О. Яковлевою): загальні положення; понятійно-категоріальний апарат; теоретико-методологічні основи; ядро; змістовно-сенсорне наповнення; педагогічні умови ефективного функціонування і розвитку досліджуваного феномена; верифікація. Створити концепцію — означає

спроєктувати майбутнє, знайти і обґрунтувати її параметри цього виду діяльності як за типологічними ознаками, так і за оформленням.

Перший заступник Міністра оборони України Іван Руснак зазначає, що «тема є важливою тому, що Міністерство оборони України, Генеральний штаб Збройних Сил України та інші органи військового управління знаходяться в стані реформування. В певній мірі ми впроваджуємо стандарти Альянсу, і з другої сторони Збройні Сили України виконують бойові завдання – протистоять агресії на сході України. А весь особовий склад, підрозділи, війська в цілому охоплені таким видом забезпечення як морально-психологічне забезпечення» [11].

Більше ніж за 27 років цієї роботи в Збройних Силах України зроблено багато. Розроблені нормативно-правові засади цього виду всебічного забезпечення. На сьогоднішній день морально-психологічного забезпечення за змістом, структурою описано і регламентовано в нормативно-правових документах, підручниках, посібниках, настановах, доктринах і ми його сприймаємо як вид забезпечення застосування в Збройних Силах України. Органи управління, колективи і спеціалісти, які виконують цю задачу зробили свій вагомий позитивний внесок у підтримання морального клімату, військової дисципліни, злагодженості і ефективності виконання завдань військовослужбовцями. Запроваджуються ефективні системи стратегічних комунікацій у діяльність органів сектору безпеки та оборони, інститут військового капеланства, інформаційно-психологічної операції, формується необхідне медійне середовище, застосовуються новітні технології в роботі з особовим складом. І хоча інформаційна складова гібридної війни застала нас практично зненацька, на сьогодні, Україною, Збройними Силами, силами оборони, вже отримано унікальний досвід протистояння інформаційній агресії, який найменше слід досліджувати і враховувати при підготовці фахівців.

Положення про Генеральний штаб ЗС України, затверджене Указом Президента України від 06.04.2011 № 406 (зі змінами), визначає, що однією з функцій, що покладається на Генеральний штаб є здійснення планування та організація морально-психологічного забезпечення повсякденної життєдіяльності, підготовки та застосування Збройних Сил. Головне управління морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України розробило «проект Концепції розвитку морально-психологічного забезпечення сил оборони» і ним вона була винесена на обговорення представників сил оборони державі, науковців, фахівців. На думку розробників, Концепція покликана визначити механізм розвитку системи та організації роботи щодо морально-психологічного забезпечення сил оборони держави. Важливо додати і визначення напрямів і строків формування такої системи. В науці будь яку систему, зокрема і МПЗ, характеризують поняття надійності та стійкості, життєздатності в умовах підготовки та застосування військ (сил), якщо вона має механізм постійного оновлення, адаптації, якщо вектор (напрям і сутність) її розвитку в часі відповідає інтересам усієї системи всебічного забезпечення, яка існує у ЗС України, інших силових структурах. Отже, головною метою Концепції є пошук нових шляхів реформування та удосконалення існуючої системи МПЗ, роботи з

персоналом сил оборони з урахування «гібридної війни» на сході країни та відповідними сучасними соціально-політичними реаліями в державі [6,8].

Під час обговорення положень Концепції, дискусій вносились пропозиції до роз'єднання морального і психологічного в системі забезпечення, а також застосування брудних прийомів: звинувачення розробників документу в плагіаті положень у росіян і невідповідності стандартам НАТО. Особливо це було активізовано в останній час тими особами, які жодним чином не мали і не мають стосунку до організації функціонування системи МПЗ як в Збройних Силах, так і в інших військових формуваннях. Тим більше не несуть ніякої відповідальності за її функціонування і результати. Морально-психологічне проявляється в інтегрованій єдності морального і психічного. У моральному викристалізовані високі ідеї, ідеали, принципи, норми, цінності, погляди тощо, які трансформуються у сферу психічного – емоцій, почуттів і волі, переконаності і віри, рішучості і стійкості [9-11].

Проведений автором аналіз змісту проекту Концепції показав, що весь документ складається із восьми розділів (не нумеровані) [6]. У Загальній частині прописано, що Концепція визначає механізм розвитку системи та організаційні засади МПЗ як сукупності функціонально взаємозв'язаних сил, засобів, технологій і методик впливу на свідомість, психіку та морально-психологічний стан особового складу сил оборони. Погоджуючись з таким формулюванням, до правової основи слід додати що вона ґрунтується, зокрема, і на вимогах Доктрини застосування сил оборони затвердженої наказом Верховного Головнокомандувача ЗС України від 17.08.2018 [5].

Проблема, яка потребує розв'язання. Концепція визначає основні проблеми, які знижують ефективність системи МПЗ сил оборони, стримують її подальший розвиток. Серед основних, які згадуються – сім. Пропонується залишити не більше п'яти проблем, які стосуються ЗС України, інших сил оборони, обговоривши та погодивши їх з представниками сил оборони.

Стосовно розділу - шляхи розв'язання проблеми. Визначено 11 шляхів, доцільно скоротити до 5.

Мета і строки реалізації Концепції. З метою – погоджуємося. Щодо порядку реалізації Концепції здійснити двома етапами, (зрозуміло на період виконання Державної програми розвитку ЗС України на період до 2020 року). Конкретно визначити що передбачається на першому етапі (до кінця 2019 року) та на другому етапі (до кінця 2020 року).

У подальшому реалізація цієї Концепції буде здійснена шляхом: створення системи психологічного супроводу та декомпресії (кого?) з урахуванням досвіду збройних сил провідних держав світу, зокрема за підтримки міжнародних ініціатив. Декомпресія – це форма психологічної реабілітації. Інші форми у Концепції не визначались, наприклад національно – патріотична підготовка і т. ін.

Стосовно розділу - Основний зміст, напрями, складові та завдання морально-психологічного забезпечення. Зазначений розділ у Концепції не враховує завдання Доктрини застосування сил оборони держави. Так, не визначено три з восьми основних завдань МПЗ сил оборони, які передбачені пунктом 77 Доктрини, а саме:

організація заходів із захисту особового складу від негативного інформаційно-психологічного впливу

противника та заходів контрпропаганди; в силу особливостей сучасної гібридної війни, становлення інформаційного суспільства загалом, це потребує окремої уваги;

роз'яснення особовому складу норм міжнародного гуманітарного права, вимог щодо екологічної безпеки, особливостей поведінки з цивільним населенням, військовополоненими тощо та необхідності їх дотримання у бойових умовах;

формування та підтримання в особового складу необхідного рівня морально-психологічного стану.

Щодо складових МПЗ, їх в Концепції визначено дві:

1. інформаційно-пропагандистське забезпечення - 14 завдань;

2. психологічне забезпечення -13 завдань.

У змісті не прописані фундаментальні основні принципи, як основні вихідні положення системи МПЗ, її побудові. Напрями, складові та завдання МПЗ сил оборони повинні уточнюватися та доповнюватися нормативно-правовими актами ЗС України, а також інших утворених відповідно до законів України військових формувань (сил оборони).

На наш погляд необхідно прописати співпрацю з НАТО та досягти до 2020 року сумісності стандартів. (Указ Президента України від 06.07.2016 року № 240/2016 "Про Стратегічний оборонний бюлетень України". ...досягнення оперативної сумісності ЗС України та інших складових сил оборони у відповідності із стандартами НАТО).

З огляду на це потребує додаткового вивчення та врахування досвід морально-психологічного впливу, практики роботи інституцій соціального та гуманітарного напрямку в арміях країн НАТО (США, ФРН, Франції, Великобританії, Польщі та ін.).

Загалом зазначений розділ переобтяжений формулюваннями, завданнями та за змістом (обсягом), наблизений до положення (інструкції) або настанови. Потребує уточнення понятійно – категоріальний апарат. Це важливий момент, проте потрібна конкретика.

Цікавим є наступний розділ - Організації і керівництва морально-психологічним забезпеченням, в якому передбачаються уніфіковані організаційно – штатні структури сил оборони. І проблема тут не тільки у поглядах створити нові організаційно-штатні структури, зміни їх назв. Чи буде це сприяти порозумінню між керівниками відповідних органів управління сил оборони? Потрібен діалог з колегами з інших силових структур, єдність і зацікавленість в тому що б розвивати вид забезпечення, а не міняти назви оргструктури. Час покаже якими і під ким вони будуть.

Концепція повинна передбачати відповідь щодо Порядку переходу до єдиної системи МПЗ сил оборони. Для організації ефективної координації заходів переходу до єдиної системи МПЗ у структурах сил оборони держави, як пропозиція, доцільно створити міжвідомчий орган та розробити механізм реалізації Концепції та його ресурсне забезпечення.

На думку автора Міжвідомчу робочу групу доцільно створити при Міжвідомчій комісії РНБО яка готує: пропозиції за визначенням та уточненням основних цілей і завдань МПЗ, що стоять перед силами оборони держави; визначає ступінь інтеграції (уніфікація, робоча взаємодія) структур МПЗ у ході реалізації окремих заходів; бере участь в узгодженні відомчих підпрограм; сприяє створенню правових, організаційних, матеріально-технічних, кадрових, наукових, фінансових та інших умов для безперебійного функціонування єдиної системи МПЗ в

мирний та воєнний час; здійснює контроль за ходом реалізації Порядку і готує пропозиції за оцінкою її ефективності.

Головними виконавцями заходів є структури сил оборони держави, які: розробляють відомчі підпрограми, що визначають конкретні заходи і забезпечують їх реалізацію; організують і проводять конкурсний відбір виконавців конкретних НДР, включених у відомчі підпрограми, відповідно до законодавства; визначають джерела фінансування відомчих підпрограм, а також необхідні витрати з кожного заходу (з розрахунками - обґрунтуваннями).

Щодо підготовки фахівців морально-психологічного забезпечення - великим плюсом є те, що в ньому пропонується створити уніфіковану системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів сил оборони.

Підготовку фахівців МПЗ здійснювати у вищих військових навчальних закладах, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти (згідно з державним замовленням) з урахуванням національного досвіду та стандартів підготовки збройних сил провідних держав світу, навчанням закордоном.

Єдина система морально-психологічного забезпечення сил оборони, кожна її складова, елемент має передбачати реалізацію наступних спільних завдань:

розроблення єдиних нормативно-правових актів та статутних документів, що регламентують МПЗ підготовки і застосування військ (сил);

створення і реалізацію уніфікованих відомчих підпрограм МПЗ;

заходи щодо інформаційно-пропагандистського, психологічного, соціально-правового, культурологічного забезпечення, захисту особового складу від негативного інформаційно-психологічного впливу, підтримки військової дисципліни серед військовослужбовців;

проведення військово-соціологічних досліджень;

організацію забезпечення ТЗ МПЗ;

оптимізацію та удосконалення системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів відповідних структур МПЗ;

організацію фінансово-економічного забезпечення єдиної системи МПЗ.

Фінансування заходів з реалізації Концепції визначено за рахунок і в межах видатків, передбачених у Державному бюджеті України на відповідний рік для Збройних Сил України, а також інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, та інших джерел, не заборонених законодавством.

Концепція сприятиме:

координації зусиль і виробленню єдиних поглядів щодо морально-психологічного забезпечення виконання силами оборони завдань за призначенням;

розробленню єдиних теоретико-методологічних основ та приведенню нормативно-правових актів складових сил оборони з питань організації морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування сил оборони у відповідність з вимогами сьогодення;

упорядкуванню функцій і завдань структурних підрозділів морально-психологічного забезпечення сил оборони з урахуванням специфіки їх діяльності;

переходу до єдиних стандартів системи морально-психологічного забезпечення сил оборони з урахуванням національних особливостей та імплементації стандартів НАТО;

упровадженню інноваційних технологій і методик щодо формування, підтримання та поновлення морально-психологічного стану особового складу сил оборони, професійно-психологічного відбору, інформаційно-психологічного впливу на психіку та свідомість військовослужбовців, співробітників та працівників сил оборони з урахуванням національного досвіду і досвіду збройних сил провідних держав світу; нарощуванню спроможностей інформаційно-психологічної взаємодії та соціальних комунікацій щодо формування в особового складу сил оборони свідомого ставлення та психологічної готовності до виконання завдань за призначенням;

упровадженню у практику діяльності сил оборони позитивного досвіду морально-психологічного забезпечення;

створенню необхідних умов для відтворення національних та імплементації європейських цінностей, зміни ментальності (психологічних установок) особового складу сил оборони;

налагодженню взаємодії з питань організації морально-психологічного забезпечення між складовими сил оборони в інтересах виконання завдань за призначенням;

приведенню системи підготовки та підвищення фахового рівня службових осіб структурних підрозділів морально-психологічного забезпечення сил оборони у відповідність з вимогами сьогодення з урахуванням національного досвіду і стандартів збройних сил провідних держав світу;

оновленню матеріально-технічної бази морально-психологічного забезпечення сил оборони;

створенню сприятливих умов для розвитку наукової і науково-технічної діяльності з питань морально-психологічного забезпечення.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших досліджень. Загалом проект Концепції є прийнятним, але окремі її положення потребують узгодження з іншими нормативно-правовими актами (або їх відміни), зокрема, з указом Президента України від 12.01.2004 № 28 "Про Концепцію гуманітарного і соціального розвитку у Збройних Силах України" та наказом МО України від 05.05.1999 р. № 142 «Про введення в дію Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України» відтак, з урахуванням пропозицій та зауважень доцільно у короткі терміни доопрацювати її.

У результаті переходу до єдиної системи морально-психологічного забезпечення сил оборони, має бути досягнуто:

в організаційному плані – створення єдиної системи управління МПЗ сил оборони держави, здатною ефективно вирішувати покладені на неї завдання;

в оперативному плані – зміцнення морально-психологічного стану особового складу (персоналу);

в економічному плані – оптимізація витрат фінансових ресурсів, що виділяються органам

виконавчої влади на морально-психологічне забезпечення.

Підсумком виконання заходів щодо переходу до єдиної системи МПЗ повинно стати: поновлення високого морально-психологічного стану особового складу військ (сил), досягнуто узгодженість і координованість застосування сил і засобів сил оборони держави, і що важливо - здійснювати підготовки кадрів за єдиними для сил оборони освітніми стандартами, спеціалізаціями. Практична реалізація цієї Концепції дасть змогу сформувати і максимально реалізувати національно-духовний потенціал, моральні та психологічні можливості особового складу сил оборони, покращити адаптивність і стійкість його свідомості до негативного інформаційно-психологічного впливу та цілеспрямованих деморалізуючих зусиль противника в бойовій обстановці, підтримувати "психологічну пружність" військовослужбовців і їх здатність ефективно виконувати завдання за призначенням.

Список використаних джерел:

1. Военна доктрина України. 2015., - 54с.
2. Закон України «Про національну безпеку України». Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
3. Закон України Про Збройні Сили України. Закон України. Постанова Верховної Ради України від 06.12.91р. Відомості Верховної Ради України. - 1992. - №9.

4. Закон України Про національну безпеку України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241) (Указ ПУ, м. Київ, 21 червня 2018 року № 2469-VIII)

5. Доктрина застосування сил оборони держави. Наказ Верховного Головнокомандувача ЗС України від 17.08.2018 № 20 ДСК-ОП.

6. Концепція (проект) розвитку морально-психологічного забезпечення сил оборони держави.

7. Алещенко В.І. Психологічне забезпечення в Збройних Сил України: проблеми та шляхи удосконалення. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2015. Вип. 18. – С. 3-18.

8. Бойко О. В.: Кому вигідно зруйнувати систему морально – психологічного забезпечення ЗСУ...https://enigma.ua/.../komu_vigidno_zruynuvati_sistemu_moralbno_p_sikhologichnogo...

9. Морально-психологічне забезпечення у ЗС України: Підручник: 2 ч. Ч.1 / [В.М.Вилко, В.М. Грицюк, В.Г.Дікун]; за заг. ред .. В.В.Стасюка.- К.: НУОУ, 2012. - 464 с.

10. Про введення в дію Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України. Наказ МО України від 05.05.1999 р., № 142

11. У Києві відбувся круглий стіл з питань морально-психологічного забезпечення сил оборони. Режим доступу: www.mil.gov.ua/.../u-kievi-vidbuvsya-kruglij-stil-z-pitan-moralno-psihologichnogo-z.

12. Проблеми та шляхи реформування і розвитку системи МПЗ у ЗС України за досвідом АТО : матеріали науково-практичного семінару кафедри МПЗ ДВ (10 грудня 2014 року) / Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. – К.: НУОУ, 2014.

Надійшла до редколегії 01.03.2019

V. Aleschenko, Doctor of Psychological Sciences, Professor
The Ivan Tchernyachovskij National University of Defense of Ukraine, Kyiv

THE MORAL-PSYCHOLOGICAL SUPPORT TO THE DEFENCE FORCES OF A STATE: PEDAGOGICAL ASPECT

This article is dedicated to the research of the pedagogical content of forming the essence of further development of the moral-psychological support of the defense forces of a state at the modern stage of development.

Based on experience it's possible to state that the absence of a clear unified command of the activity of the mentioned structures taken into consideration the peculiarities of functioning of defense forces and the exercise of tasks set, significantly decreases the effectiveness of the system of moral-psychological support; the absence of a unified interbranch training procedure of defense forces, the absence of a state order to train staff on the basis of higher military educational facilities of the Ministry of Defense of Ukraine at an operative and strategic level; the outdated and imperfection of technologies and methodologies of assessment and prognosis of social-psychological conditions of establishing, supporting and renewing the moral-psychological state of the defense staff; the absence of unified views on the concordance of the privileges and social guarantees to NATO criteria; the non-concordance of the current state of the material-technical base of the moral-psychological support to the modern demands and needs of defense forces.

There's a thorough analyses presented on the project of the Concept, as a result of which it has been determined that on a conceptual level there's no unified normative document in this particular field on the overall support and that the developed concept generally meets the main Provisions of the Doctrine on implementing the defense forces of a state.

It has been stipulated that the effective use of the moral-psychological support to the defense forces can be possible only on the basis of nation- wide political constructions, thoroughly developed programs and the involvement of the bodies of national and military authority at all levels.

There have been made certain remarks and suggestions on the pedagogical element in the general content of the project Concept that is to be considered when preparing its final variant.

Key words: concept, moral-psychological support, defense forces, unified model of MPS, the elements of MPS, moral-psychological state, the pedagogical component.

УДК 37.013.46

В. Артемов, д-р пед. наук, доц.
Національна академія Служби безпеки України, Київ
Н. Литвиненко, канд. техн. наук, ст. наук. співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.41.9-14>

ЗАСТОСУВАННЯ РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Розкрито особливості застосування ризик-орієнтованого підходу навчання в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Визначено шляхи формування ризик-орієнтованого мислення у співробітників безпекових структур.

Передбачається, що смисловий простір, пов'язаний з моральним належним, включає наступні поняття: «допустиме», «неприпустиме», «обов'язкове». Вищезазначену тріаду рекомендується доповнити поняттям «надобов'язкове». До надобов'язкових вчинків слід віднести дії, пов'язані із ризиком втрати свободи, здоров'я, а іноді, навіть, загибелі в зв'язку з вимушеними або мимовільними вчинками на виконання морального обов'язку, наказу, закону. Такі дії часто наділяються вищим статусом в ієрархії службових дій, вважаються такими, що

© Артемов В., Литвиненко Н., 2019

заслужують максимальний ступінь морального схвалення і, навіть, захоплення. При цьому ті, хто здійснює надобов'язкові вчинки, як правило, сприймають власні дії як просто виконання службового обов'язку. Тому вчинення дій, пов'язаних з професійним ризиком, перетворюється в службовий обов'язок тільки в силу особливої самосвідомості, притаманної військовим та правоохоронцям.

Заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання мають бути спрямовані на вдосконалення системи морального виховання співробітників безпекових органів, всебічне залучення новітніх ідей, методів і засобів сучасної педагогіки з опорою на деонтологічний потенціал компетентнісного підходу в системі професійної підготовки.

Процес формування ризик-орієнтованого мислення у майбутніх співробітників безпекових органів повинен здійснюватися за умови використання сучасної нормативно-правової бази з питань безпеки життєдіяльності та охорони праці Європейського Союзу, що буде сприяти підвищенню їх конкурентності на сучасному ринку праці.

Ключові слова: заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання, співробітники безпекових структур, ризик-орієнтований підходу, ризик-орієнтоване мислення.

Постановка проблеми. Педагогічний процес у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання (далі – ЗВО зі специфічними умовами навчання) нерозривно пов'язаний з вихованням особового складу військовослужбовців та співробітників правоохоронних органів. Виховання у ЗВО зі специфічними умовами навчання здійснюється в ході цілісного освітнього процесу безпосередньо шляхом проведення виховної роботи, головною метою якої на цей час є формування всебічно розвиненої, професійно підготовленої, морально і психологічно стійкої особистості майбутнього офіцера. Побудоване на науковій основі перманентне моральне виховання не лише формує моральний вигляд майбутніх фахівців, але й створює необхідну морально-психологічну атмосферу у вищих навчальних закладах (ВНЗ) зі специфічними умовами навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Всебічний аналіз наукових публікацій свідчить про те, що, незважаючи на все більш високі вимоги до професійних і особистих якостей співробітників безпекових органів, у ході їх виховання відзначені суттєві недоліки, які негативно впливають як в цілому на удосконалення діяльності структурних підрозділів безпекових органів, так і безпосередньо на підвищення ефективності процесу професійної підготовки їх співробітників. Як вважає відомий дослідник Д. Беззубов [1], основними причинами низької ефективності виховного процесу є:

- відсутність системності у виховній роботі;
- низький рівень психолого-педагогічної підготовки посадових осіб;
- недостатнє використання потенціалу педагогіки, деонтології, ризикології та інших сучасних технологій організації освітньої діяльності.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених проблемам формування професійної компетентності фахівців, які працюють в інформаційній сфері (Беззубов Д.О. [1], Віннічук О.І. [3], Дембіцька С.В., Кобилянська І.М. [4], Єрмоленко Д.І. [5], Гусарев В.Д., Тихоміров О.Д., Скакун О.Ф. [7], Гіда Є.О. [9] та ін.), у вітчизняній педагогічній науці загалом все ще не вистачає досліджень, у яких було б ґрунтовно розглянуто питання застосування ризик-орієнтованого підходу навчання в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Мета статті полягає в розв'язанні проблеми застосування ризик-орієнтованого підходу навчання у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день поняття "ризик" не має однозначного визначення. Відсутня загальновізнана система термінів у оцінюванні ризику. Найчастіше

застосовують поняття «загроза», «небезпека» та «ризик». Термін ризик за Законом України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» – це ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час за певних обставин [2]. У той же час, у найширшому трактуванні «ризик» розуміють як вчинок, який здійснюють в умовах невизначеності, однак ризиком може бути і пасивність, бездіяльність. Як правило, людина ризикує, щоб досягти бажаної мети, або уникнути фізичної небезпеки. Отже, ризик можна розцінювати і як небезпечну умову, і як вчинок (небезпечну дію людини як елемента системи) [3].

Сьогодні найпоширенішою є концепція допустимого (прийнятного) ризику. Її суть полягає у досягненні такого рівня безпеки, котрий суспільство може прийняти (виправдати). Допустимий ризик визначають як реально існуючий у певному виді діяльності, що не утримує обізнану людину від дій, пов'язаних з імовірною небезпекою. Отже, допустимий ризик – це компроміс між рівнем безпеки та реалізацією технічних, економічних, соціальних і політичних можливостей держави [3].

В Україні державна система запобігання непередбаченим ситуаціям ще не відпрацьована в повній мірі. Це може негативно позначитися на зменшенні збитків, відверненні небезпеки, зниженні ризиків та загроз. Досвід розвинутих країн вказує на необхідність запровадження ризик-орієнтованого підходу, насамперед, в освітній сфері.

Ризик-орієнтований підхід – комплекс організаційних заходів, що передбачає моніторинг, аналіз, оцінювання ризику на основі ймовірнісного аналізу безпеки з метою запобігання негативним непередбаченим ситуаціям і управління ризиком загалом.

Основними завданнями ризик-орієнтованого підходу є гарантування безпеки об'єктам критичної інфраструктури, важливих потенційно небезпечних об'єктів та об'єктів підвищеної небезпеки, підприємств, технічних систем, об'єктів із масовим перебуванням людей (аеропорти, морські, річкові, залізничні та автомобільні вокзали державного та обласного значення, станції тощо).

Засади ризик-орієнтованого підходу застосовують як у стратегічному плануванні, так і в повсякденній діяльності структурних підрозділів безпекових органів. Одним із можливих напрямів удосконалення роботи в цій сфері є більш ефективне проведення практичних заходів щодо запобігання виникненню небезпечних ситуацій та мінімізації їх негативних наслідків. Це можна здійснити шляхом запозичення передового ефективного досвіду провідних країн світу та впровадження ризик-орієнтованого підходу в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

- Ризик-орієнтований підхід передбачає етапи:
- ідентифікування загроз та ступеню небезпеки;
  - визначення властивостей наявної небезпеки;
  - визначення шляхів усунення небезпек;
  - оцінювання ризику;
  - здійснення заходів щодо зменшення ризику;
  - управління ризиком.

Узагальнену політику управління ризиками можна визначити як стратегію з розробки й організації певних заходів, спрямованих на виявлення та попередження негативних наслідків з метою мінімізації пов'язаних з ними різного роду втрат.

Безумовно, ризик-орієнтований підхід передбачає унормування ризиків, нормотворчу діяльність із розроблення і затвердження правил та регламентів діяльності, що пов'язана із поняттями "загроза", "небезпека" та "ризик".

У процесі фахової підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації майбутніх співробітників підрозділів безпекових органів України потрібно обов'язково враховувати можливість виникнення професійних ризиків, а оскільки умови їх реалізації певною мірою впливають на подальшу професійну діяльність таких фахівців, необхідно формувати у них ризик-орієнтоване мислення.

Ризик-орієнтоване мислення передбачає, що головним пріоритетом у професійній діяльності співробітників силових структур є безпека особи як такої. На думку С. Гвоздів, при формуванні ризик-орієнтованого мислення питання безпеки, захисту й збереження навколишнього середовища розглядаються як найважливіші пріоритети в житті й діяльності, а знання сучасних проблем і головних завдань безпеки життєдіяльності та вміння визначити коло своїх обов'язків з питань виконання завдань професійної діяльності з урахуванням ризику виникнення небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків на об'єктах господарювання тощо є базою для формування відповідних компетентностей [4].

Шляхи формування ризик-орієнтованого мислення у співробітників безпекових структур в умовах професійного ризику повинні бути засновані на принципах покращення рівня їх правосвідомості. Здається, що в сучасних умовах модернізації України, реформування всіх структур державної влади, здійснення комплексу заходів щодо зміцнення законності й правопорядку в країні, боротьби з тероризмом, рішучої протидії сепаратизму, корупції і організованої злочинності, суттєво зростають вимоги до рівня професійної правосвідомості військовослужбовців та співробітників правоохоронних органів.

Зокрема, Д.І. Єрмоленко, вивчаючи проблеми формування правосвідомості юристів, виділяє три компоненти [5]: когнітивну, яка забезпечує певний запас правових знань у суб'єкта правових суспільних відносин; емоційний, який являє собою сукупність настроїв, почуттів і переживань, що відбивають ставлення до права, і поведінковий, який забезпечує його практичний, дієвий характер.

Інший український дослідник, В.Д. Гусарев, розглядаючи проблеми формування правосвідомості, виділяє когнітивний, ціннісно-орієнтований, поведінковий компоненти [6].

Видатна українська вчена О.Ф. Скаун, навпаки, в основу формування правосвідомості юристів ставить деонтологію, науку про обов'язок, вважаючи, що саме усвідомлення професійного обов'язку є головною

умовою досягнення необхідного рівня правосвідомості у студентів-юристів [7].

У цілому погоджуючись з такими міркуваннями, ми все ж вважаємо, що в основі формування правосвідомості співробітників безпекових органів повинні лежати саме основи деонтології, а також морально-психологічна та емоційно-вольова складові.

Ми свідомо залишаємо осторонь когнітивну складову, вважаючи, що її роль полягає у формуванні передусім правових знань особистості, а не її правосвідомості. Замість цього ми, погоджуючись із О.Ф. Скаун, пропонуємо розглянути деонтологію (науку про обов'язок), адже саме обов'язок, професійний, моральний і духовний є головним та правомірним мотивом для прийняття рішення щодо застосування (незастосування) професійного ризику. виправданий ризик є професійним, службовим, моральним обов'язком співробітника безпекових органів як захисника інтересів держави та нації.

Говорячи про професійний, моральний, службовий обов'язок, слід зазначити, що здійснення ризикованого діяння – це обов'язок, який являє собою усвідомлену необхідність виконання того, що пропонується моральним ідеалом. Такий обов'язок усвідомлюється людиною як внутрішнє спонукання. В той же час він вимагає самопримусу. Вимоги такого обов'язку самоцінні: людина виконує обов'язок безкорисливо, незалежно від зовнішніх форм примусу, стверджуючи його пріоритет по відношенню до своїх пристрастей, користі тощо. Розуміння такого обов'язку пов'язане із поняттям таких обов'язків, які можуть бути відображені у посадових інструкціях, нормативах, регламентах. Проте між ними існують суттєві відмінності. Якщо під моральним службовим обов'язком розуміється практичне втілення всієї повноти внутрішніх моральних переконань, то обов'язок, який може бути відображений у посадових інструкціях, нормативах, регламентах являє собою необхідність виконувати окремі тривіальні вимоги, закріплені у службових документах різного правового значення. Моральний службовий обов'язок має відтінок піднесеності, з ними прийнято пов'язувати високу ступінь усвідомленості виконання професійних вимог, переважання таких мотивів поведінки, які виникають на основі фундаментальних переконань, правосвідомості, патріотизму, національної свідомості тощо.

Професійний ризик у роботі співробітників безпекових органів має повсякденний характер, але форми його прояву, коли вони мають виправданий характер, не завжди виразні і помітні. Набагато більш помітний ризик, який не є виправданим із точки зору права.

Найбільш загальним моральним критерієм застосування професійного ризику є усвідомлення його державної і суспільної необхідності. В свою чергу, шлях до усвідомлення такої необхідності лежить через засвоєння моральних норм, через систему морального виховання співробітників безпекових органів, ознайомлення з наслідками невинуватості застосування ризику, а також з відповідальністю за ухилення від звернення до ризику в непередбачуваних ситуаціях.

В результаті виникають суперечності, які зумовлені, з одного боку, наявністю досить потужної теоретичної бази, заснованої на положеннях сучасної ризикології та класичної деонтології, а з іншого – відсутністю практичних розробок, які дозволяють зв'язати ризик і професійний обов'язок у діяльності співробітників безпекових органів. Це не сприяє

вдосконаленню процесів формування необхідних фахівців у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які викликані потребами сьогодення.

Доречно зауважити, що ефективно застосування професійного ризику як методу вирішення конкретних завдань, його виправданість з точки зору моралі і права, можливе лише тоді, коли співробітник безпекових органів є особистістю, в основі світогляду якої лежить відчуття громадянського та службового обов'язку, сталі моральні цінності, патріотизм, національна самосвідомість, відповідальність, почуття морального і професійного обов'язку. Формування такої особистості є завданням деонтології – науки, яка розглядає проблеми обов'язку, моральних вимог, нормативів і взагалі належного як специфічної форми прояву соціальної необхідності, а також деонтологічної педагогіки, яка народжується і ставить своєю метою формування такої особистості, яка володіла б необхідними якостями для виконання морального, громадянського, професійного і службового обов'язку.

Деонтологічний аспект звернення до ризику в усіх відносинах сприяє зміцненню системи моральних критеріїв виправданого ризику [6]. Безсумнівний інтерес становить формування спонукань, мотивів, намірів у процесі вибору і прийняття ризикованих рішень, а також самооцінка ризикованих дій співробітників безпекових органів.

Вбачаємо, що визначаючи моральний обов'язок як необхідність вчинку з поваги до закону, І. Кант [8] не мав на увазі суто виконання заданих ззовні службових обов'язків. Адже, на думку І. Канта, моральний обов'язок – це усвідомлення людиною необхідності виконання того, що пропонується внутрішнім духовним ідеалом. Моральний обов'язок не просто особливе ставлення до закону, але «внутрішній закон», встановлений совістю.

Смисловий простір, пов'язаний з моральним належним, включає наступні поняття: «допустиме», «неприпустиме», «обов'язкове». В безпековій діяльності вищезазначена тріада, на нашу думку, повинна бути доповнена поняттям «надобов'язкове». До надобов'язкових вчинків слід відносити дії, пов'язані із ризиком втрати свободи, здоров'я, а іноді навіть загибелі у зв'язку з вимушеними або мимовільними вчинками на виконання морального обов'язку, наказу, закону. Такі дії часто наділяються вищим статусом в ієрархії службових дій, вважаються такими, що заслуговують максимального ступеня морального схвалення і, навіть, захоплення. При цьому ті, хто здійснює надобов'язкові вчинки, як правило, сприймають власні дії як просто виконання службового обов'язку. Тому вчинення дій, пов'язаних з професійним ризиком, перетворюється в службовий обов'язок тільки в силу особливої самосвідомості, притаманної військовим та правоохоронцям.

Для здійснення надобов'язкових вчинків необхідно мати волю. Воля необхідна, як було показано вище, для подолання власних негативних емоційних сплесків, які виникають під впливом екстремальних умов, і перешкоджають адекватній поведінці в ситуаціях професійного ризику.

Вищезазначене свідчить, що моральна проблема звернення до професійного ризику взаємопов'язана з проблемами, які є об'єктом вивчення низки суміжних наук – аксіології, деонтології, психології, а також

кримінального права і процесу тощо. Це обумовлено необхідністю вибору конкретної тактики, яка з метою уникнення застосування невиправданого ризику повинна бути пов'язана з критеріями деонтології. В основі самоконтролю повинна лежати ідея, згідно з якою співробітник приймає рішення насамперед у відповідності до вимог професійного і морального обов'язку, а вже потім – тактичної необхідності. Необхідно відзначити, що на практиці співробітники безпекових органів стикаються не лише з відсутністю розробок загальної проблеми професійного ризику, але і з недостатньою кількістю досліджень, що стосуються окремих його моментів.

Професійний ризик під час проведення безпекової діяльності має переважно індивідуальний характер. Значення прийняття ризикованого рішення різко зростає в тих ситуаціях, коли в цьому рішенні людина залишається наодинці зі своїм обов'язком, совістю, переконаннями, моральними принципами. Подібні ситуації значною мірою є характерними, коли працівник змушений самостійно приймати рішення у складних, нетипових обставинах, що вимагають негайної дії. Яким буде його вибір – від цього нерідко залежить успіх конкретної операції.

Слід погодитися з думкою Є.О. Гіди [9], що завдяки моральним критеріям, якщо вони імперативні в свідомості осіб, які здійснюють правоохоронну діяльність, зменшується ступінь ризику порушення закону в гостро конфліктних, реально небезпечних для життя і здоров'я працівника та громадян ситуаціях. Отже, необхідна така методика моральної підготовки працівників безпекових органів, яка сприяла б формуванню їх дій у ситуаціях реальної небезпеки, "автоматично", запобігаючи прийняттю рішень у екстремальній ситуації на підставі аморальних критеріїв, що веде до переважання доцільності над законом і мораллю.

У той же час пошук критеріїв моральності застосування професійного ризику слід здійснювати у сфері формування моральної свідомості. Вона містить у собі моральні переживання, пов'язані з почуттям обов'язку, честі і гідності, відповідальності і довіри. При цьому слід враховувати такі категорії, як честь і гідність.

Категорії честі і гідності дуже близькі. Ці категорії практичні збігаються за своїм об'єктивним змістом, але відрізняються за формою. Оцінка честі – це зовнішня оцінка, оцінка з боку, а оцінка гідності – це внутрішня самооцінка, справа самої особистості. Гідність виступає як реакція на той чи інший характер ставлення до себе. Це дозволяє розглядати честь як світоглядне поняття, а гідність – як емоційне.

Почуття професійної гідності ґрунтується на розумінні співробітниками безпекових органів складності, труднощі і важливості для суспільства своєї професії, почуття гордості своєю професією. Це висуває необхідність утвердження принципу власної гідності як абсолютного морального і правового принципу правопорядку.

Поняття честі у нашому випадку трансформується в поняття «честь мундиру» і визначається як сукупність моральних якостей, які повинні бути притаманні співробітникам безпекових органів: самовіддане виконання свого службового обов'язку у відповідності з такими поняттями як професійна честь, сумління і моральна відповідальність.

Проблема полягає також і в тому, що ризикова поведінка може стати самоціллю – продемонструвати свою хоробрість отримати гострі відчуття. Однак у більшості випадків така поведінка має на меті заощадити час або сили, завоювати просування по службі.

Антипод ризикової поведінки – надмірна обережність або боягузтво, які також не можна оцінювати як позитивну професійну якість. Розумна обережність – ось те, що необхідно кожному співробітнику, загалом як і будь-якій людині, яка дожить власним життям.

Формування психологічної стійкості й уміння володіти собою в кризових та екстремальних ситуаціях вимагає формування певних якостей особистості, зокрема, таких, як відповідальність, стійкість до невдач, стійкість до ризику, витримка тощо. Люди, які в силу своєї професії, постійно зіштовхуються з екстремальними ситуаціями, ситуаціями небезпеки і ризику, повинні володіти засобами самоконтролю, управління своєю поведінкою й емоціями.

Зазначимо, що сьогодні у освітній практиці провідних ЗВО зі специфічними умовами навчання, в тому числі в окремих навчальних закладах, де готують майбутніх поліцейських, з'явилися спроби вже в плануванні всього процесу підготовки виділити провідні навчальні дисципліни, навколо яких групуються всі інші. Такою дисципліною [9] в цих закладах є теорія ризиків. Таким чином, здійснюється спроба на основну предметну структуру навчального плану правових наук накласти структуру комплексного вивчення відповідної сфери дисциплін (з проблем громадської безпеки, порядку, ризику й безпеки) професійної діяльності.

Безумовно, звернення до професійного ризику - як правило, вимушений захід. Тому завжди необхідно шукати можливість досягнення мети неризикованими засобами. Їм слід віддати перевагу, якщо фактор часу не впливає на прийняття рішення, дозволяє планувати заходи, маневрувати доступними силами і засобами.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших досліджень проблеми. Подальше вдосконалення системи морального виховання співробітників безпекових органів має бути спрямована на всебічне залучення новітніх ідей, методів і засобів сучасної педагогіки з опорою на деонтологічний потенціал компетентнісного підходу в системі професійної підготовки. Безпекова діяльність є складною, ієрархічно побудованою, багаторівневою і динамічною структурою, яка характеризується сукупністю багатьох ймовірнісних параметрів.

Небезпека полягає в тому, що як не дивно інколи фахівці з безпеки схильні недооцінювати наявні

загрози, небезпеки й ризику. Це підтверджується дослідженнями Б. Шнайера, який стверджує, що у більшості випадків сприйняття безпеки не збігається з реальністю безпеки, тому що сприйняття ризику не збігається з реальністю ризику [3].

Базою для формування ризик-орієнтованого мислення у безпекознавців є, насамперед, теоретичні знання з теорії ризику, зокрема, особливості класифікації у даній галузі, методи оцінювання та способи його попередження, які дозволяють усвідомити та оцінити наявні небезпеки та визначити шляхи зменшення їх негативного впливу, а також усвідомлення значення безпеки у фаховій діяльності, яке формується під впливом внутрішніх та зовнішніх складових.

Процес формування ризик-орієнтованого мислення у майбутніх співробітників безпекових органів повинен здійснюватися також за умови використання сучасної нормативно-правової бази з питань безпеки життєдіяльності та охорони праці Європейського Союзу, що буде сприяти підвищенню їх конкурентності на сучасному ринку праці.

Потужними засобами зниження ризиків у наш час на думку багатьох науковців стає розвиток і впровадження у повсякденну практику результатів наукових досліджень у сфері ризикології. Ризикологія як новий напрямок у наукових дослідженнях отримала поширення в процесах пошуку ефективних рішень зниження стратегічних і тактичних ризиків. Тому буде доцільно використовувати напрацювання ризикології в освітній діяльності вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання.

Список використаних джерел:

1. Беззубов Д.О. Особливості ризику в службовій діяльності деяких правоохоронних структур України. *Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених*. 2009. № 86. С. 3–7.
2. Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18.01.2001 р. N 2245-III. Дата оновлення: 26.04.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2245-14> (дата звернення: 21.02.2019).
3. Віннічук О.І. Політичні ризики в умовах демократичної трансформації суспільства: теоретико-праксеологічний аналіз: монографія. Кам'янець - Подільський: ПП Мошак М.І., 2013. 220 с.
4. Дембіцька С.В., Кобилянська І.М. Формування ризик-орієнтованого мислення системних інженерів у процесі фахової підготовки. *Педагогіка безпеки*. 2017. № 2. С. 92-97.
5. Єрмоленко Д.І. Основні внутрішні фактори формування правосвідомості молоді. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 3(25).
6. Гусарев В.Д., Тихоміров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 655 с.
7. Скакун О.Ф. Юридична деонтологія: підручник. Харків: Еспада, 2008. 390 с.
8. Кант І. Критика чистого розуму: в 6 т. Москва: Мысль, 1994. Т. 4. 544 с.
9. Гіда Є.О. Деонтологічні засади діяльності міліції України у сфері правопорядку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Відкр. міжнар. ун-т розв. людини "Україна". Київ, 2012. 434 с.

Надійшла до редколегії 11.03.2019

V. Artemov, Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor
National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine
N. Lytvynenko, PhD in Technology, Senior Researcher
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE IMPLEMENTATION OF THE RISK-ORIENTED TRAINING APPROACH IN THE UNIVERSITIES WITH SPECIFIC EDUCATIONAL CONDITIONS

The features of the risk-oriented approach when used for educational purposes in higher education institutions with specific learning conditions are revealed. The ways of the risk-oriented thinking formation among employees of security structures are determined.

It is assumed that the semantic space associated with the moral proper, includes the following concepts: "permissible", "unacceptable", "compulsory". The aforementioned triad is recommended to be supplemented by the notion "necessarily". The necessary actions should include actions related to the risk of losing freedom, health, and sometimes even death, in connection with forced or involuntary acts to carry out moral duty, order, law. Such actions are often endowed with a higher status in the hierarchy of official actions, are considered to be granted the highest degree of moral approval and, even, admiration. At the same time, those who carry out the necessarily actions, as a rule, perceive

their actions as just the performance of official duty. Therefore, the commission of actions related to professional risk becomes a duty only because of the special self-consciousness inherent in the military and law enforcement officers.

The higher education institutions with specific educational conditions should be aimed at improving the system of moral education of security officers, the comprehensive involvement of the latest ideas, methods and means of modern pedagogy, based on the deontological potential of the competent approach in the professional training system.

The process of the risk-oriented thinking formation for future employees of security organs should be carried out subject to the use of the modern legal and regulatory framework on safety and health of the European Union, which will enhance their competitiveness in the modern labor market.

Keywords: higher education institutions with specific educational conditions, employees of security structures, risk-oriented approach, risk-oriented thinking.

УДК 378.147

І. Бахов, д-р пед. наук, проф.
Міжрегіональна Академія управління персоналом, Київ, УкраїнаDOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.41.14-18>

ВИКОРИСТАННЯ АДАПТИВНИХ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ СУЧАСНИХ ФАХІВЦІВ

У розвитку освітнього програмного забезпечення постійно відбуваються динамічні зміни, які впливають на ринок освітніх послуг в Інтернеті. Сучасний стан системи дистанційного навчання потребує новітніх освітніх технологій для ефективного задоволення потреб студентів, які навчаються віртуально.

У статті визначено, як інтелектуальні системи використовуються у підготовці сучасних спеціалістів через систему дистанційного навчання.

Адаптивні та інтелектуальні веб-освітні системи утворюють новий захоплюючий потік роботи в галузі AI-Ed. У роботі показано, що Інтернет надає можливість застосовувати набагато більшу різноманітність AI-технологій у навчальному контексті. Він пропонує ряд нових науково-дослідних завдань та ряд можливостей для поєднання досліджень AI-Ed з кількома сусідніми сферами. Інтернет також пропонує чудову платформу для впровадження дослідників AI-Ed. Системи, розроблені в Інтернеті, мають більший термін експлуатації та кращу видимість. Ідея дослідження, реалізована у веб-системі, має набагато кращі шанси впливати на дослідницьку спільноту, ніж ідея, просто представлена у статті.

Адаптивні та інтелектуальні веб-освітні системи пропонують альтернативу традиційному підходу "просто-в-Інтернеті" в розробці веб-навчальних курсів.

Мета статті - надати більш систематичний погляд на різноманітність сучасних AIWBES та обговорити роль та місце потоку досліджень AIWBES у сфері штучного інтелекту в освіті. Причиною зосередження уваги як на інтелектуальній, так і на адаптивній системах є те, що перетин все ще великий, межі між "розумними" та "неінтелектуальними" не є чіткими, і обидві групи, безумовно, представляють інтерес для ШІ в освіті (AI-Ред) спільноти. Під адаптивними та інтелектуальними технологіями ми маємо на увазі принципово різні способи додати адаптивну чи інтелектуальну функціональність до освітньої системи. Зазвичай технологію можна розчленувати на більш дрібнозернисті прийоми та методи, які відповідають різним варіаціям цієї функціональності та різним способам її здійснення.

Ключові слова: освітні системи, інтелектуальні системи, студент, Інтернет, гіпермедіа.

Постановка проблеми. Адаптивні і інтелектуальні освітні системи на основі Інтернету (від. англ. Adaptive and intelligent Web-based educational systems – AIWBES) надають альтернативу для традиційного підходу «просто виклади це в Інтернет» у розробці освітнього програмного забезпечення [1]. AIWBES намагаються бути більш адаптивними за допомогою побудови моделі цілей, переваг та знань для кожного окремого студента, використовуючи цю модель протягом взаємодії із студентом з метою пристосування до його потреб. Вони також намагаються бути більш інтелектуальними, об'єднуючи і виконуючи деяку діяльність, що традиційно виконується вчителем-людиною – наприклад, інструктування студентів, або перевірка їх неправильного розуміння.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Перші інтелектуальні і адаптивні освітні системи для Інтернету були розроблені у 1995-1996 роках. З того часу було розроблено і представлено багато цікавих систем. Зацікавленість в забезпеченні дистанційного навчання через Інтернет сильно спонукала ці дослідницькі намагання. Дослідницьке товариство отримувало допомогу забезпеченням ряду конференцій, які об'єднали дослідників, що працюють над AIWBES, їм надали змогу вчитися один від одного і потім пропагувати ідеї цього дослідницького напрямку через он-лайніві праці конференції [2].

Число зацікавлених у AIWBES, що сповіщалося на ранніх стадіях їх розвитку під час цих конференцій, з тих пір досягло рівня зрілості. Цей подвійний спеціальний випуск накопичує результати цих конференцій і компонує колекцію публікацій, які представляють стан мистецтва розробки AIWBES.

Мета статті – представити більш систематичний погляд на розмаїття сучасних AIWBES, обговорити роль і місце напряму досліджень AIWBES в області штучного інтелекту у навчанні (AI-Ed). Стаття надає свіжий огляд відомих AIWBES-технологій класифікованих за сферою їх виникнення. Тут також робиться спроба окреслити нову парадигму проектування сучасних AIWBES і спроба порівняти цю парадигму з традиційною парадигмою проектування, що домінувала в області штучного інтелекту у навчанні протягом останніх п'ятнадцяти років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тип розвинутих навчальних Інтернет-систем, спроба оглянути які робиться у вступі, найчастіше називають адаптивними навчальними Інтернет-системами, або інтелектуальними навчальними Інтернет-системами. Ці терміни насправді не є синонімами.

Говорячи про *адаптивні системи*, ми акцентуємо, що ці системи намагаються бути різними для різних студентів і груп студентів завдяки додаванню до облікового запису інформації, що накопичується в індивідуальній або груповій моделі студентів.

Говорячи про *інтелектуальні системи* ми підкреслюємо, що такі системи застосовують технології з області штучного інтелекту (ШІ) для забезпечення користувачів навчальної Інтернет-системи ширшою і кращою підтримкою.

У той же час більшість систем, про які піде мова в цій статті, можуть бути класифіковані як інтелектуальні і адаптивні одночасно, значне число систем підпадають лише під одну з цих категорій. Наприклад, багато інтелектуальних діагностичних систем, включаючи German Tutor [6] та SQL-Tutor [9] є неадаптивними, тобто вони забезпечать ту ж оцінку у відповідь на той самий розв'язок проблеми, незалежно від минулого досвіду роботи студента із системою. З іншого ж боку велика кількість адаптивних гіпермедійних і адаптивних інформаційно-фільтруючих систем, таких як АНА [5] або WebCOBALT [10] використовують ефективні, але дуже прості технології, які можна віднести до «інтелектуальних» з великою натяжкою. Приводом для зосередження на адаптивних і інтелектуальних системах в цій публікації є те, що перетин цих систем все ще великий, межі між «інтелектуальними» і «не інтелектуальними» все ще нечіткі, і обидві групи без сумніву є предметом зацікавленості фахівців зі штучного інтелекту в навчанні (AI-Ed).

Існуючі AIWBES дуже різноманітні. Вони надають

різні види підтримки як для студентів, так і для вчителів, задіяних у процесі Інтернет-навчання. Щоб допомогти зрозуміти це розмаїття систем та ідей, огляд адаптивного гіпермедія автор запропонував зосередитися на *адаптивних і інтелектуальних технологіях*. Під адаптивними і інтелектуальними технологіями ми маємо на увазі різні по суті шляхи додавання адаптивної і інтелектуальної функціональності у початкову систему. Технологія, як правило, може бути надалі розкладена на структурно менші техніки і методи, які відповідають різним варіантам цієї функціональності і різним шляхам її реалізації [3].

Більш ранній огляд П. Брусиловські [3] визначив *п'ять головних технологій*, що використовуються в AIWBES. Ці технології мають прями корені у двох дослідницьких областях, які добре розвинулись до ери Інтернету – *Адаптивне гіпермедія* і *Інтелектуальні навчальні системи* (ITS). Оскільки їх застосування в контексті Інтернету було відносно простим, ці технології були першими, що з'явилися в AIWBES і вони можуть розглядатися як «класичні» AIWBES-технології. У відповідності до їх виникнення Брусиловські [3] групує п'ять класичних технологій у *Адаптивні технології гіпермедія* та *Інтелектуальні технології навчання* (рис.1).

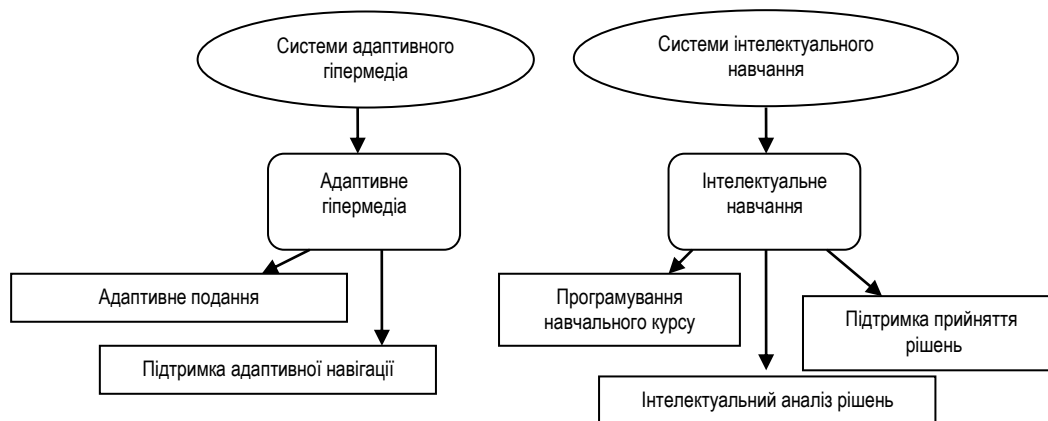

Рисунок 1 - Групи сучасних технологій AIWBES

У цій статті ми слідуємо огляду П. Брусиловські [3] у визначенні їх коренів і у групуванні схожих AIWBES технологій. Ми лишаємо набір класичних технологій Адаптивного медія і Інтелектуального навчання незмінними, але підрозділяємо оригінальну групу породжених Інтернетом технологій на три групи: *Адаптивна інформаційна фільтрація*, *Інтелектуальний моніторинг класів* і *Інтелектуальна підтримка спільних робіт*. П'ять результатуючих груп технологій і областей їх виникнення показані на рис.1.

Більшість технологій *інтелектуального навчання* такі: програмування навчального курсу, інтелектуальний аналіз рішень, підтримка розв'язання проблем. Всі ці технології були добре дослідженні в області ITS. Метою технології програмування навчального курсу є забезпечення студента найбільш відповідною індивідуально спланованою послідовністю тем для вивчення і навчальних завдань (приклад, питання, задачі тощо). Це дає змогу

студенту знайти оптимальний шлях через навчальний матеріал. У контексті Інтернет освіти технологія програмування навчального курсу набуває великого значення через свою здатність вести студента через гіперсередовище доступної інформації. Ранніми AIWBES системами, які одними з перших реалізували програмування навчальних курсів, були ELM-ART та CALAT. Крім цього системи, описані в спеціальному випуску ELM-ART [12] і KBS-Hyperbook [7] дають два прекрасних приклади програмування курсів. У ELM-ART програмування реалізоване у формі рекомендованих посилань і адаптивної кнопки «Далі». У KBS-Hyperbook це реалізується як рекомендований навчальний шлях.

Інтелектуальний аналіз рішень має справу із розв'язанням студентами навчальних задач (які можуть змінюватись від простих запитань до комплексних програмних завдань). На відміну від неінтелектуальних перевіряючих інструментів, які здатні лише повідомляти про вірне розв'язання

завдання, інтелектуальні аналізатори можуть повідомити, що саме є невірним або що розв'язано неповідомити, і які пропущені чи невірні знання можуть відповідати за помилку. Інтелектуальні аналізатори здатні забезпечити студента потужною технікою зворотного зв'язку для опрацювання помилок і оновленням моделі студента. Через низьку інтерактивність і природну відповідність інтерфейсу подання форм Інтернету, ця технологія була реалізована в Інтернеті однією з перших на таких ранніх AIWBES, як ELM-ART та WITS. Системи SQL-Tutor [9], German Tutor [6] і остання версія ELM-ART [12] демонструють декілька шляхів реалізації інтелектуального аналізу рішень у WWW.

Метою інтерактивної підтримки прийняття рішень є забезпечення студента інтелектуальною допомогою на кожному етапі вирішення проблеми – від надання підказки до виконання наступного етапу замість студента. *Технологія інтерактивної підтримки* прийняття рішень не така популярна у веб-системах, як у окремих інтелектуальних навчальних системах – в основному через проблеми з реалізацією. Як було показано початковими системами, чиста реалізація на стороні сервера, така як PAT-Online не в змозі активно слідкувати за діями студента і може забезпечувати допомогу лише по запиті. Чиста реалізація на стороні клієнта, така як ADIS) має обмеження по складності. Необхідна функціональність і рівень складності для реалізації інтерактивної підтримки прийняття рішень потребує клієнт-серверної реалізації, такої як AlgeBrain, але такі системи складніші в реалізації. Серед описаних систем, ActiveMath (Melis та ін., 2001) реалізує інтерактивну підтримку прийняття рішень у її планувальнику доведень *Omega*. На додаток до цього ELM-ART [12] представляє унікальний приклад підтримки прийняття рішень на основі прикладів – це інша низько інтерактивна технологія підтримки, що стає багатообіцяючою у контексті Вебу.

Адаптивне подання та адаптивна підтримка навігації – дві найбільші технології, що розглядаються системами адаптивного гіпертексту та адаптивного гіпермедіа. Метою технології адаптивного подання є пристосування вмісту кожного вузла (сторінки) до цілей студента, знань і іншої інформації, що зберігається в моделі студента. У системі адаптивного подання сторінки є не статичними, а такими, що адаптивно генеруються або збираються для кожного користувача. ActiveMath представляє один з найширших серед існуючих прикладів адаптивного подання. На додаток, ELM-ART [12] демонструє спеціальну форму адаптивного подання – адаптивні попередження про освітній стан поточної сторінки. MetaLinks демонструє адаптивне подання для «оповідального зглажування».

Метою технології підтримки адаптивної навігації є допомога студенту зорієнтуватися і переміщуватися у гіперпросторі за допомогою зміни вигляду видимих посилань. Наприклад, система адаптивного гіпермедіа може адаптивно сортувати, анутовати, або частково сховати посилання поточної сторінки для того, щоб спростити вибір, куди пересуватися далі. Підтримка адаптивної навігації розділяє ту саму мету, що й програмування курсу навчання – допомогти студенту знайти оптимальний шлях через навчальний матеріал.

У той же час підтримка адаптивної навігації менше управляюча і більше «сумісницька» ніж традиційне

програмування: вона провадить студента, залишаючи йому можливість самостійно обрати наступний елемент знань для вивчення, наступне завдання для розв'язання. У контексті WWW, де гіпермедіа є базовою організаційною парадигмою, підтримка адаптивної навігації стає як природною, так і ефективною. Вона була серед трьох найперших технологій AIWBES, використаних у таких системах як ELM-ART, InterBook, і стала можливо найпопулярнішою технологією у AIWBES. KBSHyperbook [7], ActiveMath та ELM-ART [12] демонструють декілька варіантів адаптивної аотації (коментування) посилань. MLTutor використовує сортування та генерацію посилань.

Адаптивна фільтрація інформації (AIF - Adaptive information filtering) – класична технологія з області інформаційного пошуку. Її мета – знайти декілька елементів, що відповідають інтересам користувача, у великому об'ємі (текстових) документів. У Інтернет ця технологія була використана як у пошуковому контексті, так і в контексті перегляду. Вона була застосована для пристосування результатів веб-пошуку, із використанням фільтрації і впорядкування і для вироблення рекомендацій щодо найбільш відповідних документів серед отриманого набору, використовуючи генерацію посилань. Хоча механізми, що використовуються у системах AIF, дуже відрізняються від механізмів адаптивного гіпермедіа, на рівні інтерфейсу AIF для Інтернет найчастіше використовують техніку підтримки адаптивної навігації. Існує два принципово різних типи механізмів AIF, які можуть розглядатися, як дві різні технології AIF – фільтрація на основі вмісту і сумісна фільтрація. Перша спирається на вміст документа, тоді як остання абсолютно ігнорує вміст, намагаючись замість цього підібрати користувачів, які будуть зацікавлені в однакових документах. Сучасна технологія AIF широко використовує технології машинного навчання, особливо це стосується фільтрації на основі контенту. Будучи дуже популярною у області інформаційних систем, AIF не використовувалися у навчальному контексті у минулому. Об'єм навчального вмісту був порівняно невеликим, і потреба спрямовувати користувача до найбільш підходящого матеріалу з легкістю підтримувалася адаптивним програмуванням (плануванням) і адаптивним гіпермедіа. Однак Інтернет з його великою кількістю не індексованих відкритих освітніх ресурсів зробив AIF-технологію дуже привабливою для освітян. MLTutor представляє один перших цікавих прикладів застосування фільтрації інформації на основі вмісту у навчанні. Навчальний приклад сумісницького AIF можна знайти у WebCOBALT [10].

Інтелектуальне сумісне (колективне) навчання – цікава група технологій, розроблена на роздоріжжі двох областей, що початково були далеко одна від одної: комп'ютерна підтримка колективного навчання (CSCL) та інтелектуальні навчальні системи (ITS). Сучасний напрямок роботи у використанні штучного інтелекту для підтримки колективного навчання призводить до збільшення рівня взаємодії цих двох областей. Тоді як рання робота над інтелектуальним колективним навчанням була виконана у до-Інтернет (до-веб) контексті, сьогодні маємо Інтернет та Навчання на основі Інтернет, що забезпечили як платформу, так і зростаючий попит на такий тип технологій. У Навчанні на основі Інтернет потреба у

інструментах підтримки колективного навчання є критичною, тому що студенти рідко (або ніколи) простих інструментів підтримки колективної роботи (таких як групи потокових дискусій та спільні дошки), що надаються різними системами управління курсами. На даний момент ми можемо зазначити як мінімум три окремі технології у групі інтелектуального колективного навчання: *адаптивне формування групи та рівноправна допомога, адаптивна підтримка співробітництва та віртуальні студенти*. Детальний приклад підтримки адаптивного співробітництва представлений у роботі COLER [4].

Технології адаптивного формування груп і рівноправної допомоги намагаються використовувати знання про співпрацюючих членів групи (найчастіше ці знання представлені у моделях студента) для формування підходящої групи для різних типів колективних завдань. Ранні приклади включають формування груп для спільного розв'язання задачі та пошук найбільш компетентного члена групи для відповіді на питання. Обидві течії роботи зараз розвиваються. Команди-початківці узагальнили і розширили свою роботу, а ряд нових команд розпочали дослідження в цьому напрямку. Технології для *адаптивної підтримки співробітництва* намагаються забезпечити інтерактивну підтримку колективного процесу так само, як системи інтерактивної підтримки проблем допомагають окремому студенту у розв'язанні проблеми. Використовуючи деякі знання про хороші і погані зразки співробітництва (які надаються авторами системи або отримуються із журналів спілкування), системи підтримки співробітництва, такі як COLER [4] або EPSILON [11], можуть тренувати або консультувати членів колективу. Це новий напрямок роботи, який проте швидко розвивається, він бере свої ідеї із класичних областей навчання, таких як ITS (інтелектуальні навчаючі системи) та CSCL (колективне навчання з комп'ютерною підтримкою). На відміну, *технологія віртуальних студентів* порівняно стара. Замість підтримуваного навчання або співробітництва з позиції старшого над студентами (викладач або консультант) ця технологія намагається ввести різні типи рівноправних віртуальних партнерів у навчальне середовище: навчаючий партнер, учень або навіть порушник порядку. У контексті освіти на основі Інтернет (WBE), де студенти спілкуються головним чином через низько пропускні канали (електронна пошта, чат, форуми), віртуальний студент стає дуже привабливим уособленням для реалізації різних стратегій підтримки.

Ми очікуємо більших досліджень у цьому напрямку та його подальшої інтеграції з напрямками *анімованих агентів та інтелектуальної підтримки співробітництва*. *Інтелектуальний моніторинг класів* – інша AIWBES-технологія, мотивована WBE (освітою на основі Інтернет). У контексті WBE «віддалений викладач» не може бачити вирази незрозуміння або загубленості на обличчях студентів. З таким чітким браком оберненого зв'язку стає дуже важко визначити проблемних студентів, що потребують додаткової уваги, ярих студентів, яким слід кинути виклик, так само й визначення частин навчального матеріалу, які є занадто легкими, занадто складними, або незрозумілими. Системи освіти на основі Інтернет можуть відслідковувати кожну дію студента, проте це майже неможливо для викладача-людини знайти який-небудь сенс у великому об'ємі даних, що збирається системою. Системи

особисто зустрічаються один з одним. Інтелектуальні технології можуть корінним чином розширити міць інтелектуального моніторингу класу (нагляду за класом) намагаються використовувати штучний інтелект, щоб допомогти викладачу в даній ситуації. Цей напрямок роботи було започатковано у HyperClassroom, де використовувалася нечітка технологія для визначення студентів WBE, що опинилися в тупику. До недавнього часу HyperClassroom була єдиним прикладом у цьому роді, проте останні два роки принесли декілька інших прикладів [8]. Більш ранній огляд групував інтелектуальний моніторинг класу разом з інтелектуальною підтримкою співробітництва. Наразі ми доводимо, що ця течія роботи повинна мати свою власну групу, тому що вона зосереджена на відмінних цілях (підтримка викладача) та покладається на відмінну групу технологій ШІ (штучного інтелекту) (головним чином добування інформації і машинне навчання). В той же час, деякі системи, які наглядають за процесом співпраці, але звітують про проблеми викладачу, замість того, щоб впливати на саму співпрацю, займають місце посередині між моніторингом класу та підтримкою співробітництва.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших досліджень. Перспективи адаптивних і інтелектуальних освітніх систем на основі Інтернет. Адаптивні і інтелектуальні освітні системи на основі Інтернет формують нову захоплюючу течію роботи в області AI-Ed. WWW дає можливість застосувати набагато ширшу різноманітність технологій у освітньому контексті. Це приносить велику кількість нових дослідницьких викликів і багато можливостей для комбінації досліджень AI-Ed із кількома сусідніми областями. WWW також забезпечує відмінну платформу для реалізації для дослідників AI-Ed. Системи, які розроблені для Інтернет, мають більший відрізок життя і кращу видимість. Дослідницька ідея, реалізована у Веб-системі, має набагато кращі шанси вплинути на дослідницьке співтовариство, ніж ідея, яка представлена просто на папері. Більше того, AIWBES з їх простотою доступу та видимості мають набагато більші шанси вплинути на професіоналів, що працюють в області Інтернет-освіти. Ідеї, розроблені у цих системах і самі системи матимуть зростаюче застосування на практиці Інтернет-освіти. Це дозволить AI-Ed, як області досліджень, надати більший імпульс на удосконалення щоденного освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Brusilovsky, P. (1999). Adaptive and Intelligent Technologies for Web-based Education. *Künstliche Intelligenz*, (4), 19-25. Available online at <http://www2.sis.pitt.edu/~peterb/papers/KIreview.html>.166 P. Brusilovsky and C. Peylo/ Adaptive and Intelligent Web-based Educational Systems
2. Brusilovsky, P., Henze, N., & Millán, E. (Ed.). (2002). *Proceedings of the workshop on Adaptive Systems for Web-Based Education at the 2nd International Conference on Adaptive Hypermedia and Adaptive Web-Based Systems (AH'2002)*. Málaga, Spain: University of Malaga.
3. Brusilovsky, P., & Miller, P. (2001). Course Delivery Systems for the Virtual University. In T. Tschang, & T. Della Senta (Eds.) *Access to Knowledge: New Information Technologies and the Emergence of the Virtual University*, (pp. 167-206.). Amsterdam: Elsevier Science. Available online at <http://www2.sis.pitt.edu/~peterb/papers/UNU.html>.
4. Constantino Gonzalez, M. A., Suthers, D., & Escamilla De Los Santos, J. G. (2003). Coaching web-based collaborative learning based on problem solution differences and participation. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 13(2-4), 261-297.
5. De Bra, P., & Calvi, L. (1998). AHA! An open Adaptive Hypermedia Architecture. *The New Review of Hypermedia and Multimedia*, 4, 115-139.
6. Heift, T., & Nicholson, D. (2001). Web delivery of adaptive and interactive language tutoring. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 12(4), 310-324.

7. Henze, N., & Nejd, W. (2001). Adaptation in open corpus hypermedia. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 12(4), 325-350. Available online at http://cbl.leeds.ac.uk/ijaied/abstracts/Vol_12/henze.html.

8. Merceron, A., & Yacef, K. (2003). A Web-based tutoring tool with mining facilities to improve learning and teaching. In U. Hoppe, F. Verdejo, & J. Kay (Eds.), *AI-Ed'2003* (pp. 201-208).

9. Mitrovic, A. (2003). An Intelligent SQL Tutor on the Web. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 13(2-4), 171-195.

10. Mitsuhashi, H., Ochi, Y., Kanenishi, K., & Yano, Y. (2002). An adaptive Web-based learning system with a free-hyperlink environment. In P. Brusilovsky, N. Henze, & E. Millán (Eds.), *Proceedings of Workshop on*

Adaptive Systems for Web-Based Education at the 2nd International Conference on Adaptive Hypermedia and Adaptive Web-Based Systems, AH'2002 (pp. 81-91). May 28, 2002. Málaga, Spain.

11. Soller, A., & Lesgold, A. (2003). A computational approach to analysing online knowledge sharing interaction. In U. Hoppe, F. Verdejo, & J. Kay (Eds.), *AI-ED'2003* (pp. 253-260). Amsterdam: IOS Press.

12. Weber, G., & Brusilovsky, P. (2001). ELM-ART: An adaptive versatile system for Web-based instruction. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*, 12(4), 351-384. Available online at http://cbl.leeds.ac.uk/ijaied/abstracts/Vol_12/weber.html.

Надійшла до редколегії 04.03.2019

I. Bakhov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
The Interregional Academy for Staff Management, Kyiv, Ukraine

THE USE OF ADAPTIVE AND INTELLECTUAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN TRAINING OF MODERN SPECIALISTS

In the development of educational software, there are ongoing dynamic changes that affect the market of educational services on the Internet. The current state of the distance education system requires the latest educational technology to effectively meet the needs of students who study virtually. The article defines how intelligent systems are used in the training of modern specialists through the system of distance learning.

Adaptive and intelligent Web-based educational systems form a new and exciting stream of work in AI-Ed field. The paper demonstrates that the Web offers an opportunity to apply a much larger variety of AI technologies in educational context. It offers a number of new research challenges and a number of opportunities to fuse AI-Ed research with several neighboring fields. The Web also provides an excellent implementation platform for AI-Ed researchers. Systems developed on the Web have longer lifespan and better visibility. A research idea implemented in a Web-based system has much better chances to influence the research community than an idea simply presented in a paper. Adaptive and intelligent Web-based educational systems provide an alternative to the traditional "just-put-it-on-the-Web" approach in the development of Web-based educational courseware.

The goal of the article is to provide a more systematic view to the variety of modern AIWBES and to discuss the role and the place of the AIWBES research stream in the field of Artificial Intelligence in Education. The reason to focus on both intelligent and adaptive systems is that the intersection is still large, the borders between "intelligent" and "non-intelligent" are not clear-cut, and both groups are certainly of interest for AI in Education (AI-Ed) community. By adaptive and intelligent technologies we mean essentially different ways to add adaptive or intelligent functionality to an educational system. A technology usually can be further dissected into finer-grain techniques and methods, which correspond to different variations of this functionality and different ways of its implementation.

Key words: educational systems, intellectual systems, student, internet, hypermedia.

УДК: 378.22:34(043.3)

Є. Безсмолий, канд. пед. наук
Громадська організація «Будинок вчених Кіровоградщини», Кропивницький

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.41.18-22>

СУТНІСТЬ І ПРАКТИЧНА ЗНАЧИМІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ І ПРИНЦИПІВ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ З ПРАВознавства до ВИКладацької діяльності

Для формування змістової частини професійної підготовки (знання, навички та вміння) системи педагогічних умов і принципів (загальнодидактичні та спеціальні) які враховують особливості, і специфіку викладацької діяльності підготовки юристів. В основу цієї системи було покладено загальнодидактичні принципи: системності та послідовності; науковості у навчанні; домінують-мотиваційної установки; доступності у навчанні; наочності у навчанні; усвідомленості та активності у навчанні; міцності знань, навичок та вмінь; врахування індивідуальних та вікових особливостей. спеціальні принципи, які відображають сутність викладача правознавчих дисциплін в сучасних умовах розвитку до них відносяться: принцип домінують-мотиваційної установки; принцип індивідуальності у навчанні; принцип різнонаправленої ритмічної підготовки; принцип суворої регламентації та часового лімітування професійних дій викладача; принцип додаткового психологічного навантаження на основі основної психофізіологічної напруги; принцип емоційності навчання.

До організаційно-педагогічних умов віднесено: забезпечення професійної мотивації майбутніх магістрів; орієнтація підготовки на професію- і психограми викладача правознавчих дисциплін; використання інформаційного середовища навчального закладу; впровадження інтерактивних методів для формування педагогічної культури майбутніх магістрів правознавства.

Специфіка підготовки майбутніх юристів ставить перед викладачем юридичних дисциплін ряд вимог до особистості вчителя, які в педагогічній науці визначаються як професійно значущі особистісні якості, а науковою основою для формування цих якостей є педагогічні принципи та організаційно-педагогічні умови.

Для формування змісту професійної підготовки (знань, умінь та навичок) нам потрібна система педагогічних умов та принципів (загальних та спеціальних), які враховують усі особливості та специфіку викладання юристів. В основу цієї системи ми поклали загальні дидактичні принципи: системність та послідовність; наукові знання в навчанні; домінують-мотиваційне ставлення; доступність для навчання; наочність у навчанні; обізнаність та навчальна діяльність; сила знань, умінь і навичок; з урахуванням індивідуальних та вікових особливостей. До конкретних принципів, що відображають суть викладача юридичних дисциплін у сучасних умовах розвитку,

©Є. Безсмолий, 2019

належать: принцип домінуючо-мотиваційного ставлення; принцип індивідуального підходу у навчанні; принцип багатонаправленої ритмічної підготовки; принцип суворой регламентації та обмеження часу професійних дій викладача; принцип додаткової психологічної зарядки на основі психофізіологічного стресу; принцип емоційності в навчанні.

Загальні диктатичні принципи є основою для вивчення всіх дисциплін, а також повинні регулювати організаційні основи навчального процесу на різних рівнях. Принципи тісно пов'язані із законами навчання та відображають дидактичні закони. На основі загальних дидактичних принципів розробляються принципи професійної методології.

Одним із згаданих напрямків реалізації підготовки майбутніх магістрів з юриспруденції до викладацької діяльності є впровадження інтерактивних форм і методів навчання, що сприяють очікуванім результатам, інтеграція дисциплін психолого-педагогічної підготовки набуває особливого значення.

До організаційно-педагогічних умов належать: забезпечення професійної мотивації майбутніх магістрів; спрямованість навчання на професію та психограми викладача юридичних дисциплін; використання інформаційного середовища навчального закладу; впровадження інтерактивних методів формування педагогічної культури майбутніх майстрів юриспруденції.

Ключові слова: педагогічні засади, педагогічні умови, професійна підготовка юристів, магістр.

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин, входження держави в єдиний світовий економіко-правовий простір, прагнення ввійти в Європейську спільноту демократичною правовою державою, вимагає ефективних і негайних реформ в підготовці юристів Європейської формації. Специфіка педагогічної діяльності підготовки майбутніх юристів ставить, перед викладачем правознавчих дисциплін низку вимог до особистості педагога, які в педагогічній науці визначаються як професійно значимі особистісні якості, науковою основою для формування цих якостей є педагогічні принципи і організаційно-педагогічні умови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значні розробки щодо психолого-педагогічної діяльності та підготовки майбутніх юристів відображено у працях науковців О. Бандурки, С. Бочарової, В. Васильєва, О. Котикової, К. Левітана, А. Лигоцького, В. Рижикова, Ю. Чуфаровського, Г. Яворської.

Дослідженням педагогічних принципів і організаційно-педагогічних умов присвячені праці С. Висоцького, І.А. Зязюна, Р.М. Макарова, Л.І. Міщенко, В.О. Сластьоніна, О. Федорової, І. Хачирової, які відмічають їх значення як теоретичного підґрунтя для практичної розробки освітнього процесу професійної підготовки. Також необхідно відмітити фундаментальні дослідження С.Л. Рубінштейна, який стверджує, що емоції у навчальній діяльності відіграють роль внутрішньої спонукальної сили.

Мета статті: визначити, теоретично обґрунтувати педагогічні принципи (загальні та специфічні) і організаційно-педагогічні умови для розроблення практичної складової підготовки майбутніх юристів в сучасних соціально-правових реаліях розвитку державності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальнодидактичні принципи лежать в основі вивчення всіх дисциплін, а також мають регулювати організаційні основи навчального процесу на різних рівнях. Принципи тісно пов'язані із закономірностями навчання й відображають дидактичні закони. На основі загальнодидактичних принципів розробляють принципи фахових методик.

Принципи навчання у підготовці магістрів з правознавства до викладацької діяльності – це положення, які регламентують вимоги до змістовної частини навчання, формування професійно важливих якостей та умов педагогічної майстерності майбутніх магістрів з правознавства, що надає можливості ефективно їм працювати на викладацькій роботі у сфері підготовки майбутніх юристів-правознавців та підвищувати власну педагогічну майстерність і професійність як викладача, дозволяє розбудову

юридичної підготовки заснованої на останніх наукових досягненнях дидактики. Принципи навчання дозволяють виділити найбільш вагомий та психологічно обґрунтований засоби використання навчання, визначити зміст, методи і засоби підготовки, які відповідають вимогам сучасного стану розвитку науки [3; 8].

Сучасна концепція принципів навчання забезпечує цілісність і визначену логіку розташування принципів, допомагає реально керуватися ними при плануванні та організації навчального процесу. Кожен з принципів впливає на весь компонент навчально-виховного процесу, але може мати переважне відношення до окремо визначеного компоненту навчання [5].

В основу системи підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності покладено наступні *загально-дидактичні принципи*: системності та послідовності; науковості; доступності; наочності та наочності; усвідомленості та активності у навчанні; міцності знань, навичок та вмій; врахування індивідуальних та вікових особливостей.

Для більш успішної і ефективної підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності використовуються *специфічні принципи*, які відображають сутність викладача правознавчих дисциплін в сучасних умовах розвитку.

Розглянемо характерні особливості цих принципів.

Принцип домінуючо-мотиваційної установки передбачає моделювання процесу реальної навчально-виховної діяльності в професійній підготовці майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності, який визначає: тривалість, насиченість педагогічного процесу, особисту методику підготовки до лекцій і практичних занять та розробки навчальних робочих програм.

Принцип індивідуальності у навчанні – впровадження новітніх орієнтацій і цінностей сучасної освіти обумовили необхідність розуміти навчально-виховний процес, як індивідуальну дійсність і як індивідуальну можливість. Індивідуальним у людині називають те особливе, що вирізняє її з - поміж інших людей, а індивідуальністю - яскраво виражену сукупність ознак, властивих окремій людині, які закладені природою або набуті нею в індивідуальному досвіді. Принцип індивідуальності значною мірою обумовлює процес засвоєння знань, формування всіх якостей особистості педагога [12].

Принцип різнонаправленої ритмічної підготовки передбачає ритмічне чередування навантажень різного характеру, загальний обсяг навантажень (завантаженості), яка ритмічно змінюється, професійне удосконалення з визначеною закономірністю у співвідношенні організації

домінантно-мотиваційної установки. Цей принцип має тісний зв'язок з професійною направленістю педагогічного процесу професійної підготовки. Ритмічність визначається коливанням навантаження при цьому величина шагу коливання має принципово важливе значення. Макаров Р.М. відмічає [6], що у спеціальних дослідженнях встановлено, що в педагогічному процесі професійної підготовки найбільш оптимальними умовами відновлення нервово-емоційних і енергетичних затрат організму забезпечуються при співвідношенні напруженості у плюсових і мінусових фазах у недільному мікро циклі 2:1.

Принцип суворості регламентації та часового лімітування професійних дій викладача. Педагогічна культура викладача є системним утворенням, її головними структурними компонентами є: педагогічні цінності, творчі способи педагогічної діяльності, досвід створення викладачем зразків педагогічної практики з позицій гуманізму.

Педагогічна культура розуміється як: система цінностей – регуляторів педагогічної діяльності; передумова, мета, засіб, інструмент педагогічної діяльності, рівень самореалізації в ній; концентроване вираження особистості педагога [4]. Особливо має величезне значення для ефективності праці викладача вміння виконувати свої професійні дії в умовах жорсткого часового обмеження.

Принцип додаткового психологічного навантаження на основі основної психофізіологічної напруги. Даний принцип передбачає використання у підготовці майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності, використання ситуаційних завдань як з вітчизняної практики юридичної педагогіки так і закордонної проводячи аналіз позитивних та негативних сторін, можливості розібратися у практичній площині використання психолого-педагогічних принципів для ефективного опанування знаннями.

Принцип емоційності навчання впливає з природи розвитку й діяльності особистості. Емоції (від лат. *emoveo* — хвилюю, збуджую) — особливий вид психічних процесів і стану, пов'язаний з інстинктами, потребами й мотивами, які проявляються у формі безпосередніх переживань (задоволення, радості, страху та ін.) і впливають на життєдіяльність людини. Емоції, на думку С.Л. Рубінштейна [9], суттєво впливають на протікання діяльності; у навчальній діяльності вони відіграють роль внутрішньої спонукальної сили. Негативні емоції (страх, ненависть та ін.) не відіграють роль спонукального заряду в навчанні. Навпаки, вони гальмують дії, активність думки. Виходить з того, що у процесі пізнавальної діяльності в учнів виникають певний емоційний стан, почуття, які можуть стимулювати успішне засвоєння знань або заважати йому. Головне завдання педагога в реалізації цього принципу – керувати формуванням емоцій, що активізують навчально-пізнавальну діяльність, і запобігати появі тих, які негативно позначаються на ній. Викладач повинен виховувати в учнів вміння володіти своїм настроєм, емоціями, переживаннями.

Кожний навчальний процес відбувається за певних умов. Під умовами І. Хачирової розуміє обставини, від яких залежить наявність чи зміна чого-небудь, що зумовлено ними [11].

С. Висоцький подає визначення однієї з складових умов «педагогічні умови», яке розглядає як сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних засобів його здійснення, коли забезпечується успішне вирішення поставленого педагогічного завдання [62, с. 92]. У дослідженнях О. Федорової під педагогічними умовами розуміється сукупність об'єктивних можливостей змісту навчання, методів, організаційних форм та матеріальних можливостей її здійснення, що забезпечують успішне вирішення поставленого завдання [2].

Магістр правознавства повинен оволодіти загальнотеоретичними основами дисциплін, які необхідні для їх психолого-педагогічної підготовки, науково-методичних та організаційно-педагогічних умінь. Було визначено, що процес підготовки залежить від організаційно-педагогічних умов. Під організаційно-педагогічними умовами розуміємо фактори, які забезпечують ефективність організації навчального процесу. Формування педагогічної культури було забезпечено впровадженням організаційно-педагогічних умов такого процесу. До організаційно-педагогічних умов ми віднесли: забезпечення професійної мотивації майбутніх магістрів; орієнтація підготовки на професіо-і психограми викладачів правознавства; використання інформаційного середовища навчального закладу; впровадження інтерактивних методів для формування педагогічної культури майбутніх магістрів.

Для реалізації *першої організаційно-педагогічної умови* ми виходили з значення мотивації в підготовці фахівців. Мотивація – механізм співвідношення особистістю зовнішніх та внутрішніх факторів поведінки, який визначає конкретні форми діяльності. Більш широким є поняття мотиваційної сфери, вона містить ефективну та вольову сфери особистості, переживання, задоволення потреб [1].

Ми більше уваги звертали на внутрішню мотивацію, оскільки вона є залежною від зовнішньої мотивації і особистих рис магістранта. Одним із ефективних способів формування внутрішньої мотивації студента може бути актуалізація позитивного досвіду застосування їх для успішного розв'язання різноманітних завдань, вирішення різних проблем. Позитивний досвід може бути як власним, так і опосередкованим через сприйняття інформації з різноманітних джерел, серед яких – художні твори, засоби масової інформації, науково-популярні й науково-методичні видання, спостереження за успішною роботою викладача, більш досвідчених колег.

Для реалізації *другої педагогічної умови* розробка професіо- і психограм майбутнього магістра правознавства, означає, що педагогічна підготовка в професії майбутніх юристів виконує одночасно перетворюючу та управляючу функції. Як відмічає Л.І. Міщенко, для того щоб управляти процесом розвитку особистості, необхідно бути компетентним. Поняття професійної компетентності викладача виражає єдність його теоретичної та практичної готовності у цілісній структурі особистості та характеризує його професіоналізм [7].

Зміст педагогічної підготовки майбутніх магістрів з правознавства може розглядатися як єдність знань, навичок та вмінь, досвіду творчої викладацької діяльності і досвіду емоційно-ціннісних відношень у

педагогічній дійсності. Взаємодія цих складових не протирічить їх лінійності.

Досягнення високої майстерності у навчанні й вихованні особистостей великою мірою залежить від особистих якостей педагога. І в першу чергу від його педагогічних здібностей. Тому ми звернули увагу на здібності майбутніх магістрів до педагогічної діяльності. Під здібностями до педагогічної діяльності розуміють певне поєднання психологічних та особистісних якостей викладача, які забезпечують досягнення високих результатів у навчанні і вихованні [3]. Дослідження психологів [1: 4; 5] показали, що педагогічна діяльність вимагає не тільки спеціальної організації і певних умінь та навичок, але й цілої низки психологічних особливостей, які належить до категорії педагогічних здібностей. Одним із компонентів педагогічних здібностей є розподіл, обсяг і переключення уваги (педагогічна спостережливість).

Третя педагогічна умова ґрунтується на використанні інформатизації освіти. Інформатизація освіти визначає необхідність підвищення ефективності інформаційної підготовки майбутніх фахівців у інформаційному середовищі для: зростання професійного і творчого становлення, підготовки і діяльності фахівця; можливості неперервності освіти для реалізації й адаптації як в інтересах суспільства, так і власних; підготовки фахівця до реалії сьогодення з конкурентоспроможністю на ринку праці. Саме інформатизація освіти має бути попереду інформатизації інших напрямків діяльності в освітньому середовищі і формувати готовність до роботи в ньому [5].

Створення інформаційного середовища проводяться кількома шляхами, серед яких ми віддали перевагу таким: готовність викладачів до впровадження інформаційних технологій у навчальний процес; створення внутрішньої єдиної мережі Інтернет у навчальному закладі; забезпечення проходження навчального процесу достатньою кількістю комп'ютерів, створення програмних продуктів для самостійної роботи студентів.

Необхідність створення інформаційного середовища в навчальному закладі пояснюється низкою причин: *інформатизація освіти, інформаційна культура, яка є складовою педагогічної культури, гуманізація освіти через інформатизацію*. Із збільшенням кількості комп'ютерів підвищується інтерес до мультимедійних програмних засобів.

Четверта умова стосується застосування інтерактивних методів навчання. Обираючи інтерактивні методи навчання ми виходили з того, що ці методи передбачають суттєві зміни методики підготовки фахівців. Навчальний процес стає більш активним і продуктивним. Інтерактивне навчання передбачає використання таких методів навчання: рольові і ділові ігри, «мозкова атака», круглий стіл, тренінги, метод проектів, використання професійних ситуацій. Ці методи ефективно сприяють формуванню професійних умінь і навичок, створюють атмосферу співробітництва, забезпечують мотивацію навчального процесу [7; 12].

Висновки з цього дослідження. Для формування змістової частини професійної підготовки (знання, навички та вміння) систему педагогічних умов і принципів (загальнодидактичні та специфічні), які враховують особливості, і специфіку викладацької діяльності підготовки юристів. В основу цієї системи було покладено загально-дидактичні принципи: системності та послідовності; науковості у навчанні;

домінантно-мотиваційної установки; доступності у навчанні; наочності та наглядності у навчанні; усвідомленості та активності у навчанні; міцності знань, навичок та вмінь; врахування індивідуальних та вікових особливостей. *специфічні принципи*, які відображають сутність викладача правознавчих дисциплін в сучасних умовах розвитку, до них відносяться: *принцип доміантно-мотиваційної установки; принцип індивідуальності у навчанні; принцип різнонаправленої ритмічної підготовки; принцип суворої регламентації та часового лімітування професійних дій викладача; принцип додаткового психологічного навантаження на основі основної психофізіологічної напруги; принцип емоційності навчання*.

Одним із зазначених напрямків реалізації підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності є впровадження інтерактивних форм і методів навчання, які сприяють отриманню очікуваних результатів, особливої уваги набуває інтегрування дисциплін психолого-педагогічної підготовки.

Формування педагогічної культури було забезпечено впровадженням організаційно-педагогічних умов. До організаційно-педагогічних умов ми віднесли: забезпечення професійної мотивації майбутніх магістрів; орієнтація підготовки на професію-і психограми викладачів правознавства; використання інформаційного середовища навчального закладу; впровадження інтерактивних методів для формування педагогічної культури майбутніх магістрів.

Перспективи подальших напрямків дослідження. На основі педагогічних принципів і умов є розробка принципів фахових методик практичної підготовки майбутніх магістрів з правознавства до викладацької діяльності. Теоретичні основи обґрунтування організаційно-педагогічних умов, педагогічних принципів лежать в основі практики розробки змістової частини використання інтерактивних форм навчання в освітньому процесі підготовки юристів.

Список використаних джерел

1. Васильев В.Л. Юридическая психология: Учебник для вузов. – 5-е издание, переработанное и доп. / В.Л. Васильев. – СПб.: Питер, 2003. – 656с. (54)
2. Высоцкий С. В. Структура психолого-педагогических условий формирования поисково-творческой направленности личности в процессе обучения / С. В. Высоцкий // Научный вестник Південноукраїнського державного університету ім. К. Д. Ушинського: [збірник наукових праць]. – Одеса, 1999. – Вип. 8–9. – С. 90–94, с. 92
3. Зязюн І.А., Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Кра-мущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. — 2-ге вид. допов. і переробл. — К.: Вища пік., 2004. — 422 с.
4. Котикова О.М. Психолого-педагогічна підготовка у стандартах юридичної освіти / О.М.Котикова// Проблеми освіти: Наук. Зб. / Кол. авторів. — Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2008. — Вип. № 56. — С.26- 30с.
5. Левитан К.М. Юридическая педагогика: [учебник] / К.М. Левитан. — М.: Издательство «Норма», 2008. — 432с.
6. Макаров Р.Н. Теория и практика конструирования целевых моделей операторов особо сложных систем управления: [монография] / Р.Н.Макаров, Л.В.Герасименко. — М.: Изд. Международной академии проблем человека в авиации и космонавтике, 1997. — 450 с.
7. Мищенко Леонид Иванович. Теоретические основы формирования содержания педагогического образования (На материалах подготовки учителя начальных классов) дис... докт. пед. наук: 13.00.04— Курск, 1997. — 420с.
8. Рижиков В.С. Теория і практика конструювання цільових моделей (професіограм) та процесу професійної підготовки майбутніх юристів: Монографія / Рижиков В.С. — Херсон: вид-во «Айлан», 2010. — 280с.

9. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира / С.Л. Рубинштейн. – М.: Изд-во АН СССР, 1957. – 328 с.

10. Федорова О. Ф. Некоторые вопросы активизации учащихся в процессе теоретического и производственного обучения / О. Ф. Федорова. – М.: Высшая школа, 1970. – 301 с.

11. Хачирова И. Х. Педагогические условия стимулирования самостоятельной работы студентов: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / И. Х. Хачирова. – Ставрополь: СГУ, 2001. – 22 с.

12. Ryzhykov V. Method of organizing lessons in the armies in the way of modern world military educational practice // Problems of the development of modern science: theory and practice: Collection of scientific articles. – EDEX, Madrid, España, 2018. – P. 218 – 228.

Literature:

1. Vasil'ev V.L. Legal psychology: Textbook for universities. – 5-revised and enlarged edition / V.L.Vasil'ev. – SPb.: Piter, 2003. – 656s. (54)

2. Vysockij S. V. The structure of the psychological and pedagogical conditions of the formation of the search and creative orientation of the individual in the learning process / S. V. Vysockij // Science Bulletin of the Ukrainian State Power to the University im. KD Ushinsky: [zbirnik naukovih prats']. – Odesa, 1999. – Vip. 8–9. – S. 90–94, s. 92

3. Zyazyun I.A. Pedagogical Skills: Textbook / I. A. Zyazyun, L. V. Kra-mushchenko, I. F. Krivonos ta in.; Za red. I. A. Zyazyuna. — 2-ge vid. dopov. i pererobl. — K.: Vishcha pik., 2004. — 422 s.

4. Kotikova O.M. Psychological-pedagogical preparation in standards of legal education / O.M.Kotikova // Problems of education: Science. Zb / Number the authors - Institute of Innovative Technologies

and Educational Content of the Ministry of Education and Science of Ukraine, 2008. – Vip. № 56. – S.26- 30s.

5. Levitan K.M. Legal pedagogy: [textbook] / KM Levitan. - Moscow: Norma Publishing House, 2008. – 432s.

6. Makarov R.N. Theory and practice of constructing target models of operators of particularly complex control systems: [monograph] / R.N. Makarov, L.V. Gerasimenko. - Moscow: Publishing House of the International Academy of Human Problems in Aviation and Cosmonautics, 1997. – 450 s.

7. Mishchenko Leonid Ivanovich. Theoretical basis for the formation of the content of pedagogical education dis... dokt. ped. nauk: 13.00.04—Kursk, 1997. — 420s.

8. Rizhikov V.S. Theory and practice of designing target models (professionograms) and the process of post-graduate training of future lawyers: Monograph / Ryzhikov V.C. - Kherson: View of "Aylan", 2010. – 280s.

9. Rubinshtejn S.L. Being and consciousness. On the place of the mental in the universal interrelation of the phenomena of the material world / S.L. Rubinstein. - Moscow: Publishing house of Academy of Sciences of the USSR, 1957. – 328 s.

10. Fedorova O. F. Some questions of activating students in the process of theoretical and industrial training / O. F. Fedorova. - Moscow: High School, 1970. – 301 s.

11. Hachirova I. H. Pedagogical conditions for stimulating independent work of students: author. dis. for nauch. degree of candidate ped. Sciences: spec. 13.00.01 "General pedagogy, history of pedagogy and education" / I. Kh. Khachirova. - Stavropol: SGU, 2001. – 22 s.

12. Ryzhykov V. Method of organizing lessons in the armies in the way of modern world military educational practice // Problems of the development of modern science: theory and practice: Collection of scientific articles. – EDEX, Madrid, España, 2018. – P. 218 – 228.

Надійшла до редколегії 06.03.2019

Ye. Bessmoly, PhD

NGO "House of Scientists of Kirovograd Region", Kropivnitsky

THE ESSENCE AND PRACTICAL VALUE OF PEDAGOGICAL CONDITIONS AND PRINCIPLES FOR THE EDUCATIONAL TRAINING OF FUTURE MASTERS IN LEGAL SCIENCES TO THE TEACHING ACTIVITY

In order to develop the core element of professional training (knowledge, skills and abilities) the system of pedagogical conditions and principles (overall didactical and specific), that include the peculiarities in performing teaching activities while training lawyers.

The core of this system is formed by the general didactical principles: a systematic and consequent approach, scientific methods in terms of training; a dominant-motivational mindset; availability of training; clear examples in the course of the training process; consciousness and an active approach in the course of the training process; the solidity of knowledge, skills and abilities; the inclusion of peculiarities related to the individual and his age.

The peculiar principles that determine the essence of a law pedagogue in the currently developed situation, among these principles there're the following: the principle of the dominant –motivational mindset, the principle of an individual approach, the principle of variable rhythmic training, the principle of strict determination and setting of time limits for the professional actions of a teacher; the principle of additional psychological pressure based on the main psycho-physiological pressure; the principle of emotional training.

Among the organizational-pedagogical conditions there're the following: providing of professional motivation to the future masters; the assurance of the training to be oriented at the professional and psychological imprints of the law pedagogue; active use of the informational environment of the educational facility; the introduction of interactive methods in order to form the pedagogical culture of the future masters in law.

The peculiarity of training of future lawyers challenges the teacher of law disciplines with a number of requirements as for the personality of the teacher, which in pedagogical science are defined as professionally significant personal qualities, and the scientific basis for the formation of these qualities are pedagogical principles and organizational and pedagogical conditions.

To form the content of vocational training (knowledge, skills and abilities), we need a system of pedagogical conditions and principles (general and specific), that take into account all the peculiarities and specifics of teaching lawyers. As a basis of this system we put general didactic principles: systemicity and consistency; scientific knowledge in learning; dominant-motivational attitude; learning accessibility; visibility in learning; awareness and learning activity; strength of knowledge, skills and abilities; taking into account individual and age-specific features. Specific principles that reflect the essence of the teacher of law disciplines in modern conditions of development include: the principle of dominant-motivational attitude; the principle of individual approach in learning; the principle of multi-directional rhythmic training; principle of strict regulation and time limitation of professional actions of the teacher; the principle of additional psychological charge on the base of psycho-physiological stress; the principle of emotionality in learning.

General didactic principles are the basis for studying all disciplines, and also should regulate the organizational foundations of the educational process at different levels. Principles are closely related to the laws of learning and reflect didactic laws. On the basis of general didactic principles, the principles of professional methodology are developed.

One of the mentioned directions of realization of the preparation of the future masters in jurisprudence for teaching activities is the introduction of interactive forms and methods of teaching that contribute to the expected results, the integration of disciplines of psychological and pedagogical preparation becomes especially important.

The organizational-pedagogical conditions include: providing professional motivation for future masters; orientation of training on the profession and psychograms of the teacher of law disciplines; use of information environment of educational institution; the introduction of interactive methods for the formation of the pedagogical culture of future masters of jurisprudence.

Key words: pedagogical principles, pedagogical conditions, professional training of lawyers, master's degree.

УДК: 378.22:34(043. 3)

S. Buryy, PhD in Pedagogical Sciences
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
A. Savchenko, Chief of Department
General Staff of the Armed Forces of Ukraine, Kyiv

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.41.23-26>

PRINCIPLES OF TRAINING AS THE MAIN DIDACTIC REQUIREMENTS OF THE FORMATION OF MANAGEMENT CULTURE OF FUTURE OFFICERS IN THE PROCESS OF PRACTICAL TRAINING

To form the management culture of future officers in the process of practical training in higher military educational institutions, we highlight the general didactic pedagogical principles: science; systematicity and consistent; accessibility, feasibility of teaching; visibility; strength of knowledge, skills and abilities; consciousness and active approach.

In addition to the general-pedagogical principles, taking into account the specifics of the professional activity of an officer of the armed forces in the process of formation of management culture, it is necessary to use specific professional pedagogical principles lying in the formation of high responsibility for the result and implementation of the commander's management decision in the extreme conditions of the professional activity of the serviceman. These specific principles of the formation of management culture of future officers (commanders) in conditions of increased combat readiness include: the combination of theoretical basic training with the practice of professional management activity of an officer; democratization in the educational process; purposefulness and unity of the strategy of formation of military culture management; differentiation and optimization of the educational process; innovative learning system.

Taking into account the specifics of the professional activity of an officer of the armed forces in the process of forming a management culture, it is necessary to use the specific professional pedagogical principles lying in the the formation of high responsibility for the result and the implementation of the commander's management decision in the extreme conditions of the professional activity of the serviceman. These specific principles for the formation of a management culture of future officers in conditions of increased combat readiness include: the combination of theoretical basic training with the practice of professional management activity of an officer; democratization in the educational process; purposefulness and unity of the strategy of development of military culture management; differentiation and optimization of the educational process; innovative learning system.

Key words: administrative culture, military education, pedagogical principles.

Pointing out the statement and its relevant solution. Pedagogical principles are formulated in imperative form rules that reflect the essence of a particular pedagogical process. They contribute in a certain way to the simulation of an algorithm of actions that has an indicative character and facilitates the activity of those who study.

According to V.V. Yagupov [6], the principles of teaching are based on the laws and regularities of the didactic process.

The principles of training are the directional positions, regulatory requirements to the organization and conduct of the didactic process, which have the nature of general guidance, rules and norms and proceed from its laws.

The principles of teaching (didactic principles) is a certain system of basic didactic requirements to learning, which ensures its effectiveness. Didactic principles apply to the study of all disciplines, determine their content, forms of organization and teaching methods.

The analysis of research and publications. The founder of scientific didactics Ya.A. Komensky for the first time introduced an entire system of principles of training, united by the leading principle - nature correspondence. And although after Ya.A.Komensky a number of teachers - both practitioners and theorists - offered a variety of approaches to the definition of a system of principles and understanding of their essence, the determining criteria in these quest remains the aim of learning [3]. Teachers of different ages, modeling certain types and forms of educational process, taking into account the requirements of those or other principles, clearly defined the rules that must be observed in order to ensure the efficiency and effectiveness of individual principles. Such approaches are found in Ya.A.Komensky, K.D.Ushinsky, V.O. Sukhomlynsky, V.V.Yagupova and others. Formulated in the imperative form, the rules should reflect the essence of the secretive pedagogical process. The rules contribute

to the modeling of the algorithm of actions that have an indicative character and facilitate the activity of those who study.

The purpose of the article is to substantiate theoretically the pedagogical principles that are the basis (rules) of the formation of management culture of future officers in the process of practical training. To reveal the theoretical foundations of the general didactic principles and, on the basis of a scientific approach, to prove the practical significance in the educational process of the specific pedagogical principles we have developed for the formation of management culture in future officers.

The presentation of the main material. On the basis of the analysis of didactic works by Yu.K. Babansky [1], V.I. Zagviyazinsky [2], M.M. Skatkin [4], I.P. Pidlasogo for the formation of the management culture of future officers in the process of practical training in higher military educational institutions, we highlight the following **general didactic pedagogical principles**: scientific knowledge; systematic and consistent accessibility, feasibility of teaching; visibility; strength of knowledge, skills and abilities; consciousness and activity.

The principle of science. It is in the selection of material that corresponds to the structure of the management culture of future officers of the armed forces in the process of vocational training in higher military educational institutions, because it reveals a certain branch of knowledge of the subject, the specifics of its sections and topics. This pedagogical principle encourages the teacher to present the subject based on checked out scientific facts and data, to reveal the causal relationships of phenomena, processes, events, the latest achievements of science and innovative technologies in the military, and the consideration of interdisciplinary connections with other subjects. The using of the system organization of management and modeling of

management processes focused on the fundamental basis of complete victory over the probable enemy.

The principle of systematicity and consistency. Figuratively and convincingly about the importance of maintaining systematicity and consistency in the teaching said K.D. Ushinsky: "Only the system ... the intelligent, which proceeds from the very essence of the objects, gives us the power over our knowledge. The head, filled with fragmented, unbounded knowledge, is like a pantry in which everything is in disorder and where the owner himself finds nothing; the head, where is only the system without knowledge, is similar to a store in which there are inscriptions on boxes and is empty in boxes" [5].

Each science has its own system and the sequence of teaching in the educational process. In forming the management culture of future officers in the process of vocational training in higher military educational institutions, the systematicity is achieved by the consistent presentation of educational material from simple to more complex, the allocation of the main, logical transition from the assimilation of the previous one to the new material. As a result, students are aware of the structure of knowledge, find out the logical connections between the structural parts of the subject. The observance of this principle ensures systematic knowledge (and, consequently, systemic thinking). The pedagogical principle of systematicity and consistency takes into account the requirements of the sequence of training in accordance with the curriculum of the discipline and involves the placement of material on the principle of linearity (the study of new material with the repetition of the previous one) and concentricity (without repetition, on a higher level of thinking of students with each subsequent occupation).

The principle of accessibility, the feasibility of teaching. It turns out in compensation of the complexity of the contents of the educational material by mastering teaching of the teacher or the successful filing by the author of the textbook. The more complex the material is, the simpler, more aptly it should be presented. The principle of availability also depends on the compliance/observance of the rule of consistency: from simple to complex. It is based on the didactic provisions of Ya.A. Komensky: in order to the students were fascinated by the educational material and understood it, the teacher should use the exact language, gestures [3].

The principle of visibility. It provides training based on the live perception of specific subjects and the reality of phenomena or their images. Visibility is: natural (plants, animals, rocks, starry sky, devices, cars, phenomena of nature), figurative (paintings, tables, models, dummies, mathematical figures), symbolic (geographical maps, graphs, diagrams, formulas).

The principle of visibility contributes to the intellectual development of cadets, helps to identify the relationship between scientific knowledge and real military management practice, facilitates the process of learning knowledge, stimulates interest in them (develops a motivational sphere for cadets), helps to perceive an object in the diversity of its manifestations and connections. Visibility should be meaningful, aesthetically decorated, consistent with the psychological laws of perception, should not contain anything superfluous and do not cause additional associations. Preparing cadets for the perception of visibility, it should not be overestimated or underestimated in the process of formation of

management culture of future officers in the process of professional training.

The principle of the strength of knowledge, skills and abilities. It provides long-term preservation of acquired knowledge, skills and abilities in memory. Pedagogical theory and practice have developed many methods for implementing it in the process of repetition, consolidation and application knowledge, skills and abilities: the repetition of educational material by sections and structural semantic parts; remembering the new material in conjunction with the past; activation of memory, thinking of students during repetition (questions, comparisons, analysis, synthesis, classification, generalization); grouping of material in order to systematize it; emphasis on repetition on major ideas; use of various exercises and techniques, forms and approaches, independent work as a creative application of knowledge; a constant appeal to previously learned knowledge for a new interpretation of it.

The principle of consciousness and activity. It appeared and developed as a denial of dogmatism and a passive role in learning. It comes from that that the positive result of any activity is determined by human activity. It provides the use of problem methods in teaching, the use of all mental processes that contribute to the enhancement of cognition in the formation of management culture among future military officers.

Active and conscious assimilation of knowledge, skills and abilities is impossible without the use of various mental activities (comparison and comparison, analysis and synthesis, induction and deduction, analogy), without clarifying the relationship and interdependence in the studied material, the correct formulation of the thought of managerial decisions of the commander. The activation of the cognitive activity of cadets contributes to the positive attitude to education, interest in the educational material, positive emotional experiences in the educational activity. Consciousness and activity in shaping the managerial culture of future officers of the armed forces depends on the connection between learning with life, the unity between the intellectual and managerial activities of the students, the practical use of the acquired knowledge, skills and abilities. Positive in this pedagogical principle is a systematic repetition of the acquired knowledge, variation and differentiation of exercises, work for the acquisition of complex material by accessible methods. The use of knowledge in solving specific problems is facilitated by problem learning, the differentiation of the material in accordance with the training opportunities of the students, the use of modern technical means of teaching, and the ability of a teacher of a higher military educational institution to take into account the psychological state and the particularities of the students.

In addition to the general-pedagogical principles, taking into account the specifics of the professional activity of an officer of the armed forces in the process of formation of management culture, it is necessary to use **specific professional pedagogical principles** lying in the formation of high responsibility for the result and implementation of the commander's management decision in the extreme conditions of the professional activity of the serviceman. These specific principles of the formation of management culture of future officers (commanders) in conditions of increased combat readiness include: the combination of theoretical basic training with the practice of professional management activity of an officer; democratization in the educational

process; purposefulness and unity of the strategy of formation of military culture management; differentiation and optimization of the educational process; innovative learning system.

The principle of the combination of theoretical basic training with the practice of professional management of the officer. It is intended to use interactive forms of learning (role-playing and didactic games) that bring theoretical training to real professional activity, professional practice of making a management decision in the extreme conditions of military professional activity, disclosing the practical significance of knowledge, and applying it in practical terms; in the participation of students in solving and analyzing practical tasks based on real events. In accordance with this pedagogical principle, scientific positions in the educational process must be confirmed by the specific pedagogical and managerial practices of the commander of different levels.

The principle of democratization in the educational process. It means the organization of the educational process in accordance with the conditions of progressive development of society and trends in the development of civilization, taking into account the peculiarities of learning depending on the development of a cadet and the use of effective forms of influence on it. The involvement of cadets to the direct participation in the educational process of classes as organizers, managers of the educational process by means of exercises where there is provided temporary assignments of teacher's rights to cadets. This pedagogical principle promotes self-development of the individual, forms leadership qualities, responsibility for decision-making, weight and justification of their own professional activities.

The principle of purposefulness and unity of the strategy of the formation of military management culture. It is realized in the process of learning through the creation of a certain system of culturological component of the formation of a military culture management with a content part of the discipline. Where, in accordance with the given system of specific training of the military on the formation of management culture, is a compulsory element of psychological preparation in unity with moral, intellectual and aesthetic education, the creation of the appropriate psychological atmosphere for the most complete mastering of the educational material under the normative program is provided by the educational-methodical complex of educational discipline.

The principle of differentiation and optimization of the educational process. It is based on the achievement of high-level students knowledge, skills, development of their psychological, intellectual functions, improvement of

ways of educational and cognitive activity. It provides the dosing of educational material for cadets, taking into account their general development, the efforts of each cadet to develop their abilities on the basis of appropriate conditions in the process of independent work. Optimization and encouragement to independent effective work of cadets in the process of self-training in extra-curricular time. Organization of rational use of time in the process of self-training, the coverage of systemically the most necessary theoretical material, in conjunction with practical examples of research and analysis of the positive practices of other specialists in the military branch.

The principle of innovation training system. It is in the use of the classroom work and non-teaching time of the system of new forms of training for self-training, which facilitate the acquisition of knowledge on the basis of colloquium, modular controls, scientific reports, abstracts, articles, participation in contests, scientific conferences, round tables, competitions, etc. It envisages training of cadets of different ages and is based on the fact that senior fellows help the youngsters to learn the educational material more effectively.

Conclusions. All didactic principles, both as the general didactic, so specific are interconnected, predetermine and complement each other. Organizing the educational process, an instructor should be guided by all the principles of learning. The rules of training, his professional experience and the qualification level of science help him in it. They reveal and specify various aspects of the principles of learning. They are formulated in a categorical form: "Do not let the boredom in the classes!", "Teach the cadets realize the need of knowledge for life!", "In the process of learning, ask questions in such a way so that the students' thinking was more active!", "Teach vigorously!" etc.

Literature

1. Babansky Yu.K. Optimization of the learning process: the general-educational aspect. - Moscow: Pedagogics, 1977. - 254 pp.
2. Zagvyazinsky V.I. Theory of teaching: modern interpretation: study manual for a student. higher ped studying Institution / V.I. Zagvyazinsky; ed. V.A. Slastenin. - Moscow: Academy, 2001. - 384 pp.
3. Komensky Ya. A. Selected pedagogical works: in 2 tons / A. A. Komensky. - M.: Pedagogics, 1982. - T. 1. - 1982. - 656 p.
4. Sukhomlinsky V.A. Education of collegiality among schoolchildren. - Moscow, 1956.
5. Ushinsky K.D., Collected Works / K. D. Ushinsky. - Moscow: Publishing House of the RSFSR, 1948. - T. 8: Man is a subject of upbringing. Experience of pedagogical anthropology. - 1950. - T. 1. - 776 p.
6. Yagupov V.V. Theory and methodology of military training: [monograph] / V.V. Yagupov - K.: Tandem, 2000. - 380 p.

Надійшла до редколегії 21.02.2019

С. Бурий, канд. пед. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
А. Савченко, нач. відділу
Генеральний штаб Збройних Сил України, Київ

ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ ЯК ОСНОВНІ ДИДАКТИЧНІ ВИМОГИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ У ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Для формування управлінської культури майбутніх офіцерів у процесі практичної підготовки у вищих військових навчальних закладах виділяємо загальні дидактичні педагогічні принципи: наука; систематичність і послідовність; доступність, доцільність навчання; видимість; сила знань, навичок і здібностей; свідомість і активність.

З огляду на загальнопедагогічні принципи, враховуючи специфіку професійної діяльності офіцера збройних сил у процесі формування управлінської культури, необхідно використовувати конкретні професійні педагогічні принципи, що лежать у формуванні високої відповідальності за результат та виконання рішення керівника команди в екстремальних умовах професійної діяльності військовослужбовця. Ці специфічні принципи формування культури управління майбутніх офіцерів (командирів) в умовах підвищеної бойової готовності включають: поєднання теоретичної базової підготовки з практикою професійної управлінської діяльності офіцера; демократизація в навчальному процесі; цілеспрямованість та єдність стратегії формування управління військовою культурою; диференціація та оптимізація навчального процесу; інноваційна система навчання.

Враховуючи специфіку професійної діяльності військовослужбовця у процесі формування культури управління у військового командира, необхідно використовувати конкретні професійні педагогічні принципи, що лежать у формуванні високої

відповідальності за результат і реалізацію управлінського рішення командира в екстремальних умовах професійної діяльності військовослужбовця. До таких конкретних принципів формування управлінської культури майбутніх офіцерів в умовах підвищеної бойової готовності належать: поєднання теоретичної базової підготовки з практикою професійної управлінської діяльності офіцера; демократизація у навчальному процесі; цілеспрямованість і єдність стратегії формування управління військовою культурою; диференціація та оптимізація навчального процесу; інноваційна система навчання.

Ключові слова: управлінська культура, військова освіта, педагогічні принципи.

УДК 378.149

К. Ахмед, аспірант
Східноукраїнський національний
університет імені Володимира Даля, Сєвєродонецьк

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.41.26-29>

СУТНІСТЬ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У науковій статті визначається сутність естетичного виховання, розглядаються наукові підходи до трактування поняття «естетичне виховання». Розділяються погляди сучасних науковців стосовно сутності естетичного виховання, вказується на необхідність виховання естетичної культури у сучасній молоді.

На сучасному етапі проблеми естетичного виховання учнівської та студентської молоді розглядаються у площині духовної культури особистості і посиленні акценту на художньо-естетичному вихованні. Сутність естетичного виховання у вищій школі пов'язана із особливостями цілей, змісту, форм і методів організації навчально-виховної роботи у вищих закладах освіти, віковими та соціокультурними особливостями студентства як соціальної групи.

Основні завдання естетичного виховання обґрунтовані в науковій статті такі: виховання в особистості почуття прекрасного; формування умінь і навичок творити красу в повсякденному житті; формування умінь відрізняти прекрасне від потворного; формування умінь жити за законами духовної краси.

Проведено узагальнення теоретико-методологічних засад естетичного виховання студентської молоді, досліджень вітчизняних вчених та зроблений аналіз реальної практики, що дозволяє визначити найбільш вагомі фактори, які зумовлюють стан естетичного виховання у вищих навчальних закладах: естетична освіта і естетична інформованість, інтерес до мистецтва і здатність його естетично сприймати та оцінювати з точки зору загальнолюдського і національного естетичного ідеалу.

Змістом естетичного виховання є естетичне сприйняття, естетичні судження, естетичні знання, естетична культура, естетичні ідеали, естетичні почуття, естетичні переживання, естетична насолода, естетичні смаки, естетична діяльність. У комплексі ці категорії розкривають сутність естетичного виховання, розширюють його палітру, становлять його структуру. Структура естетичного виховання є професійна компетентність, професіоналізм органічно пов'язані з творчістю, художньо-естетичним баченням результатів своєї праці.

Ключові слова: естетичне виховання, естетика, цінність, художня естетична діяльність, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми. Сучасність вимагає професійно грамотних, висококультурних фахівців у будь-якій галузі діяльності. Лише естетичне виховання спроможне забезпечити культуру нації. Осмислення світового досвіду естетичного виховання дає змогу інтегрувати його в єдиний цілісний культурно-освітній процес, що сприяє духовній еволюції людства.

Проблеми естетичного виховання учнівської молоді займають чільне місце в педагогічній науці. Вища школа історично була створена як середовище не просто культури, а й джерело народження вищих духовних цінностей, у тому числі й естетичних. У вищій школі, яка здійснює професійну підготовку, на завершальну стадію переходить процес формування світоглядних установок особистості (світосприйняття, світорозуміння, світовідношення). Навчання у закладі вищої освіти – це момент, коли молода людина здійснює вибір смислу життя відповідно до моральних та естетичних ідеалів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми естетичного виховання в культурно-історичній динаміці були предметом уваги цілого ряду дослідників (С.Мельничук, І.Небесник, О.Цвігун, Т.Танько, А.Омельченко, О.Кравчук, М.Маріо та ін.).

Стали серйозним теоретичним підґрунтям для подальшого розвитку теорії і практики естетичного виховання дітей і молоді праці науковців (Л. Артемова, Л. Коваль, Н. Волошина, Г. Падалка, В. Бутенко, Г. Шевченко, О. Рудницька, О. Семашко, С. Мельничук, Л. Масол, Н. Миропольська та ін.). Г. Шевченко

започатковує новий напрямок з проблеми взаємодії мистецтв у естетичному, загальнокультурному, духовному розвитку школярів та студентської молоді.

Проблемам, пов'язаних з естетико-екологічною культурою учнів і студентів, переважно майбутніх учителів займаються науковці і в наш час: Г. Тарасенко, О. Плахотник, І. Котенєва, М. Соннова та ін. Утверджується культурологічний підхід до підготовки майбутніх фахівців у різних галузях (І. Зязюн, О. Глузман, Г. Троцько та ін.). Досліджуються проблеми розвитку особистості на основі інтеграції різних наук і видів художньої творчості, використання інтеграції мистецтв у процесі навчання та виховання школярів і студентів (В. Рагозіна, Т. Рейзенкінд, Г. Шевченко, О. Щолокова та ін.).

Мета статті – визначити сутність естетичного виховання у закладі вищої освіти, розкрити наукові підходи до процесу естетичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Естетика, естетичне – все, що чуттєво сприймається – пов'язана з іменем німецького філософа Олександра Баумгартена (XVIII ст.) [1]. Виділення естетики як самостійної філософської науки дало можливість розкрити своєрідність естетичного, обґрунтувати й розкрити його цінність. Мистецтво у Баумгартена – естетичне явище, «естетичне мистецтво», усі види якого об'єднуються загальними естетичними законами. Специфічність художнього образу, в якому моделюється ціннісне світовідношення через

прекрасне і потворне й надає мистецтву естетичність [1].

Дослідник О. Буров виокремлює три складові, які повинен розрізнати у своїй діяльності вчитель-вихователь, який займається естетичним навчанням та вихованням учнів: а) матеріал навчання і виховання, з яким він звертається до виховання; б) вміння програмувати результат естетичного виховання, маючи на увазі поетапні критерії естетичного виховання особистості; в) розробка на цій основі відповідного визначення методичних прийомів [2].

У сучасній естетичній науці усталеною є теза про те, що теоретичною основою естетичного виховання є естетика (О.Буров) [2].

Естетика – це філософська наука про прекрасне в житті і мистецтві, про особливості пізнання і перетворення світу "за законами краси", про загальні закономірності мистецтва, художньої творчості й естетичного виховання. Естетичне виховання – це систематичний цілеспрямований вплив на особистість, орієнтований на формування її естетичних ідеалів, смаків і потреб, на вироблення здатності сприймати, переживати й оцінювати прекрасне у природі, житті, мистецтві і праці, на пробудження і розвитку її творчих здібностей і непримиренності до всього потворного і нікчемного в житті й діяльності. Влучно говорять: естетично вихована людина вміє бачити, розуміти і створювати прекрасне [4].

Протягом 70-90 рр. накопичувався досвід теоретичної розробки проблем естетичного виховання учнівської та студентської молоді, який зумовив появу різних наукових підходів до естетичної проблематики та визначення її тезаурусу. Так, Г. Шевченко [11], естетичне виховання розглядає як процес опредметнення і присвоєння суб'єктом естетичних цінностей шляхом формування естетичного відношення до них і активізації творчої художньо-естетичної діяльності. За таким підходом акцент зроблено на складному механізмі роботи особистісно-індивідуальної естетичної свідомості, яка приводить у рух і розум, і почуття, і веде до набуття естетичного досвіду гуманітарної самопобудови. Основою специфіки естетичного виховання є його спрямованість на душу, почуття людини.

В. Бутенко зазначає, що естетичне виховання пов'язане з формуванням здатності адекватного сприйняття прекрасного в оточуючій дійсності й умінням її перетворювати за законами краси. Вагомим внеском у розвиток теорії і практики естетичного виховання стала розроблена ним концепція формування естетичного ставлення до мистецтва старшокласників [3].

Л. Масол, Н. Миропольська визначають художньо-естетичне виховання у широкому і вузькому значеннях. У широкому як формування естетичних якостей особистості через залучення до цінностей мистецтва, вітчизняної та світової культури. У вузькому – забезпечення спеціально організованих умов для духовного збагачення особистості засобами мистецтва, формування естетичної культури, світоглядних уявлень, ціннісних художніх орієнтацій у соціокультурному просторі [7].

Не можемо не згадати при розгляді нашого питання відомого вітчизняного педагога-гуманіста В. Сухомлиньського, який стверджував, що духовно-естетична культура є необхідною умовою педагогічної майстерності вчителя. Важливими духовними

якостями вчителя видатний педагог вважав естетичне сприйняття як чуттєве розуміння оточуючого світу, здатність пізнавати його розумом і серцем, естетичну оцінку педагогічних явищ і процесів порівняно з естетичним ідеалом, естетичні почуття, уявлення і судження як результат такої оцінки, що і складають серцевину естетичної культури педагога, основу мистецтва виховання. При цьому вчений наголошував на внутрішній і зовнішній красі вчителя, вважаючи її потужним стимулом естетичного розвитку його вихованців. Учитель, у якого несформований певний рівень естетичної культури, не здатен виховати духовно багате покоління. Тільки той педагог, який сам вміє бачити та відчувати прекрасне у навколишньому, зможе навчити цього вихованців [10, с. 101.]

На сучасному етапі проблеми естетичного виховання учнівської та студентської молоді розглядаються у площині духовної культури особистості і посиленні акценту на художньо-естетичному виховання. Сутність естетичного виховання у вищій школі пов'язана із особливостями цілей, змісту, форм і методів організації навчально-виховної роботи у вищих закладах освіти, віковими та соціокультурними особливостями студентства як соціальної групи [5; 7; 8].

Основні завдання естетичного виховання такі:

- 1) виховання в особистості почуття прекрасного;
- 2) формування умінь і навичок творити красу в повсякденному житті;
- 3) формування умінь відрізнити прекрасне від потворного;
- 4) формування умінь жити за законами духовної краси.

Професійна компетентність, професіоналізм органічно пов'язані з творчістю, художньо-естетичним баченням результатів своєї праці. Естетичне притаманне всім етапам життєдіяльності студента у закладі освіти. У сучасних педагогічних дослідженнях підкреслюється зв'язок естетичного та професійного розвитку особистості студентської молоді. Естетична культура дозволить майбутньому фахівцю розглядати кожний момент життєдіяльності як гармонію, красу власної самопобудови, духовної праці над собою. Естетичні критерії стають у наш час вимірами успіху в справі, у особистісному зростанні [8].

Узагальнення теоретико-методологічних засад естетичного виховання студентської молоді, досліджень вітчизняних вчених та аналіз реальної практики дозволяють визначити найбільш вагомі фактори, що зумовлюють стан естетичного виховання у вищих навчальних закладах: естетична освіта і естетична інформованість; інтерес до мистецтва і здатність його естетично сприймати та оцінювати з точки зору загальнолюдського і національного естетичного ідеалу; естетичне середовище, освітньо-культурне середовище; естетично-моральні основи культури спілкування; естетична ставлення до праці; участь студентів у різних видах художньо-естетичної творчості. Особливо значущими факторами для сучасного етапу естетичного виховання є засоби масової інформації, інформатизація освіти, підключення закладів освіти до Інтернет. Панування мас-медіа у соціокультурному сучасному світовому просторі є небезпечним у формуванні гуманітарної і естетичної культури.

Змістом естетичного виховання є естетичне сприйняття, естетичні судження, естетичні знання, естетична культура, естетичні ідеали, естетичні

почуття, естетичні переживання, естетична насолода, естетичні смаки, естетична діяльність. У комплексі ці категорії розкривають сутність естетичного виховання, розширюють його палітру, становлять його структуру (рис. 1).

У процесі естетичного виховання важливо розвивати естетичні судження, які передають ставлення особистості до певного об'єкта, явища. Варто не нав'язувати школярам своїх міркувань, а допомагати їм виявляти самостійність в оцінці тих чи тих предметів і явищ з погляду їх естетичної цінності*. Тільки згодом, з досвідом формується певний естетичний ідеал як своєрідний зразок, із позицій якого особистість оцінює предмети, явища навколишньої дійсності.

Рис 1. Зміст естетичного виховання

Естетичні знання сприяють сприйняттю й оцінці прекрасного в навколишній дійсності, становленню естетичних ідеалів і смаків, а також оволодіння тими вміннями й навичками, що дозволяють здійснювати естетичну, художньо-творчу діяльність.

Естетична культура передбачає сформованість у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, розвиток здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потребу вносити прекрасне в навколишній світ, зберігати прекрасне [6].

Естетичні почуття виражаються у схвалюванні людини, відчутті нею насолоди від сприйняття творів мистецтва, краси природи, у прагненні до активної творчості діяльності у сфері мистецтва [4].

Кінцева мета естетичного виховання – формування готовності людини до **естетичної діяльності** як важливого компонента естетичної культури. Існують різні види такої діяльності:

- організація естетичного середовища, в якому живе, працює, вчиться, відпочиває людина;
- конкретна творча діяльність в галузі мистецтва, літератури та ін.;

Karam Ahmed, Graduate Student
East Ukrainian National
Vladimir Dal University, Severodonetsk

THE ESSENCE OF AESTHETIC EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

In this scientific article the essence of aesthetic education is determined, scientific approaches to the interpretation of the concept of "aesthetic education" are considered. The views of contemporary scholars differ regarding the essence of aesthetic education with indication of the need to educate aesthetic culture of modern young people.

At the present stage, the problems of aesthetic education of pupils and students are considered in terms of the spiritual culture of the individual and the emphasis on artistic and aesthetic education. The essence of aesthetic education in high school is connected with the peculiarities of goals, content, forms and methods of organization of educational work in higher educational institutions, age and socio-cultural peculiarities of students as a social group.

The main tasks of aesthetic education, which are represented in this article are the following: education of the sense of beauty in personality; formation of skills and abilities to create beauty in everyday life; formation of the ability to distinguish beauty from ugly; formation of the ability to live according to the laws of spiritual beauty.

The author conducted generalization of theoretical and methodological principles of aesthetic education of students, researches of national scientists and analysis of real practices, which allows to determine the most important factors that causes the state of aesthetic education in

- пропаганда мистецтва, естетичних ідеалів;
- естетична виразність у навчальній, виробничій, побутовій діяльності;
- виявлення естетичної культури у взаєминах із людьми.

Висновок з цього дослідження та перспективи подальших досліджень. Аналіз документів та літератури засвідчив, що шкільна практика естетичного виховання значно випереджала і продовжує випереджати стан естетичного виховання у закладах вищої освіти. Це було пов'язано, по-перше, з тим, що вища школа була ще більш заідеологізована, ніж середня, по-друге, естетичний розвиток молоді здійснювався у напрямі художньо-просвітницької діяльності шляхом екскурсійної роботи, відвідування культурних закладів, з одного боку, та масової участі у гуртках художньої самодіяльності, з іншого. Відтак, питання теорії та практики естетичного виховання студентської молоді є актуальними. Перспективними є особливості формування естетичної культури студентів у закладах вищої освіти різного типу.

Список використаних джерел:

1. Баумгартен, Александр Йоган // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін.; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори); І. О. Покаржевська (художнє оформлення). — Київ: Абрис, 2002. — 742 с.
2. Буров А.И. К вопросу о системе эстетического воспитания. Актуальные проблемы педагогики и эстетического воспитания / Буров А.И. — М.: Педагогика, 1973
3. Бутенко В. Культуротворчі ідеї в системі естетичного виховання учнівської молоді //Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Вип. XXXI. Херсон: Айлант, 2002. — С. 188 – 191.
4. Эстетика : Словник / За заг. ред. А.А. Беляева та ін – М. : Політвидав, 1989. — 447 с.
5. Крутецкий П. А. Эстетическое воспитание. / А. П. Крутецкий. — М. : Знание, 1987 – 234 с.
6. Левчук Л.Т. та ін. Эстетика: Підручник / Л.Т.Левчук, Д.Ю.Кучерюк, В.І. Панченко; за заг. ред. Л.Т. Левчук. — К. : Вища школа, 1997. — 399 с.
7. Масол Л. Формування естетичного смаку засобами телебачення і радіо / Л. Масол, Н. Миропольська, О. Оніщенко, Ю. Юцевич // Шкільний світ. — 2003. — № 38-39. — С. 34—42.
8. Рижиков В.С. Теоретичні основи полікультурності освіти та її практичне значення в практиці полікультурної професійної підготовки сучасного фахівця /В.Рижиков // Молодь і ринок - Дрогобич, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. №8 (151) серпень 2017. — С.17-24.
9. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька. — Навч. посібник. — К.:ТОВ"Інтерпроф", 2002, - 270 с.
10. Сухомлинський В.О. Розумове виховання і всебічний розвиток особистості / В.О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. — К. : Радянська школа, 1976. — Т. 1. — С. 91-106.
11. Шевченко Г. П. Розвиток естетичного виховання у вищих навчальних закладах України на сучасному етапі / Г. П. Шевченко // Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки. - №7. — 2010. — С. 9 – 13.

Надійшла до редколегії 27.02.2019

higher educational institutions: aesthetic education and aesthetic awareness, interest in arts and ability to perceive aesthetically and evaluate from the point of view of the universal and national aesthetic ideal.

The content of aesthetic education comprises aesthetic perception, aesthetic judgments, aesthetic knowledge, aesthetic culture, aesthetic ideals, aesthetic feelings, aesthetic inner turmoil, aesthetic pleasure, aesthetic tastes, aesthetic activity. In complex, these categories reveal the essence of aesthetic education, expand its palette, make up its structure. The structure of aesthetic education consists of professional competence and professionalism, which are naturally linked with creativity, artistic and aesthetic vision of the results of your work.

Keywords: aesthetic education, aesthetics, value, artistic aesthetic activity, institution of higher education.

УДК: 378.148

О. Колісник, канд. психол. наук
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського, Київ

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.41.29-32>

ПАТРІОТИЧНА СКЛАДОВА В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У науковій статті розкриваються складові теорії виховання: зміст, принципи, методи і закономірності виховної, патріотичної підготовки майбутніх офіцерів у системі військової освіти України відповідно до сучасних політичних реалій. Патріотизм воїнів, їх почуття любові до Вітчизни, які втілюються у служінні її інтересам, має основоположне значення для розвитку Збройних сил України.

Головною метою вищої військової освіти сьогодні є сприяння становленню офіцера – національного патріота, високого професіоналу своєї справи, що уміє самостійно ставити і вирішувати професійні проблеми в так званому суспільстві ризику.

Серед виховних компетенцій у офіцера можна назвати наступні: культура системного професійного мислення, комунікативна культура, вміння працювати в команді, толерантність, прагнення до самоосвіти і саморозвитку, відповідальність, організаторські і лідерські якості, стійкість до постійних змін соціального і природного середовища, гнучкість і креативність мислення, духовність, оптимальний стиль професійної поведінки, вміння представляти свої особові і професійні якості, культура здорового способу життя.

Методологічною основою процесу патріотичного виховання офіцерів виступає наукова теорія пізнання, яка передбачає єдність історичного і логічного в педагогічному процесі, методологічний аналіз дидактичних понять, фактів, явищ у поєднанні із змістовним наповненням методики підготовки військових офіцерів, це знання теоретичних основ нормативно-навчальних дисциплін, використання циклу практичної та тактичної підготовки. Об'єктивним пунктом цієї теорії є признання об'єктивності і матеріальності оточуючого світу, існування його у постійному русі, змінах і розвитку, пізнанні світу та його закономірностей. Основою пізнання слугує вся сукупність людської практики, засобів впливу людини на природу і виробничі відносини.

Ключові слова: теорія виховання офіцерів, патріотизм, зміст і принципи виховання, підготовка військовослужбовців.

Вступ. Професійна діяльність військовослужбовця пов'язана з використанням зброї, що відносить цю діяльність до групи підвищеного ризику, вимагає детального вивчення умов, які впливають на рівень ефективності діяльності військовослужбовців і насамперед це стосується психологічного клімату військового підрозділу. Зростає потреба в духовному збагаченні офіцерського корпусу, членів їх родин. Патріотизм воїнів, їх почуття любові до Вітчизни, які втілюються у служінні її інтересам, має основоположне значення для розвитку Збройних сил України.

Постановка проблеми. Професійна діяльність військовослужбовця пов'язана з використанням зброї, що відносить цю діяльність до групи підвищеного ризику, вимагає детального вивчення умов, які впливають на рівень ефективності діяльності військовослужбовців і, насамперед, це стосується психологічного клімату військового підрозділу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За теоріями С.Л. Рубінштейна [4], О.М. Леонтьєва [1] і О.Г. Асмолова, особистість формується в діяльності та народжується з діяльності. Особистість, на їхню думку, виступає, з одного боку, як умова діяльності, а з іншого – як продукт діяльності. «Спільна доцільна предметна діяльність людей» являє собою вихідну, «породжувальну» основу розвитку особистості. «Власний психічний розвиток особистості опосередковано її діяльністю», – підкреслював С.Л. Рубінштейн [4]. Через організацію зовнішньої діяльності особистості можна і необхідно організувати її внутрішню діяльність, тобто психічні

процеси, які саморозвиваються. Цей механізм має назву «інтеріоризація» – «процес формування внутрішньої структури та механізмів людської психіки на основі засвоєння і трансформації структур специфіки людської діяльності; формування індивідуальної свідомості як соціального явища». Інтеріоризація забезпечує засвоєння особистістю зовнішньої діяльності, у процесі якої формується, на думку О.М. Леонтьєва, внутрішня діяльність, тобто відбувається самоактивність і саморозвиток особистості. Саме на цей саморозвиток має бути спрямована виховна робота [1].

Мета статті – дослідити зміст, принципи і методи виховання військовослужбовців та теоретичні основи формування патріотизму як основної складової професіоналізму офіцера.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність професійної діяльності військовослужбовців визначається системою соціально-психологічних, природних, технічних, медико-біологічних, а також специфічних, які залежать від специфіки самої професії військовослужбовця, факторів і впливають на рівень працездатності офіцерів.

Тому прийнято говорити про роль провідної діяльності в розвитку особистості. О.М. Леонтьєв ввів поняття «провідний вид діяльності», який визначає характер функціонування і розвитку психіки особи, а згодом – формування особистості. Провідна діяльність домінує на певному етапі розвитку особистості й забирає більшу частину часу. На думку О.М. Леонтьєва, під провідною діяльністю розуміється

«така діяльність, розвиток якої зумовлює найголовніші зміни у психічних процесах і психологічних особливостях особистості дитини на цій стадії», діяльність, усереднені якої розвиваються психічні процеси, що готують особу до переходу на нові, вищі ступені розвитку. Він виокремлює три основних ознаки провідної діяльності: по-перше, це така діяльність, у формі якої виникають і всередині якої диференціюються інші, нові види діяльності; по-друге, в якій формуються і перебудовуються часткові психічні процеси; по-третє, від якої безпосередньо залежать основні психологічні процеси [1].

Особливою необхідною умовою формування сучасного військового як особистості є взаємозв'язані питання цілі виховання із закономірностями розвитку суспільства, тому що всебічний розвиток особистості військового є необхідною об'єктивністю розвитку збройних сил до викликів часу: науково-технічного прогресу та політичних реалій. Матеріальною основою діяльності збройних сил повинно стати високо розвинуте в науковому, технічному відношенні сучасне військово озброєння, але для цього потрібна відповідна людина із розвинутими здібностями, із розкритим технічним та інноваційним потенціалом для можливості управління такою військовою технікою.

Специфіка вузівського військового навчання є в тому, що воно, на відміну від природних форм пізнання, що склалися форм (гра, наукове пізнання та ін.), є штучно організованою формою, яка проходить під керівництвом викладача. Джерелом навчальної інформації є не тільки викладач, але і книги, засоби масової інформації, практичні та семінарські заняття; курсанти у вищому військово навчальному закладі опановують професією і пізнають специфіку професійної праці офіцера в узагальненому і систематизованому вигляді [7].

Серед виховних компетенцій у офіцера можна назвати наступні: культура системного професійного мислення, комунікативна культура, уміння працювати в команді, толерантність, прагнення до самоосвіти і саморозвитку, відповідальність, організаторські і лідерські якості, стійкість до постійних змін соціального і природного середовища, гнучкість і креативність мислення, духовність, оптимальний стиль професійної поведінки, уміння представляти свої особові і професійні якості, культура здорового способу життя. Аналіз тенденцій розвитку вищої військової освіти в світі свідчить про те, що підвищення її якості і ефективності залежить не стільки від начальних планів і кількості аудиторних годин, скільки від особи викладача, здатного втілювати свої установки, знання, уміння і навички в творчий потенціал курсантів. Сьогодні надзвичайно актуальне питання про підготовку таких викладачів, які здатні вибудувати міждисциплінарні навчальні плани, вступати в продуктивну комунікацію з іншими викладачами, командуванням і курсантами, використовувати різні стилі педагогічної діяльності, постійно підвищувати свою кваліфікацію [8]. Розвиток продуктивної навчальної діяльності, автономії особи і креативності, що вчиться, природно, вимагає, щоб викладач сам володів яскраво вираженою педагогічною індивідуальністю, креативністю, здібністю до гнучкої професійної поведінки, творчого пошуку і професійного самовдосконалення. Необхідною умовою і засобом самовдосконалення особи викладача є його постійна рефлексія своєї

професійної діяльності. Розвиток професійної рефлексії, адекватної самооцінки стає сьогодні одним з пріоритетних завдань професійної підготовки і підвищення кваліфікації викладачів, без вирішення якої навряд чи можлива будь яка істотна модернізація вищої військової освіти. Як інструмент вимірювання рівня сформованості професійно значущих якостей особи викладача, ключових компетенцій, розвитку його оцінної для рефлексії свідомості необхідно широко використовувати розроблені в педагогічній деонтології і психології діагностичні методики і технології. Основним завданням педагогічної науки є вивчення педагогічної дійсності з метою накопичення і систематизації наукових знань для розуміння, пояснення і прогнозування процесів навчання, виховання, освіти і розвитку людської особи. Пізнаючи закономірності цих процесів, педагогіка вказує практиці найбільш раціональні шляхи і засоби педагогічної дії на особу, розробляє ефективні освітні технології і методики. Інше завдання педагогів-вчених полягає в дослідженні і обґрунтуванні освітніх цінностей і норм, на підставі яких повинні визначитися цілі і зміст педагогічної діяльності. У всі часи педагоги прагнули допомогти людям ставати краще, розвивати і реалізовувати властиві ним здібності з найбільшою користю для себе і для суспільства. З цих позицій педагогічні знання необхідні і військовим командирам в сучасних соціально-політичних реаліях, професійна діяльність яких постійно припускає взаємодію з іншими людьми. Але для того, щоб допомагати поліпшуватися іншим, військовий офіцер сам повинен бути освіченим фахівцем.

Головною метою вищої військової освіти сьогодні є сприяння становленню офіцера – національного патріота, високого професіонала своєї справи, що уміє самостійно ставити і вирішувати професійні проблеми в так званому суспільстві ризику.

Відповідно правильно організоване виховання має підготувати людину до трьох головних ролей у житті громадянина, працівника, сім'янина. І.П. Підласий [3], вважає, що людина повинна мати відповідні якості особистості за виділеними напрямками а саме:

«Громадянин:

Виконання цивільних обов'язків - почуття зобов'язання перед країною, суспільством, батьками. Почуття національної гордості та патріотизму. Повага до Конституції держави, органів державної влади, Президента країни, символів державності (герб, прапор, гімн). Відповідальність за долю країни.

Дотримання демократичних принципів, дбайливе ставлення до природи. Повага до прав і свобод інших людей. Активна життєва позиція. Правосвідомість і громадянська відповідальність. Чесність, правдивість, чуйність, милосердя. Відповідальність за свої справи і вчинки. Інтернаціоналізм, повага до народів інших країн.

Працівник:

Дисциплінованість і відповідальність. Працездатність і організованість. Загальні, спеціальні та ідеологічні знання. Суспільно-політичні знання. Творче ставлення до праці. Наполегливість, прагнення швидко і якісно виконати доручену справу. Професійна гордість, повага до майстерності. Свідомість, ввічливість, акуратність. Досвід трудової діяльності. Емоційна виробнича культура. Естетичне ставлення до праці, життя, діяльності. Колективізм, вміння працювати разом. Ініціативність, самостійність.

Готовність багато і плідно працювати на благо країни, суспільства. Діловитість і заповзятливість. Відповідальність за результати праці.

Сім'янин:

Працьовитість, відповідальність, тактовність, ввічливість, культура спілкування. Вміння тримати себе в суспільстві. Охайність. Духовність. Основи гігієнічних навичок. Здоров'я, звичка до активного способу життя. Вміння організувати та проводити дозвілля. Різноманітна освіченість. Знання правових норм, законів. Знання практичної психології, етики, естетики. Уміння виховувати дітей. Готовність вступити в шлюб і виконати сімейні обов'язки. Повага до своїх батьків, старих людей та інші відповідні якості» [4].

Процес виховання обумовлений рядом закономірностей як суспільного явища, так і закономірностями розвитку самої особи:

- залежність виховання як особливої сфери життєдіяльності людей від сукупності об'єктивних і суб'єктивних факторів суспільного середовища;

- єдність і взаємозв'язок виховання і розвитку особистості;

- чим доцільніше організована корисна суспільству діяльність вихованців, тим ефективніше будується їх спілкування, і протікає сам виховний процес;

- закономірний зв'язок між виховним впливом, взаємодією та активною діяльністю вихованців.

Якщо закономірності виступають як вираження істотної необхідності зв'язку між причиною і наслідком, то ті, що впливають з них принципи визначають загальний напрямок виховного процесу та вимоги до нього.

У свій час, А.С. Макаренко [2], прихильник спеціальної виховної педагогіки, обґрунтував такі принципи: повага і вимога, щирість і відкритість, принциповість, турбота і увага, знання, вміння, загартованість, праця, колектив, сім'я: перше дитинство, кількість любові і міра суворості, дитяча радість, гра, покарання і винагорода. В умовах переходу від авторитарного до демократичного виховання, стимулюючого самовизначення і саморозвитку курсанта, її індивідуальності, потрібні відповідні принципи побудови істинно гуманного процесу виховання: стимулювання самодіяльності, свободи волевиявлення, самоорганізації, інтересу; усвідомленого товариського чи громадянського обов'язку; співтворчості вихователів та вихованців (природно з урахуванням вікової специфіки).

«Сучасна вітчизняна система виховання духовності професіонала керується наступними принципами :

- громадська спрямованість виховання;
- зв'язок виховання з життям і працею;
- опора на позитивне у вихованні;
- гуманізація виховання;
- особистісний підхід;
- єдність виховних впливів [5].»

Ягупов В.В. визначає процес виховання, як динамічне складне педагогічне явище, яке відбувається на основі цілеспрямованого й організованого впливу вихователів, соціального

середовища на розум, почуття, волю вихованця з метою формування всебічно і гармонійно розвинутої особистості [6].

Він доводить, що специфічним для процесу виховання є: – цілеспрямованість;

- двусторонність;

- неперервність і тривалість;

- багатогранність завдань і різноманітність змісту;

- залежність від специфіки професійних завдань і необхідності формування громадянина України;

- багатство форм, методів і засобів виховного впливу;

- поступове виявлення результатів виховних впливів;

- самокерованість.

Висновки з цього дослідження. В якості предмета виховання під час формування військового офіцера розглядається патріотизм. У освітньому процесі підготовки у вищих військових навчальних закладах обов'язковою складовою повинно бути патріотичне виховання курсантів, яке сприяє становленню офіцера професіонала військової справи.

Методологічною основою процесу патріотичного виховання офіцерів виступає наукова теорія пізнання, яка передбачає єдність історичного і логічного в педагогічному процесі, методологічний аналіз дидактичних понять, фактів, явищ у поєднанні із змістовним наповненням методики підготовки військових офіцерів, це знання теоретичних основ нормативно-навчальних дисциплін, використання циклу практичної та тактичної підготовки. Об'єктивним пунктом цієї теорії є признание об'єктивності і матеріальності оточуючого світу, існування його у постійному русі, змінах і розвитку, пізнанні світу та його закономірностей. Основою пізнання слугує вся сукупність людської практики, засобів впливу людини на природу і виробничі відносини.

Перспективи подальших досліджень. Розвиток теорії патріотизму в Збройних Силах України, розуміння офіцером національного патріотизму під час виконання своїх суспільно значимих функціональних обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
2. Макаренко А.С. Собрание сочинений. – М., 1971. – Т.1-5.
3. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: В 2 кн. / кн. 1. Общие основы. Процесс обучения. – М.: Владос, 1999. – 576 с.
4. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира / С. Л. Рубинштейн. – М.: Изд-во АН СРСР, 1957. – 328 с.
5. Сухомлинский В.А. Воспитание коллективизма у школьников. – М., 1956.
6. Ягупов В.В. Теорія і методика військового навчання: [монографія] / В.В. Ягупов. – К.: Тандем, 2000. – 380 с.
7. Ryzhykov V. Elaboration of technology and content –practical component of the officer's psychogram // Problems of modern science: Collection of scientific articles. – Fadette editions, Namur, Belgium, 2018. – 200 p. – PP. 169 – 178.
8. Ryzhykov V. Method of organizing lessons in the armies in the way of modern world military educational practice // Problems of the development of modern science: theory and practice: Collection of scientific articles. – EDEX, Madrid, España, 2018. – P. 218 – 228.

Надійшла до редколегії 21.02.2019

O. Kolesnik, PHD of Psychological Sciences
The Ivan Chernyachovskij National University of Defence of Ukraine, Kyiv

THE PATRIOTIC COMPONENT WITHIN THE EDUCATIONAL-TRAINING PROCESS OF TRAINING OFFICERS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

In the scientific article the components of the theory of education are revealed: content, principles, methods and regularities of educational, patriotic training of future officers in the system of military education of Ukraine in accordance with modern political realities. The patriotism of soldiers, their feelings of love for the Fatherland, embodied in serving its interests, is of fundamental importance for the development of the Armed Forces of Ukraine.

The main goal of higher military education today is to facilitate the forming of an officer - a national patriot, a high-level professional in his business, who can independently put up and solve professional problems in the so-called society of risk.

Among the educational competences of officers the following are to be mentioned: the culture of systematic professional thinking, the culture of communication, the ability to work as part of a team, tolerance, striving for self-education and self-development, responsibility, organizational and leader qualities, firmness and sustainability to permanent changes of social and natural environment, flexible and creative thinking, spirituality, the appropriate style of professional behavior, the ability to present one's personal and professional qualities, the culture of a healthy way of life.

The methodological basis of the process of patriotic education of officers is the scientific theory of knowledge, which involves the unity of the historical and logical in the pedagogical process, the methodological analysis of didactic concepts, facts, phenomena in combination with the content of the methodology of training military officers, is the knowledge of the theoretical foundations of normative disciplines, the use of the cycle practical and tactical training. Objective point of this theory is recognition of objectivity and materiality of the surrounding world, its existence in constant motion, change and development, knowledge of the world and its laws. The basis of knowledge is the entire set of human practice, the means of human influence on nature and production relations.

Key words: the theory of education of officers, patriotism, maintenance and principles of education, training of military personnel.

УДК 37.017.4:378.09

А. Кучерявий, д-р пед. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.41.32-35>

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ФУНКЦІЙ СУБ'ЄКТІВ ВИХОВАННЯ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ І ВІЙСЬКОВИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Стаття присвячена розв'язанню проблеми відсутності теоретичних, методичних та технологічних засад проектування процесу виховання особистості службовця державної установи, зокрема у вищих педагогічних і військових закладах освіти. Визначено коло суб'єктів системи виховання в цих закладах (представники ректорату, деканату, курсові офіцери (у військових закладах освіти), викладачі, а також студенти та курсанти, як особи, що здійснюють самовиховання). Схарактеризовано особливості виконання ними окремих функцій. Детально розглянуто аспекти мотивування об'єктів виховної роботи. Конкретизовано особливості мотиваційної роботи в структурних ланках "ректорат – деканат", "деканат – курсові офіцери", "курсіві офіцери – курсанти" (для військових закладів освіти), "деканат – викладачі", "викладачі – студенти (курсанти)". Досліджено реалізацію проектувальної функції на різних рівнях виховної системи: створення положення про виховну роботу, її концепції, програм, планів тощо. Визначено відмінності в реалізації суб'єктами виховання обох типів вищих закладів освіти організаційної функції. Підкреслено відмінність щодо кадрового ресурсу в двох типах закладів освіти, оскільки викладачі педагогічного закладу освіти мають педагогічну освіту, а більшість викладачів військового закладу освіти такої освіти не мають. Зосереджено увагу на спільних рисах реалізації діагностичної (вивчення стану виховної роботи в закладі (у підрозділі), готовності до її здійснення представниками виховної системи та ступеня сформованості особистості службовця державної установи в осіб, що навчаються), прогностичної (уявлення очікуваного результату від реалізації певних виховних заходів, програм, планів та концепції виховної роботи), стимулювальної (застосування методів заохочення щодо підлеглих осіб як суб'єктів виховної роботи та студентів чи курсантів) та контрольної функції (реалізація керівниками заходів щодо вивчення виконання планів і програм виховної роботи). Результати дослідження сприятимуть побудові виховних систем у вищих закладах освіти, які будуть зорієнтовані на державні потреби в підготовці педагога чи військового фахівця.

Ключові слова: виховання, педагогічний заклад освіти, військовий заклад освіти, функції, суб'єкт виховання.

Постановка проблеми. Реформування вищої освіти як галузі, що надало вищим закладам освіти (ВЗО) право автономії, вимагає від них певної самостійності не тільки під час організації навчального процесу, а й виховного. Актуальність останнього зумовлена тим, що ВЗО повинні враховувати потреби працедавців щодо якісної характеристики особистості випускника. Представники низки професій, зокрема більшість педагогів і військові, працюватимуть у державних службах і установах, тобто відповідні ВЗО повинні орієнтуватися на потреби країни в отриманні дипломованих службовців. Але заклади освіти не акцентують увагу на підготовці фахівця такого ґатунку, і вибудовують системи виховання достатньо

інтуїтивно. Причина цього, за нашим переконанням, в проблемі відсутності теоретичних, методичних та технологічних засад проектування процесу виховання особистості службовця державної установи, яка не дозволяє побудувати зорієнтовані на державні потреби виховні системи на рівні ВЗО. Розв'язання цієї проблеми вимагає, у тому числі, порівняння процесів виховання різних категорій державних працівників, зокрема педагогів і військових службовців, для винайдення спільної платформи у побудові виховних систем. Саме порівняння змісту функцій суб'єктів виховання у вищих педагогічних і військових закладах освіти здійснюватиметься в цьому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науково-педагогічній літературі достатньо ґрунтовно вивчаються процеси виховання у вищій школі. Зокрема розкриваються теоретичні та практичні засади виховної роботи у ВЗО взагалі [2; 4; 8], а також безпосередньо в педагогічних [1; 5; 7] і військових закладах освіти [3; 6; 9]. Але науковцями не проаналізовані функції суб'єктів виховної роботи як представників певної системи, що залишає нерозв'язаною проблему відсутності теоретичних, методичних та технологічних засад проектування процесу виховання особистості службовця державної установи.

Формулювання цілей статті. В дослідженні визначатимуться функції суб'єктів виховної роботи та розкриватиметься їх зміст з урахуванням специфіки її реалізації у вищих педагогічних і військових закладах освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес проектування виховних систем передбачає проектування її окремих складників, які є взаємопов'язаними та утворюють певну структуру. На нашу думку, цими складниками є цілі виховної системи, регулятори (принципи) її функціонування, суб'єкти системи, етапи виховного процесу, програма виховної роботи закладу, а також безпосередні заходи. Отже, суб'єкти виховного процесу є елементом системи виховання, при цьому цілісне виконання ними певних функцій забезпечує ефективний результат формування особистості службовця державної установи. Зауважимо, що в межах цього дослідження під таким службовцем ми будемо розуміти кожну людину, яка працює в державній установі та відстоює державні інтереси. Іншими словами, це та категорія бюджетних працівників, щоденна діяльність яких спрямована на розв'язання певних державних завдань. Природньо, що до таких працівників відносяться, зокрема, вчителі, які виконують державне завдання щодо виховання та навчання громадян України, та військовослужбовці, державним завданням яких, є забезпечення безпеки країни та її оборона у випадку війни.

Визначимо суб'єктів, які належать до систем виховання у вищих педагогічних і військових закладах освіти. І в одній, і в іншій системах можна виділити ректора (начальника) та інших представників ректорату, декана (директора) та працівників деканату, викладачів та самого студента (курсанта) як суб'єкта самовиховної роботи. Відмінність полягає в тому, що в педагогічному ВЗО працюють цивільні особи, а у військовому – переважно офіцери, які мають додаткові обов'язки, пов'язані із власною службою й вихованням військовослужбовців. Ще констатуємо одну відмінність – у військових навчальних установах працюють курсові офіцери, які належать до складу деканату, але безпосередньо не є учасниками навчального процесу. Дещо схожі до їхніх обов'язків у цивільних ВЗО виконують куратори навчальних груп, частіше всього це викладачі, які виконують цю роботу на громадських засадах. Але курсові офіцери проводять з курсантами набагато більше часу, організують їхній навчальний день, тому їхній вплив на майбутніх фахівців є набагато більшим, при цьому зростає обсяг індивідуальної виховної роботи, яка гармонійно доповнює відповідну фронтальну та групову роботу. Через це саме курсові офіцери (начальник курсу, його заступник, командир взводу) і мають вважатися провідними суб'єктами виховної роботи у військових ВЗО. Останню групу

суб'єктів складають самі студенти та курсанти як суб'єкти самовиховання.

Визначимо функції, характерні суб'єктам виховної роботи в закладах освіти обох типів. Оскільки мова йде про систему виховання, в якій присутня ієрархія її суб'єктів, то є сенс визначити їх мотиваційну функцію як провідну, оскільки мотивація є основою діяльності, а її формування повинно здійснюватися керівником щодо кожного підлеглого або педагогом щодо вихованця. У випадках обох типів вищих навчальних закладів можна змоделювати таку структуру мотиваційної діяльності як складника системи виховання: представники ректорату мотивують працівників деканату щодо активної виховної діяльності, останні – викладачів як суб'єктів виховання і студентів (курсантів) як суб'єктів самовиховання, а педагоги – майбутніх фахівців.

У цій структурі ланка "ректорат – деканат" передбачає усвідомлення працівниками деканату своїх об'єктивних потреб щодо здійснення проектувальних, організаційних та інших дій. Спільні для педагогічних і військових ВЗО потреби – у формуванні особистості випускника як службовця державної установи. Індивідуальні – у формуванні в нього рис, необхідних для виконання професійної діяльності. Спільними потребами також є, зокрема: створення в межах закладу освіти колективу однодумців, до якого належать і працівники установи, і майбутні фахівці, монолітності якого сприяє спільна активна діяльність усіх суб'єктів виховної роботи, спрямована на досягнення певної виховної мети; забезпечення авторитету навчального закладу як установи, випускники якої є сформованими фахівцями, здатними до виконання державних завдань; забезпечення очікувань українського суспільства щодо якісної підготовки педагогів та військових; забезпечення активного навчання студентів і курсантів як результату проведеної виховної роботи щодо формування в них відповідального ставлення до навчальної діяльності. Також мотиваційна діяльність ректорату вимагає від його представників вивчення існуючих потреб працівників деканату, задоволення яких є необхідним кроком для виконання всіх видів виховної роботи на факультеті (в інституті).

Мотиваційна робота у вищих педагогічних і у військових закладах освіти, що здійснюється деканатом, має різні обсяги й можливості через те, що у військових існує такий суб'єкт виховної роботи як курсові офіцери, про яких йшлося вище. Завдяки їм індивідуалізується процес формування особистості майбутнього офіцера, який отримує службові завдання різного змісту, в тому числі й спрямовані на формування в курсантів мотивації до самовиховання. Спільною до змістового наповнення у ВЗО обох типів є мотиваційна робота деканатів з викладачами, яка має бути зорієнтованою на актуалізацію потреб педагогів щодо здійснення активної виховної взаємодії зі студентами чи курсантами. Йдеться про усвідомлення викладачами взаємного впливу освітнього і виховного компонентів процесу навчання, системного характеру підготовки фахівця, виховної функції педагогічної дії тощо. У результаті викладачі мають дивитися на результати вивчення своїх навчальних дисциплін не з позиції оцінювання якості засвоєння студентами і курсантами навчального матеріалу, а з позиції аналізу ступеня підготовленості студентів і курсантів до державного служіння, яка вимагає не тільки засвоєні знання і вміння, а й

сформований світогляд службовця державної установи і чітке розуміння шляхів вирішення певних державних і суспільних завдань.

Мотиваційна діяльність викладача в закладах освіти обох типів має зосереджуватися на формуванні й актуалізації в майбутніх фахівців потреб професійного розвитку шляхом, у тому числі, й вивчення безпосередньої навчальної дисципліни. Але цю навчальну дисципліну студенти і курсанти повинні усвідомлювати як елемент загальної системи фахової підготовки, результат вивчення якої позначається на характері засвоєння інших навчальних предметів і успішності процесу загального професійного зростання службовця державної установи. Вивчення певної навчальної дисципліни має спонукати майбутніх педагогів і військових до самомотивації фахового розвитку. Власне така самомотивація є часткою самовиховної роботи курсанта і студента.

Наступна функція, яку повинні виконувати суб'єкти виховання в педагогічних і військових ВЗО, – проектувальна. Ректоратом має проектуватися діяльність усієї виховної системи, тому ним повинні укладатися такі документи, як положення про виховну роботу в закладі та концепція виховної роботи. В цих документах має визначатися мета виховної роботи, окремі завдання для суб'єктів виховання різних рівнів, етапи виховної роботи впродовж навчального року, методи засоби і т.д. І для педагогічних, і для військових закладів освіти спільними є завдання щодо формування особистості службовця державної установи, а також формування окремих рис фахівця, які необхідні й майбутньому педагогу, й майбутньому офіцеру, який виконує, у тому числі, педагогічну функцію.

На підставі зазначених положення й концепції виховної роботи деканат укладає свою програму виховної роботи. Завдяки наявності курсових офіцерів така програма у військовому ВЗО може мати ширший зміст. Самі ж курсові офіцери, як і працівники кафедр, на підставі програми виховної роботи факультету (інституту) мають скласти свій план виховної роботи на поточний навчальний рік. Якщо у військових навчальних закладах керівники курсів такі плани дійсно складають, то науково-педагогічні працівники ВЗО різних типів такою роботою нехтують, оскільки вона не є складником навчального навантаження викладача. Водночас без виховної роботи з боку педагогів вся виховна робота закладу не буде системною, втратить свій масштаб, а в педагогічному ВЗО взагалі залишиться обмеженою зусиллями окремих працівників деканату та кураторів навчальних груп.

На своєму рівні план чи програму самовиховної роботи має складати і студент чи курсант, останньому в цьому може допомогти курсовий офіцер.

Певною своєрідністю для навчальних закладів обох типів вирізняється організаційна функція суб'єктів виховання. Відмінність полягає в тому, що крім організації виховних заходів та заходів з організації виховної роботи підлеглих керівники різного рангу вищих військових закладів освіти мають забезпечити педагогічну підготовку своїх працівників,

адже більшість з них не мають педагогічної освіти та, відповідно, не володіють тією компетентністю, якою повинен володіти суб'єкт виховання.

Проте цілком можна вважати тотожними для вищих педагогічних і військових закладів освіти зміст таких функцій суб'єктів управління: діагностичної – вивчення стану виховної роботи в закладі (у підрозділі), готовності до її здійснення представниками виховної системи та ступеня сформованості особистості службовця державної установи в осіб, що навчаються; прогностичної – уявлення очікуваного результату від реалізації певних виховних заходів, програм, планів та концепції виховної роботи; стимулювальної – застосування методів заохочення щодо підлеглих осіб як суб'єктів виховної роботи та студентів (курсантів) як її об'єктів; контрольної – реалізація керівниками заходів щодо вивчення виконання планів і програм виховної роботи.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших досліджень. Отже, за результатами розгляду змісту функцій виховання працівників вищих педагогічних і військових закладів освіти констатуємо, що для певних з них (мотиваційної, проектувальної та організаційної) необхідно відзначити деякі розбіжності, зумовлені відмінністю в складі суб'єктів виховної роботи, а також відсутністю в офіцерів базової педагогічної освіти. Зазначені результати використовуватимуться під час розробки теоретичних і методичних засад проектування виховних систем у вищих навчальних закладах різних типів.

Список використаних джерел:

1. Боловацька Ю. І. Особистісно орієнтоване виховання студентів у культурно-дозвіллевій діяльності вищого педагогічного навчального закладу [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Боловацька Юлія Ігорівна ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2015. – 20 с.
2. Дем'янюк Т. Д. Виховний процес у вищому закладі освіти : наук.-метод. посіб. / Т. Д. Дем'янюк ; Рівненський держ. гуманітарний ун-т. – К. : [б.в.], 2003. – 228 с.
3. Левченко С. М. Особистісно орієнтоване виховання майбутніх офіцерів у вищому військовому навчальному закладі: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Левченко Сергій Миколайович ; Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В.Г.Короленка. - Полтава, 2003. – 231 с.
4. Методологія і методика виховання студентів: Навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / [О.А. Дереча, О.А. Заграда, П.В. Литвак та ін.]. – Житомир: Волинь, 2004. – 167 с.
5. Мешко Г. М. Курс "Професійне здоров'я педагога" в системі підготовки майбутніх учителів до здоров'ятворчої діяльності / Г. М. Мешко // Пед. науки : зб. наук. пр. – 2013. – Вип. 63. – С. 227-232.
6. Мірошніченко В. І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників: монографія / В. І. Мірошніченко; Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2012. – 376 с.
7. Никитенко О. В. Професійно-особистісні якості як основа виховання майбутніх учителів / О. В. Никитенко // Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. – Педагогіка, 2013. – Вип. 27. – С. 33-45.
8. Соловей М.І., Демчик В.С. Виховна робота у вищому навчальному закладі. – К.: Ленвіт, 2003. – 257 с.
9. Ставицький О. М. Теоретичні та методичні засади професійного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників: монографія / О. М. Ставицький; Нац. акад. держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2014. – 463 с.

Надійшла до редколегії 05.03.2019

A. Kucheriavyi, Doctor of Pedagogical Sciences, Associated Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF CONTENT OF FUNCTIONS WHICH ARE REALIZED BY EDUCATIONAL ACTIVITY OF SUBJECTS IN HIGHER PEDAGOGICAL AND MILITARY EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article is devoted to the problem of lack of theoretical, methodological and technological bases of projecting the process of formation servant's personality who will be working in a state establishment. This process is considered in higher pedagogical and military educational institutions. The list of educating members in this institutions is defined (they are the members of a university administration, a dean's office, the course officers (in military educational establishments), the lecturers, and also students or cadets as persons who are doing self-upbringing). Features of implementation their individual functions are described. Motivation aspects of the object of educational work are discussed in detail. The features of motivational activity in structural units "a university administration – a dean's office", "a dean's office – the course officers", "the course officers – the cadets" (in military educational establishments), "a dean's office – the lecturers", "the lecturers – students or cadets" are particularized. Realization of projecting function on the different levels of the educational system (the creation of provisions for educational work, its concepts, programs, plans and the like that) is investigated. Differences in realization of organizational function of members of upbringing process in the both types of higher education institutions are defined. Distinctive feature regarding staff resource in the two types of educational establishment (the lecturers of pedagogical educational institutions have pedagogical education however the biggest part of their military colleagues does not have it) was emphasized. Attention on the general lines of realization diagnostic (studying conditions of upbringing activity in an institution (a subdivision), readiness to execute it by members of upbringing system, and degree of formation in students (cadets) the personality of a state establishment servicer), prognostic (imagining the expecting result of realization certain upbringing actions, programs, plans, and conception of upbringing work), stimulating (using the encouragement methods to subordinates (who are subjects of upbringing work), students and cadets) and control (realization control actions which are focused on execution the plans and programs of upbringing work) functions is concentrated. The research results will contribute to the construction of educational systems in higher school, which will be oriented to state needs in preparation the pedagogical or military specialist.

Key words: education, pedagogical educational establishment, military educational establishment, functions, the subject of education.

УДК 378.147

М. Охрамович, канд. техн. наук, с.н.с.,
О. Соколіна, канд. філос. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.41.35-39>

ПЕРЕВАГИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В СИСТЕМУ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються можливості та перспективи використання технологій дистанційного навчання (ТДН) в процесі професійної підготовки військових фахівців. ТДН дозволяють здійснювати освітній процес на відстані, не втрачаючи при цьому його якості, а навіть покращувати її завдяки індивідуалізації, активних методів навчання, двосторонньої взаємодії викладача й слухача (курсанта). Дистанційна форма навчання розглядатиметься нами як додаткова система, яка використовується для доповнення академічних дисциплін, що викладаються ВВНЗ для здобувачів вищої освіти за денною формою навчання. Головною метою використання технологій дистанційного навчання у ВВНЗ є забезпечення слухачам (курсантам) доступу до електронних освітніх ресурсів шляхом використання сучасних інформаційних технологій та телекомунікаційних мереж. Освітній процес під час дистанційного навчання курсанта має включати в себе всі основні форми традиційної організації навчального процесу: лекції, семінарські та практичні заняття, лабораторний практикум, систему контролю, дослідницьку та самостійну роботу. Всі ці форми організації навчального процесу дозволять здійснити на практиці гнучке поєднання самостійної пізнавальної діяльності слухачів (курсантів) з різними джерелами інформації, оперативною та систематичною взаємодією з викладачем курсу і групову роботу слухачів (курсантів).

Визначені переваги використання технологій дистанційного навчання під час підготовки військових фахівців, а саме: гнучкості, модульності, технологічності, підвищення мотивації та самомотивації слухачів, нова роль викладача.

Процес використання дистанційних технологій розглядається як невід'ємна частина оцінки якості навчання та інформатизації навчального процесу. Формулюються нові можливості практичного застосування дистанційних технологій під час організації освітнього процесу у ВВНЗ.

Ключові слова: дистанційне навчання, технології дистанційного навчання, військові фахівці.

Постановка проблеми. Швидкі темпи розвитку інформатизації суспільства, докорінні зміни в соціально-економічній та політичній сферах життя в Україні, а також події на сході України призводять до необхідності модернізації системи вищої військової освіти (системи професійної підготовки майбутніх військових фахівців).

Завданням вищого військового навчального закладу сьогодні є підготовка висококваліфікованого, особистісно та професійно розвинутого військового фахівця, здатного до саморозвитку та самовдосконалення. А це змушує шукати нові форми та технології навчання, що покликані на ефективну підготовку військових фахівців, а також їх адаптацію до міжнародних стандартів освіти. Технології

дистанційного навчання забезпечують адаптацію процесу навчання до індивідуальних характеристик тих, хто навчається, звільняють викладачів від низки кропітких та часто повторюваних операцій за поданням навчальної інформації і контролю знань, сприяють розробці об'єктивних методів контролю знань і полегшують накопичення навчально-методичного досвіду.

Сучасні тенденції розвитку освітніх технологій, а також основні напрями державної політики у цій сфері, які визначені Національною стратегією розвитку освіти України на період до 2021 року, вимагають спрямування зусиль на розвиток дистанційного навчання у ЗС України як одного з дієвих інструментів реалізації моделі безперервного навчання. Необхідно зазначити й те, що

відповідно до оперативної цілі 5.2 Стратегічного оборонного бюлетеня України, введеного в дію Указом Президента України від 6 червня 2016 року № 240/2016, передбачається впровадження технологій дистанційного навчання (ДН) в освітній процес з метою удосконалення системи військової освіти [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні спостерігається значна увага до науково-педагогічних засад дистанційного навчання (В. Кухаренко, О. Самойленко, В. Олійник, Н. Сиротенко, П. Стефаненко, І. Романюк та інші). Проблема використання інформаційних технологій в освітньому процесі висвітлена у працях Л. Романишиної, Л. Савчук, І. Богданової. Проблема підготовки військових фахівців з використанням засобів інформаційних технологій розглянута в працях С. Гаховича [2], Д. Таушана, В. Ягупова, А. Янковця. Проте у педагогічній науці недостатньо розглянуто використання дистанційних технологій навчання у професійній підготовці майбутніх офіцерів.

Мета статті полягає у розкритті перспектив впровадження технологій дистанційного навчання у підготовку військових фахівців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Технології дистанційного навчання – комплекс освітніх технологій, у тому числі психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних, що дають можливість реалізувати процес ДН у навчальних закладах та наукових установах [3].

Виникненню технологій дистанційного навчання сприяв розвиток різноманітних засобів передачі інформації на відстані. Засновником такої педагогічної технології прийнято вважати І. Пітмана – англійського вчителя стенографії, який ще у середині XIX ст. відправляв своїм учням невеличкі уривки з Біблії з завданням переписати їх і відправити виконані роботи назад на перевірку і оцінювання.

Сучасна освіта має на меті підготувати людину до життя в умовах інформаційного суспільства, і саме тому виникає нагальна необхідність залучення технічних засобів передачі знань, проведення практики випереджаючого навчання, запровадження навчання протягом усього життя, надання майбутньому військовому фахівцю інструментів по проведенню самоосвіти. Зміна парадигм та мети освіти, перегляд традиційної моделі навчання, невинна трансформація освітнього простору під впливом інформаційних та телекомунікаційних технологій призвели до виникнення нової форми навчання – дистанційної.

Дистанційне навчання формується відповідно до тих цілей і змісту, що й очне навчання, проте форми подачі матеріалу та форми взаємодії суб'єктів навчального процесу суттєво відрізняються між собою. Дидактичні принципи організації дистанційного навчання (принципи науковості, системності, активності, принципи розвивального навчання, наочності, диференціації та індивідуалізації навчання) аналогічні очному навчанню, разом з тим специфічною є їх реалізація [4].

Завдання ВВНЗ – організувати освітній процес якомога цікавіше і доступніше для курсанта. Курсант навчається, читає, готується до здачі модулів (заліків, іспитів). Проте, з розвитком мобільних пристроїв, планшетів способи роботи з інформацією дуже змінилися – необхідну книжку можна знайти в електронному вигляді, в бібліотеці можна сфотографувати потрібну сторінку і прочитати вдома

тощо. Саме тому впровадження технологій дистанційного навчання в освітній процес майбутніх офіцерів полегшить доступ до інформації і відкриє можливість варіативності навчальної діяльності, її індивідуалізації та диференціації, дозволить по-новому організувати взаємодію всіх суб'єктів навчання.

Технології дистанційного навчання включають у себе індивідуалізований процес передачі та засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності майбутніх фахівців. Такі технології можна розглядати як природний етап еволюції традиційної системи освіти від дошки з крейдою до електронної дошки й комп'ютерних навчальних систем, від книжкової бібліотеки до електронної, від звичайної аудиторії до віртуальної аудиторії. Такі технології надають можливість проводити дистанційне навчання за допомогою Інтернету; урізноманітнювати засоби спілкування студентів і викладачів (електронна пошта, чат, форум, обмін файлами тощо); активізувати роль викладача і здійснювати повний контроль за процесом навчання; застосовувати багаторівневу систему тестування; поповнювати базу даних, накопичувати різнобічну статистику [5].

І. Романюк виділяє такі завдання, на яких базується створення та застосування технологій дистанційного навчання у ВНЗ, в тому числі – військовому:

1. Відповідність традиційним формам навчання – необхідно вирішити, якою мірою зміни стосуватимуться існуючої організації навчального процесу та діяльності науково-педагогічних працівників (НПП). ТДН слід розглядати не як незалежну альтернативну систему навчання, а як доповнення до традиційної, що дозволяє оптимізувати навчальний процес з точки зору навантаження на НПП. У цьому випадку такої невід'ємний компонент навчального процесу, як навчальний відділ, виявиться вторинним відносно інформаційних ресурсів, засобів спілкування та тестування. Водночас необхідно мати на увазі, що якщо ТДН розглядатиметься як нова складова, альтернативна традиційному навчанню, то до вимог до створюваної системи необхідно внести електронний навчальний відділ, синхронізацію курсів, збір статистики навчального процесу та інші традиційні функції навчального відділу.

2. Доставка курсантам, студентам (слухачам) основних і додаткових навчальних матеріалів – необхідно правильно, оперативно та ефективно організувати отримання слухачами навчальної літератури, навчальних матеріалів, тестів та ін. За умов віддаленості слухачів від НПП та ВВНЗ.

3. Перевірка і сертифікація знань – реалізується у вигляді інтерактивних тестів, результати яких найчастіше оброблюються автоматично. Існують і інші види контролю та сертифікації знань, наприклад, контрольні роботи та екзамен, що виконуються слухачами в режимі off-line з організацією зворотної доставки матеріалу від курсанта, студента (слухача) до НПП. Задля забезпечення сертифікації особи, перевірка та сертифікація знань можуть проходити в центрах дистанційного навчання.

4. Організація зворотного зв'язку з тими, хто навчається в ході навчання – допомога (супроводження) слухачів у ході навчального процесу, з метою його коректування і індивідуалізації. У зв'язку з цим важливими є постійне і оперативне спілкування, пов'язане з природними і необхідними дискусіями в процесі навчання, а також допомога НПП під час

розбору навчального матеріалу, що вимагає додаткових коментарів.

5. Управління навчальним процесом – ТДН вимагає гнучкого управління як системою в цілому, так і окремими її компонентами з урахуванням інтересів усіх учасників (суб'єктів) навчального процесу – курсантів, студентів (слухачів), НПП та адміністрації. Кожен з них висуває до системи дистанційного навчання свої власні, нерідко, суперечні вимоги [6, с. 103-104].

Розрізняють кілька основних технологій дистанційного навчання:

Мережеві («хмарні») технології забезпечують збереження медіа-даних, перенесення ресурсів і даних на віддалені інтернет-сервери з можливістю отримання доступу до будь-якого пристрою в будь-якому місці. *Перевагами «хмарних» технологій* є наступні:

- безкоштовне використання;
- доступність з будь-якого місцезнаходження;
- відсутність необхідності придбання додаткового програмного та апаратного забезпечення;
- зрозумілий та доступний інтерфейс;
- економія дискового простору;
- можливість організації резервного збереження матеріалів;
- безпека та відкритість освітнього середовища для викладачів і курсантів (слухачів);
- безпосередня взаємодія: викладач → навчальна група, викладач → курсант, курсант → навчальна група, курсант → курсант;
- можливість застосування різноманітних видів навчальної роботи, on-line контролю й оцінювання рівня навчальних досягнень тощо.

Можна виокремити п'ять основних «хмарних» сервіси: iCloud, Google, Amazon CloudDrive, Windows Live, Dropbox.

Інтерактивні технології – це системний метод організації міжособистісної взаємодії всіх суб'єктів навчання, спрямований на відпрацювання вмій комунікації, співпраці в групі (колективі), спільного вирішення проблем. Передбачає вирішення таких завдань:

- розвиток критичного і креативного мислення курсантів;
- відпрацювання практичних умінь розв'язання різноманітних проблем;
- набуття досвіду міжособистісної взаємодії та комунікації;
- формування культури ділового спілкування.

Кейс-технології – це системний метод, що складається з різноманітних способів організації освітнього процесу (читання, аналіз, моделювання, ілюстрування тощо) і передбачає вивчення курсантами конкретних випадків (ситуацій, історій, тексти яких називаються «кейсами») з життя або професійної діяльності на основі спеціально оформленого пакету навчальних матеріалів – кейсу.

Переваги кейс-технологій:

- розвиток умінь використовувати теоретичний матеріал для аналізу практичних проблем, оцінювати ситуації, знаходити й відбирати потрібну інформацію, формулювати питання, розробляти план дій та багатоваріантні підходи до його реалізації, самостійно ухвалювати рішення в умовах невизначеності;
- аналізувати ситуації, прогнозувати шляхи їх розвитку, набувати навичок конструктивної критики тощо;
- допускає варіативність навчання.

Використання технологій дистанційного навчання в освітньому процесі ВВНЗ вимагає змін у методиці викладання дисциплін. Викладач перестає бути для майбутніх військових фахівців єдиним джерелом отримання знань. Виникає необхідність зміни методики проведення аудиторних занять та удосконалення організації керованої самостійної роботи.

Виконання освітніх програм на основі дистанційних технологій потребує високої координації викладацької діяльності, продуманого адміністрування навчального процесу, який заснований на партнерських відношеннях між ВВНЗ і учасниками навчального процесу. Під час підготовки та реалізації дистанційних навчальних програм особливе значення має розробка організаційно-методичної документації, яка передбачає координацію навчальних планів і способів їх реалізації з врахуванням особливостей дистанційного навчання.

Першим етапом розробки дистанційних навчальних програм є визначення переліку спеціальностей та спеціалізацій, які будуть покладені в основу навчальних програм. Визначальною умовою при цьому є наявність кадрового потенціалу ВВНЗ для здійснення освітньої діяльності з використанням технологій дистанційного навчання.

Другим етапом є підготовка навчальних планів і програм, що засновані на нових інформаційних технологіях. Найбільш ефективно створення таких навчальних планів і програм, що дозволяють реалізувати концепцію безперервної освіти, засновану на інтеграції програм вищої освіти, а також програм підготовки та перепідготовки кадрів і додаткової освіти. Для вирішення цього завдання необхідно розробити інтегровані навчальні плани і програми, що засновані на вимогах державного освітнього стандарту і передбачають застосування методів інноваційної педагогіки та інформаційних технологій.

При впровадженні дистанційних навчальних програм розподіл кадрового потенціалу є невід'ємною умовою, оскільки він дозволяє найбільш повно реалізувати всі освітні технології, що спрямовані на досягнення якості підготовки військових фахівців. Оскільки не завжди можливо організувати мережевий супровід навчального процесу при проведенні, наприклад, практичних занять, при організації лабораторного практикуму або навчальної практики. Також, на етапі проектування навчальних програм, повинна бути врахована можливість інтеграції навчально-методичних ресурсів, яка дає можливість скорегувати не тільки навчальні плани спеціальностей або програм додаткової освіти, але й тематичні навчальні плани навчальних дисциплін, що реалізуються в рамках освітніх програм.

Це має особливе значення в системі дистанційної освіти, оскільки тут зростає частка самостійних занять тих, хто навчається. Однак, оскільки мова йде не про самоосвіту, а про навчальний процес, завдання викладача розширюється: він повинен не тільки передати знання предмета, але й допомогти курсантам організувати самостійну навчально-пізнавальну діяльність.

Визначальним принципом під час розробки робочих програм навчальних дисциплін є принцип модульності, який дозволяє здійснювати освітні програми різного рівня. Модульна структура навчальних дисциплін є обов'язковою умовою здійснення освітніх програм на основі дистанційних технологій.

В. Мордвінов [7] визначає такі переваги використання технологій дистанційного навчання:

- гнучкість (можливість займатися в зручний для себе час, в зручному місці і темпі);
- модульність і варіативність (можливість з набору незалежних навчальних курсів (модулів) формувати програму навчання, що відповідає індивідуальним або груповим потребам);
- технологічність (використання в освітньому процесі новітніх досягнень педагогічної і науково-технічної думки, сучасних інформаційних технологій);
- можливість модифікацій (відносна легкість оновлення змісту навчального матеріалу, можливості архівації старого матеріалу);
- доступність (будь-який навчальний матеріал залишається у курсанта фіксованим у вигляді комп'ютерних лекцій і може бути в будь-який момент затребуваний);
- підвищення навчальної мотивації (стимулювання самостійності в навчанні, вміння критично мислити, самодисципліни та відповідальності, наполегливості в досягненні мети).

Разом з тим можна виділити й недоліки у використанні технологій дистанційного навчання:

- існує ряд практичних навичок, які можна отримати лише при виконанні реальних (а не віртуальних) практичних і лабораторних робіт;
- підсвідомо менша довіра проявляється до електронних засобів спілкування та навчання, а значно більша до реального спілкування;
- недостатня інтерактивність (істотно більша в порівнянні з книгою, але менша, ніж при очному навчанні);
- успішність навчання частково залежить від технічних навичок в управлінні комп'ютером, переміщенні в Інтернет і від здібностей справлятися з технічними труднощами;
- слухачі перетворюються в деякій мірі в пасивних споживачів надмірно структурованих порцій знання;
- послаблення контролю з боку викладача;
- знижується різноманітність форм навчального процесу і плюралізм думок;
- створення якісних дистанційних курсів потребує багато часу;
- програмно-методичні вимоги, що пред'являються до навчально-практичних посібників, обмежують можливості авторів найбільш повно представити досліджувані матеріал, який за відсутності викладача повністю бере на себе функції управління освітнім процесом;
- обмежені технічні можливості (повільні комп'ютери і канали зв'язку) призводять до затримок у передачі звуку, відео і графіки, хоча відповідні технології постійно поліпшуються.

Ефективність впровадження технологій дистанційного навчання залежить від рівня інформаційної та комп'ютерної компетентності курсантів та педагогів, адже самі по собі технології не можуть впливати на вирішення дидактичних завдань. Їх використання в освітньому процесі підіймає важливі питання щодо рівня фаху, якості викладання, вимагає здатності швидко реагувати на зміни в навчальному середовищі, мати сучасні знання й навички не тільки в своїй предметній сфері, а й розбиратися на сучасних технологіях, володіти педагогічною майстерністю, бути відвертими та комунікабельними з курсантами та колегами. Жодне сучасне технічне чи програмне забезпечення не здатне самостійно без участі педагога розв'язати проблему свого введення у підготовку курсантів.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальших досліджень. Використання технологій дистанційного навчання дозволить курсантам отримати не лише нові інформаційні компетенції, необхідні кожному фахівцю для успішної реалізації в подальшій службовій діяльності, але й поповнити перелік навичок та компетенцій, що визначають подальшу успішність людини у всіх сферах її життєдіяльності, а також стати активним суб'єктом навчального процесу.

Надійшла до редколегії 28.02.2019

Список використаних джерел:

1. Указ Президента України № 240/2016 Про рішення ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року "Про стратегічний оборонний бюлетень України". – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>.
2. Гахович С., Савченко Т. Теоретичні та практичні аспекти використання системи дистанційного навчання / С. Гахович, Т. Савченко // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2017. – Вип. 56. – С. 210-216.
3. Наказ Міністерства оборони України від 21.12.2015 № 744 Про затвердження Концепції дистанційного навчання у Збройних Силах України. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.viti.edu.ua/files/npb/dfn3.pdf>.
4. Адамова І., Головачук Т. Дистанційне навчання: сучасний погляд на переваги та проблеми / І. Адамова, Т. Головачук // Вітоки педагогічної майстерності. – Вип. 10. – 2012. – С. 3-6.
5. Бацуровська І. Технології дистанційного навчання у вищій освіті [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20110225/pe4_samojl.php.
6. Романюк І. Використання елементів технології дистанційного навчання для формування професійної компетенції / І. Романюк // Вісник Національного університету оборони України – № 5 (36) / 2013/ – с. 103-104.
7. Мордвинов В. Технологии дистанционного обучения в системе военного образования: возможности и перспективы. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/tehnologii-distantionnogo-obucheniya-v-sisteme-voennogo-obrazovaniya-vozmozhnosti-i-perspektivy>.

M. Okhramovych, PHD of Technik Sciences, Senior Research Officer, Kyiv
O. Sokolina, Candidate of Philosophical Sciences
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

ADVANTAGES OF IMPLEMENTING TRAINING TECHNOLOGIES IN THE MILITARY EDUCATION SYSTEM

Opportunities and perspectives of the use of distance learning technologies (DLT) in the process of professional training of military experts are considered in the paper. DLT allows to carry out educational process at a distance without losing its quality. DLT even improves quality due to individualization, active teaching methods, bilateral interaction between teacher and student (cadet). The distance learning form will be considered as an additional system that is used to supplement the academic disciplines taught by the Secondary Schools for applicants' education in full-time education. The main aim of the using distance learning technologies at the Secondary School is providing students with access to electronic educational resources through the using modern information technologies and telecommunication networks. The educational process in distance learning for a cadet have to include all the main forms of the traditional organization at the educational process: lectures, seminars and practical classes, laboratory workshops, control system, research and independent work. All these forms of organization

of the educational process will allow to implement a flexible combination of independent cognitive activity of students (cadets) in with different sources of information, operational and systematic interaction with the course teacher and group work of students (cadets).

The advantages of using distance learning technologies in the training of military specialists are various, namely: flexibility, modularity, technological approach, increase motivation and self-motivation of students, new role of the teacher.

The process of using remote technology is considered as an integral part of the assessment of the quality education and information during the educational process. The new possibilities of practical application of remote technologies in the organization educational process in the Secondary School are formulated in this paper.

Key words: distance learning, distance learning technologies, military experts.

УДК 378.147

V. Ryzhykov, Doctor of Pedagogy, Professor
Kyiv Taras Shevchenko National University, Kyiv
I. Dobryanskyi, Doctor of Pedagogy, Professor
University of Modern Knowledge, Kyiv
O. Storubliov, PHD of Technik Sciences, Associate Professor
Kyiv Taras Shevchenko National University, Kyiv

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.41.39-43>

THE PEDAGOGICAL SYSTEM AS A STRUCTURAL COMPONENT OF THE CONTENT OF CHARACTER TRAINING OF SERVICEMEN IN THE MODERN CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

This scientific article presents different components of the theory of training, particularly: its content, principles, methods and the systematic principles of providing patriotic training to future officers within the system of military education of Ukraine in accordance to modern political realities.

The special necessary condition of forming a modern serviceman as an individual are the inter related issues of the aim of training characters and the laws of social development, since the overall development of the personality of the servicemen is the obvious necessity of the Armed Forces taken into account the challenges of the modern world: the scientific-technical progress and the political reality. The material base for the activity of the Armed Forces of Ukraine is to be presented by highly developed, scientifically-technical modern weaponry but in order to organize this type of representation progressive men are needed with a de-blocked technical and innovative potential, that eventually will enable them to manage the modern military equipment.

The process of training has been researched as a component of the system of professional training of officers under the modern conditions of the Armed Forces of Ukraine. The theoretic scientific analyses of the content, principles and methods of patriotic education of military personel have been conducted. The meaning of patriotism and its impact on the effective professional activity of the officer of the Armed Forces has been defined.

The methodological basis for the process of patriotic education of officers is the scientific theory of experiencing that predetermines the unity of history and logic within the framework of a pedagogical process, the methodological analyses of didactical definitions, facts, events and methodological content on training of officers, the knowledge of theoretic basics of the normative-educational disciplines, the implementation of the cycle of practical and tactical training.

The modern system of education aimed at patriotism among service men is to be governed by the following principles: the civic-oriented nurturing process, a connection between developing a personality and the peculiarities of military service, based on the positive features of an educational process, the humanization of education, the unity of educational influences.

The main aim of higher military education is to promote the development of an officer – a true patriot and a profound professional of his cause that is capable to independently point out and solve professional issues in the so called society of risks.

Key words: the theory on educating officers, patriotism, content and principles of education, the training of service men.

Introduction. The professional activity of a serviceman is related to the use of weapons, which attributes this activity to a high-risk group, requires a detailed study of the conditions that affect the level of efficiency of the activities of military personnel, and above all it concerns the psychological climate of a military unit. The issues of worldview, ideology, patriotism in the process of training future officers are of great significance today. There is a growing need for the spiritual enrichment of the officer corps, of the members of their families. The patriotism of soldiers and officers, their feelings of love for the Fatherland, which are embodied in serving its interests, is of fundamental importance for the development of the Armed Forces of Ukraine.

The description of the problem. The effectiveness of the professional activity of servicemen is determined by the system of socio-psychological, natural, technical, medical and biological factors, as well as of specific ones, which depend on the specifics of the very profession of the serviceman, those factors affecting the level of efficiency of officers. The professional activity of a serviceman is related to the use of weapons, which attributes this activity to a high-risk group, requires a detailed study of the conditions that affect the level of

efficiency of military personnel, and above all it concerns the psychological climate of a military unit.

The purpose of the article is to open up the process of character training as part of the system of professional training officers in the modern context of the development of the Armed Forces of Ukraine; to study the content, principles, and methods of training servicemen and the theoretical basis for the formation of patriotism as the main component of the professionalism of an officer.

Presentation of the main material. The effectiveness of the professional activity of servicemen is determined by the system of socio-psychological, natural, technical, medical and biological factors, as well as of specific ones, which depend on the specifics of the very profession of the serviceman, those factors affecting the level of efficiency of officers.

According to the theories of S. L. Rubinstein, A. N. Leontiev and A. G. Asmolov, personality is formed in activity and is engendered by activity. Personality, in their opinion, acts, on the one hand, as a condition of activity, and, on the other hand, as a product of activity. "Joint expedient substantive activity of people" represents the initial, "generative" basis of personality development. "The personal mental development of a personality is

mediated by its activity," S. L. Rubinstein emphasized [4]. It is possible and necessary to organize the internal activity of a personality, that is, psychic processes that are self-evolving, through organization of its external activity. This mechanism is called "internalization" - "the process of forming the internal structure and mechanisms of the human psyche on the basis of assimilation and transformation of the structures of the specifics of human

Therefore, it is customary to talk about the role of leading activity in the development of personality. A. Leontiev² the concept of "the leading kind of activity", which determines the nature of the functioning and development of a person's psyche, and subsequently - of the formation of the personality. Leading activity dominates at a certain stage of personality development and takes most of the time. According to A. N. Leontiev [1], by leading activity one means "such activity, the development of which determines the most important changes in the psychological processes and psychological peculiarities of a child's personality at this stage", the activity within which mental processes that prepare the person to the transition to new, higher degrees of development, develop. He singles out three main features of leading activity: first, it is the activity, in the form of which other, new types of activities arise and within which they differentiate; secondly, in which partial mental processes are formed and rebuilt; and thirdly, on which the main psychological processes directly depend on.

A particular necessary condition for the formation of a modern serviceman as a personality is the interrelated issues of the aim of character training and of laws of the development of society, as the comprehensive development of the personality of a serviceman is a necessary objectivity of the development of the Armed Forces taking into account the challenges of time: scientific and technological progress and political realities. The material basis for the activity of the Armed Forces should be represented by highly advanced, in terms of science and technology, modern weaponry, but this requires suitable people with advanced abilities, with unlocked technical and innovative potential to be able to manage such military equipment.

And in this regard, the formation of the harmonious, well-developed personality of a serviceman must be considered as an ideal aim, which both society and school pursue, and for accomplishing which, the appropriate level of material and spiritual preparation is required. The character training component in the educational process of a military educational institution expresses the historical need of society for training a new generation of servicemen, which is able to perform the key social functions of the protection of national interests and aspirations. Therefore, the national idea should be taken as a basis of the educational process of a military educational establishment, when the cadets acquire their military specialty, that is, rather early.

The specificity of university military training is that it, in contrast to the natural forms of cognition (game, scientific knowledge, etc.), is an artificially organized form, which takes place under the guidance of a teacher. The source of educational information is represented not only by a teacher, but also by books, media, practical and seminar classes; cadets at a higher military educational institution master their profession and learn the specifics of the professional work of an officer in a generalized and systematic form [6].

activity; the formation of individual consciousness as a social phenomenon." Internalization ensures the assimilation by a personality of external activity, in the process of which, according to A. N. Leontiev [1], internal activity is formed, that is, the self-development and self-activity of the personality take place. It is this self-development that character training work should target.

What he concepts of modernizing education in different countries of the world have in common is the process of changing the educational paradigm, by which scientists mean the initial conceptual model (scheme) of setting problems and their solving through certain means and methods. The new educational paradigm focuses on the formation of key competences of a specialist as a result of education in the totality of his motivational-value and cognitive components. In the context of accelerating changes in the social, political, legal, economic, and industrial and technical spheres of life, a higher educational institution is meant not only to give professional knowledge, skills, and habits, but also to form a number of professionally significant and socially necessary personal qualities (competences) of the specialist. Among the latter in a military officer, one can mention the following ones: the culture of system professional thinking, communicative culture, capacity for teamwork, tolerance, the commitment to self-education and self-development, responsibility, managerial and leadership qualities, stability in the face of constant changes in the social and natural environment, flexibility and creativity of thinking, spirituality, optimum style of professional behavior, ability to present one's personal and professional qualities, the culture of a healthy way of life. Analysis of trends in the development of higher military education in the world shows that the improvement of its quality and effectiveness depends not so much on instruction plans and the number of class hours as on the personality of a teacher capable of using his attitudes, knowledge, skills and abilities to fulfill the creative potential of the students. Today, the issue of training such teachers who can build interdisciplinary curricula, engage in productive communication with other teachers, the command, and cadets, use different pedagogical styles, and constantly improve their qualifications is extremely relevant. Naturally, the development of the productive educational activity, of the autonomy and creativity of a person that is trained requires that the teacher himself has a pronounced pedagogical personality, creativity, capacity for flexible professional behavior, creative search, and professional self-improvement. A necessary condition and means of self-improvement of the teacher's personality is his constant reflection on his professional activity. The development of professional reflection, of adequate self-evaluation is now one of the priority tasks of professional training and professional development of teachers, without accomplishing which it is unlikely that any significant modernization of higher military education is possible. As a tool for measuring the level of the development of professionally significant qualities of the personality of a teacher, key competencies, the development of his consciousness valuable for reflection, diagnostic methods and techniques developed in pedagogical deontology and psychology should be widely used. The main task of pedagogical science is the study of pedagogical reality in order to accumulate and systematize scientific knowledge to understand, explain,

and predict the processes of training, attitude development, education, and development of a person. Learning the regularities of these processes, pedagogy shows to practice the most rational ways and means of pedagogical action on a person, develops effective educational technologies and techniques. Another task of educators-scientists is to study and justify educational values and norms on the basis of which the goals and content of teaching activities should be determined. At all times, educators have sought to help people to become better, to develop and implement the abilities they possess with the greatest benefit for themselves and for society. In this light, military commanders, whose professional activity always involves interaction with other people, in the contemporary socio-political context, need pedagogical knowledge, too. But in order to help others self-improve, an army officer himself must be an educated specialist.

The main objective of higher military education today is to facilitate the formation of an officer - a national patriot, a high professional in his field, who is able to independently set up and solve professional problems in the so-called society of risk.

Accordingly, properly organized character training should prepare a person for three major roles in his life - those of a citizen, a worker, and a family man. I. P. Podlasyi [4] believes that a person should have the appropriate qualities of personality in certain areas, namely:

"A citizen:

Execution of civil duties - the sense of commitment to the country, society, parents. The sense of national pride and patriotism. Respect for the Constitution of the state, the state authorities, the President of the country, the symbols of statehood (the coat of arms, the flag, and the anthem). Responsibility for the fate of the country.

Adherence to democratic principles, careful attitude to nature. Respect for the rights and freedoms of other people. An active life stance. Legal awareness and civic responsibility. Honesty, truthfulness, responsiveness, mercy. Responsibility for one's affairs and actions. Internationalism, respect for the peoples of other countries.

A worker:

Discipline and responsibility. Capacity for work and self-discipline. General, special, and ideological knowledge. Socio-political knowledge. Creative attitude to work. Persistence, the desire to quickly and qualitatively perform the task given. Professional pride, respect for craftsmanship. Consciousness, politeness, carefulness. Experience of work activity. Emotional production culture. Aesthetic attitude to work, life, activity. Collectivism, ability to work together. Initiative, independence. Willingness to work a lot and fruitfully for the good of the country and society. Businesslike approach and enterprise. Responsibility for the results of work.

A family man:

Diligence, responsibility, tact, politeness, culture of communication. Ability to behave properly in the community. Cleanliness. Spirituality. Basics of hygienic skills. Health, a habit of active lifestyle. Ability to organize and spend leisure time. Varied education. Knowledge of legal norms and laws. Knowledge of practical psychology, ethics, aesthetics. Ability to bring up children. Willingness to marry and to fulfill family responsibilities. Respect for one's parents, for old people, and other relevant qualities."

The process of character training is conditioned by a number of regularities of both social phenomena and the development of the person himself:

- the dependence of character training as a special sphere of human life on the totality of objective and subjective factors of the social environment;

- unity and interconnection of the character training and development of an individual;

- the more effectively organized the socially useful activity of students, the more effectively the communication between them is built, and the educational process itself proceeds;

- a natural relationship between educational influence, interaction and active activities of students.

If regularities act as an expression of the essential necessity of a connection between cause and effect, then principles arising from them determine the general direction of the character training process and the requirements to it.

At one time, A. S. Makarenko [2], a supporter of special educational pedagogy, substantiated the following principles: respect and demand, sincerity and openness, principledness, care and attention, knowledge, skills, hardiness, work, team, family: the first childhood, the amount of love and the degree of severity, a child's joy, game, punishment and reward. In the context of the transition from authoritarian character training to democratic one which stimulates the self-determination and self-development of a cadet, his individuality, the corresponding principles of constructing a truly humane process of character training are necessary: the principle of stimulating self-activity, freedom of expression of will, self-organization, interest; the principle of conscious social or civic duty; the principle of cooperative creative activities of educators and students (naturally, taking into account age specifics).

"The modern domestic system of the development of the spirituality of a professional is guided by the following principles:

- public orientation of character training;
- the connection of character training with life and work;

- reliance on positive information in character training;
- humanization of character training;
- personal approach;
- unity of educational influences [1]."

To construct a pedagogical system for the formation of a modern officer as a patriotic person, a high professional of his military specialty, we can use the pedagogical system developed by V. O. Sukhomlynsky (Fig.1) [5].

Yagupov, V. V. defines the process of character training as a dynamic complex pedagogical phenomenon, which takes place on the basis of purposeful and organized influence of educators, of the social environment on the mind, feelings, will of a student in order to form a many-sided and harmoniously developed personality [6].

He argues that, for the process of character training, such things are specific:

- purposefulness;
- two-way nature;
- continuity and duration;
- versatility of tasks and diversity of content;
- dependence on the specifics of professional tasks and the necessity of forming a citizen of Ukraine;
- wealth of forms, methods, and means of character training influence;

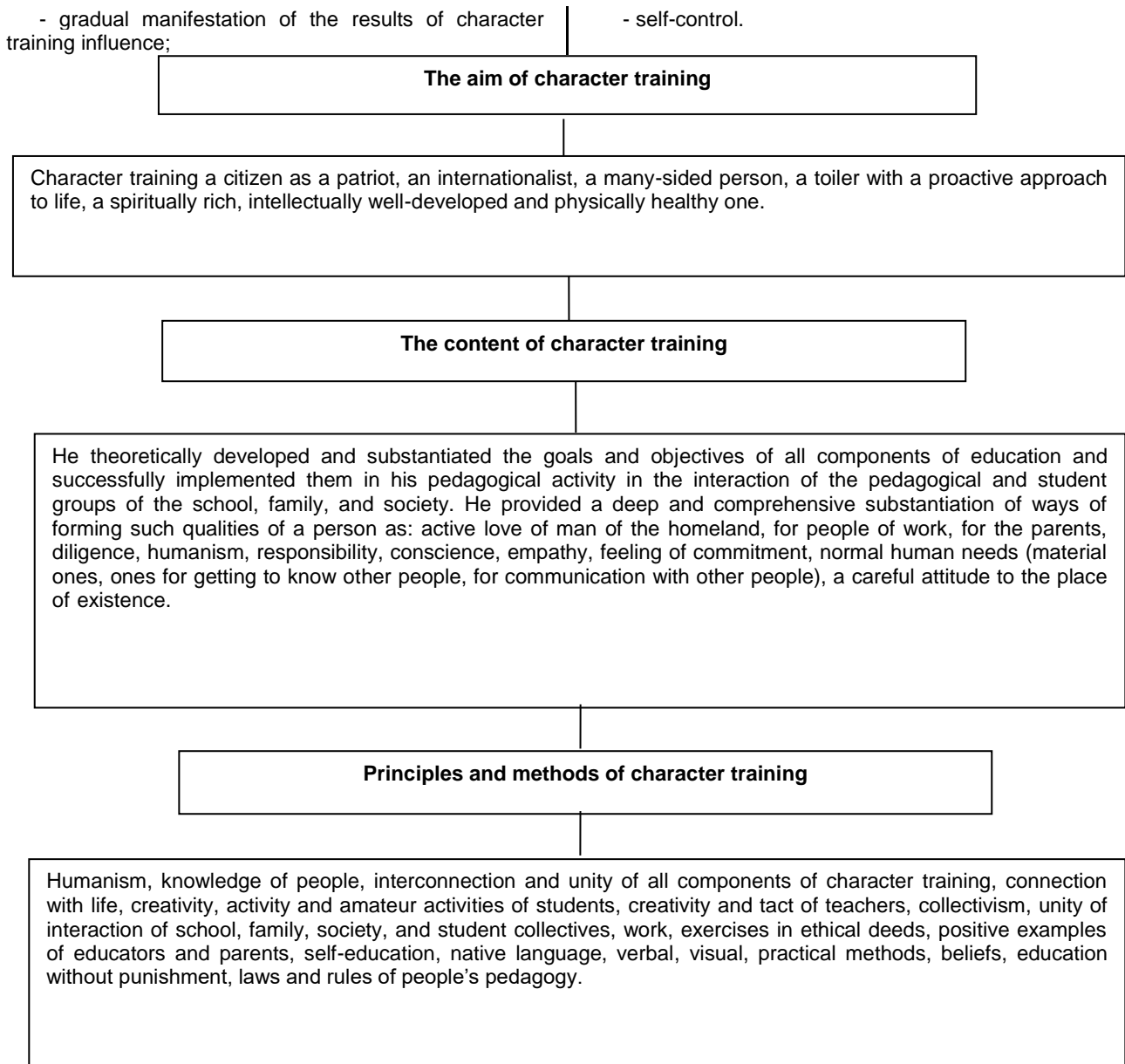

Fig. 1. The pedagogical system of V. O. Sukhomlynsky

Conclusions. Patriotism is considered as a subject of character training in the formation of an army officer. In the educational process of training at higher military educational institutions, patriotic education of cadets, which contributes to the formation of an army officer that is a professional of the art of war, must be an obligatory component.

The methodological basis of the process of patriotic character training officers is represented by the scientific theory of cognition, which involves the unity of the historical and the logical in the pedagogical process, methodological analysis of didactic concepts, facts, phenomena in combination with the content of the methodology of training army officers; it is the knowledge of the theoretical foundations of normative academic disciplines, the use of the cycle of practical and tactical training. The objective point of this theory is the recognition of objectivity and materiality of the

surrounding world, of its existence in a constant movement, changes, and development, knowledge of the world and its laws. The basis of cognition is represented by the totality of human practice, of the means of human influence on nature and production relations.

Список використаних джерел:

1. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
2. Макаренко А.С. Собрание сочинений. – М., 1971. – Т.1-5.
3. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: В 2 кн. / кн. 1. Общие основы. Процесс обучения. – М.: Владос, 1999. – 576 с.
4. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира / С. Л. Рубинштейн. – М.: Изд-во АН СРСР, 1957. – 328 с.
5. Сухомлинский В.А. Воспитание коллективизма у школьников. – М., 1956.
6. Ягупов В.В. Теорія і методика військового навчання: [монографія] / В.В. Ягупов. – К.: Тандем, 2000. – 380 с.

Надійшла до редколегії 11.03.2019

В. Рижиков, д-р пед. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
І. Добрянський, д-р пед. наук, проф.
Університет сучасних знань, Київ
О. Сторубльов, канд. техн. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА ЯК СТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У СУЧАСНОМУ КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У цій науковій статті представлені різні компоненти теорії навчання, зокрема: її зміст, принципи, методи та систематичні принципи забезпечення патріотичної підготовки майбутніх офіцерів у системі військової освіти України відповідно до сучасних політичних реалій. Процес навчання досліджено як складову системи професійної підготовки офіцерів в сучасних умовах Збройних Сил України.

Особливою необхідною умовою формування сучасного військовослужбовця як особистості є взаємопов'язані питання мети підготовки персонажів та законів розвитку суспільства, оскільки всебічний розвиток особистості військовослужбовця є необхідною об'єктивністю розвитку Збройних Сил з урахуванням викликів часу: науково-технічний прогрес та політичні реалії. Матеріальна основа діяльності Збройних Сил повинна бути представлена високорозвинутою, науково-технічною, сучасною зброєю, але для цього потрібні відповідні люди з передовими здібностями, з розблокованим технічним та інноваційним потенціалом, щоб мати можливість керувати такою військовою технікою.

Проведено теоретичний науковий аналіз змісту, принципів та методів патріотичного виховання військовослужбовців. Визначено значення патріотизму та його вплив на ефективну професійну діяльність офіцера Збройних Сил. Методологічною основою процесу патріотичного виховання офіцерів є наукова теорія переживання, яка зумовлює єдність історії та логіки в рамках педагогічного процесу, методологічний аналіз дидактичних визначень, фактів, подій та методичного змісту на підготовці офіцерів, знання теоретичних основ нормативно-навчальних дисциплін, реалізація циклу практичної та тактичної підготовки.

Сучасна система освіти, спрямована на патріотизм серед службовців, повинна регулюватися такими принципами: громадянський орієнтований процес виховання, зв'язок між розвитком особистості та особливостями військової служби, що базується на позитивних рисах навчального процесу, гуманізація освіти, єдність освітніх впливів.

Основна мета вищої військової освіти - сприяти розвитку офіцера - справжнього патріота та глибокого професіонала своєї справи, здатного самостійно вказати та вирішити професійні питання у так званому суспільстві ризику.

Ключові слова: теорія виховання офіцерів, патріотизм, зміст та принципи виховання, підготовка військовослужбовців.

УДК 355/359.08

Ю. Черних, канд. техн. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ
О. Черних, старший науковий співробітник
Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Київ

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.41.43-48>

ПРОБЛЕМА ГАРАНТУВАННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ: ПІДСУМКИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті з урахуванням основних визначень щодо якості освіти, які прийняті на міжнародному та національному рівнях, досліджується стан якості підготовки курсантів - випускників тактичного рівня у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти на основі оцінювання майбутніми офіцерами основних складових власної компетентності, а також аналізуються основні чинники, що, на думку випускників, сприятимуть підвищенню якості підготовки військових фахівців.

Якість підготовки майбутні офіцери оцінюють як основні складові власної компетенції. Проаналізовано основні фактори, що сприяють підвищенню якості підготовки військових спеціалістів.

З метою оцінки якості підготовки військових спеціалістів під час проведення науково-дослідної роботи серед випускників ВВНЗ проведено соціологічне дослідження. Основна увага приділяється проблемі виявлення сучасного стану якості підготовки військових спеціалістів та виявлення факторів, які підвищують ефективність навчального процесу в ВВНЗ.

Дослідження проводились у семи провідних ВВНЗ: Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Харківському національному університеті ПС, Військовій академії (м. Одеса), Інституті бронетанкових сил Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», Житомирському військовому інституті, Військовому інституті зв'язку та інформатизації, Військовому інституті Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Якість підготовки військових спеціалістів розглядали з точки зору самоперевірки випускників, а саме: усвідомлення власного професіоналізму; можливості реалізації індивідуальних здібностей і схильностей; оволодіння методикою самоосвіти, самовдосконалення; психологічній готовності до професійної діяльності; компетентності; здатності успішно виконувати службові обов'язки у військах.

Плануючи соціологічне дослідження, усі питання були об'єднані у п'ять основних блоків: соціально-демографічні характеристики респондентів; рівень готовності випускників до виконання службових обов'язків у військах, силах (формування відповідних компетенцій); зміни (напрями вдосконалення) змісту та методів навчання у ВВНЗ, які пропонують випускники для підвищення якості власного навчання; організаційні заходи, які, на думку майбутніх офіцерів, повинні використовуватися для підвищення якості підготовки військових спеціалістів; фактори, які викликають занепокоєння для випускників після закінчення навчання.

Ключові слова: якість навчання, професійна компетентність, випускник вищого військового навчального закладу, соціологічне опитування.

Постановка проблеми. На сьогодні проблема оцінювання якості освіти набула особливої актуальності. Разом з тим, її розв'язання залишається все ще малодослідженим явищем, особливо, що стосується сфери підготовки військових фахівців з

вищою освітою тактичного рівня. Одним з напрямів серед подібних досліджень є проблема оцінювання якості підготовки військового фахівця та формування його особистості.

Оцінку й самооцінку якості професійної підготовки випускників вищих військових навчальних закладів та військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти (далі – ВВНЗ) відносять до основних елементів зворотного зв'язку. Останній є обов'язковою складовою процесу управління освітньою діяльністю, має використовуватися на всіх її етапах та стадіях і базуватися на певних методологічних, методичних та організаційних засадах. Застосування зворотного зв'язку в освіті дає можливість систематично відстежувати ефективність освітнього процесу, доцільність та обґрунтованість прийнятих рішень, відповідність отриманих результатів тим, що передбачалися, а також сприяє виявленню відхилень від запланованих параметрів якості та усуненню несприятливих наслідків функціонування системи. Останнім часом у педагогічному середовищі є намагання актуалізувати питання самооцінювання якості підготовки фахівців з вищою освітою на засадах компетентнісного підходу із застосуванням методів соціології, що, на нашу думку, є перспективним напрямом розв'язання цієї педагогічної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Результати опрацювання низки науково-педагогічних, методичних та інших інформаційних джерел з питань діагностики якості вищої освіти та управління нею свідчать про необхідність розроблення відповідної теорії, яка б сприяла наданню навчально-виховному процесу більш цілеспрямованого та керованого характеру. Чільне місце у подібній теорії має посісти моніторинг якості освіти і такі його складові як оцінювання та самооцінювання тих, хто навчається.

У теорії й практиці освіти існують різні підходи до подібного моніторингу. Одні вчені й практики (П. Анісімов, В. Зуєв, О. Майоров, Л. Шибяєва) розглядають моніторинг як засіб удосконалювання системи інформаційного забезпечення управління освітою, інші (А. Галаган, В. Качерманьян, А. Савельєв, Л. Семушина) – як підвищення ефективності стратегічного планування розвитку вищої професійної освіти. В. Кальней, Н. Михайлова, Н. Селезньова використовують моніторинг як засіб оцінки якості освіти. І. Вавілова, Л. Виноградова, С. Горбатков, І. Єлісеєв, В. Лукманов, Т. Макарова, Е. Мухортова, Н. Нікітін, А. Сапронов, Г. Скок розглядають моніторинг як інформаційну основу в системі оцінювання й управління якістю освіти на рівні навчального закладу.

Мета статті: проаналізувати поточний стан якості підготовки курсантів-випускників тактичного рівня у ВВНЗ на основі оцінювання майбутніми офіцерами основних складових власної компетентності та дослідити чинники, що, на думку випускників, сприятимуть підвищенню якості підготовки військових фахівців для підготовки рекомендацій щодо її покращення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Законі України “Про вищу освіту” якість вищої освіти визначено як рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти [1].

Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) розроблено серію стандартів ISO-9000, де описано основні положення систем управління якістю і визначено термінологію для систем управління якістю. У 2008 року набрав чинності відповідний державний

стандарт України ДСТУ ISO 9004-2008 [2]. Поняття “управління якістю” у зазначеному стандарті визначено таким чином: “...скоординована діяльність, яка полягає у спрямуванні та контролюванні організації щодо якості”, а система управління якістю – “...система управління, яка спрямовує та контролює діяльність організації щодо якості”.

Відповідно до ідеології загального управління якістю – TQM (Total Quality Management) у державному стандарті України ДСТУ ISO 9004-2008 встановлено вісім принципів управління якістю. До одного з них – прийняття рішень на підставі фактів – можна віднести аналіз результатів зворотного зв'язку функціонуючої системи. При цьому встановлено, що основними функціями першого виду зворотного зв'язку є такі: систематичне відстежування як саме здійснюється освітня діяльність; виявлення яких результатів досягнуто; здійснення відповідного аналізу та підготовка обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення освітнього процесу.

На міжнародному рівні Європейською Асоціацією з гарантування якості ENQA розроблено відповідні стандарти забезпечення якості вищої освіти [3, 4], де одним із засобів зворотного зв'язку, є проведення соціологічних опитувань, у тому числі, в режимі самооцінювання тих, хто навчається. Щодо зворотних зв'язків у системі вищої військової освіти, то їх можна умовно розділити на два види [5]. Перший з них – це зворотний зв'язок, що застосовується в межах освітньо-виховного процесу ВВНЗ. Другий – характеризує якість підготовки військових фахівців під час виконання ними службових обов'язків на первинних посадах у військах (силах) після завершення навчання у ВВНЗ.

З метою оцінювання якості підготовки військових фахівців у ході виконання науково-дослідної роботи (шифр “Моніторинг”) із курсантами тактичного рівня підготовки - випускниками ВВНЗ було проведено емпіричне соціологічне дослідження [6]. При цьому, головну увагу було приділено проблемі виявлення поточного стану якості підготовки військових фахівців та визначення чинників, що, на думку опитаних випускників, більшою мірою сприятимуть підвищенню ефективності навчально-виховного процесу у ВВНЗ.

Тип дослідження – опитування думки курсантів-випускників з використанням розроблених анкет.

Генеральна сукупність у ході дослідження складала 1179 осіб, згідно із відомістю щодо чисельності курсантів-випускників. Вибіркова сукупність – 920 осіб. Вибірку зроблено в семи провідних ВВНЗ: Національна академія сухопутних військ, Харківський національний університет повітряних сил, Військова академія (м. Одеса), Інститут танкових військ Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”, Житомирський військовий інститут, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації, Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка). Вибірка репрезентативна щодо віку, напряму підготовки курсантів, місця їхнього проживання і досвіду служби до вступу у ВВНЗ та соціального походження. Похибка не перевищує одного відсотка.

Якість підготовки військових фахівців розглядалася з точки зору самоаналізу, рефлексії випускників, а саме: усвідомлення ними власного професіоналізму; можливість реалізації індивідуальних здібностей та схильностей; оволодіння методологією самоосвіти,

самовдосконалення; психологічна готовність до професійної діяльності; компетентність; здатність до успішного виконання посадових обов'язків у військах.

Під час планування соціологічного дослідження усі питання було зведено у п'ять основних блоків:

I. Соціально-демографічна характеристика респондентів;

II. Рівень готовності випускників до виконання посадових обов'язків у військах, силах (сформованість відповідних компетентностей);

III. Зміни (напрями удосконалення) в змісті та методиці навчання у ВВНЗ, запропоновані випускниками, для підвищення якості їх власної підготовки;

IV. Організаційні заходи, що, на думку майбутніх офіцерів, слід вжити для підвищення якості підготовки військових фахівців;

V. Чинники, що більшою мірою турбують випускників по завершенні навчання;

Підсумки опитування

I. Соціально-демографічна характеристика опитаних випускників (у % від загальної чисельності респондентів):

а) вік (повна кількість років на момент опитування): 1) 20 – 8,5 %; 2) 21 – 35,5 %; 3) 22 – 42,9%; 4) 23 – 7,0%; 5) 24 – 3,0%; 6) 25 – 1,3%; 7) 26 – 1,2%; 8) 27 – 0,3%; 9) 28 – 0,2%;

б) стать: 1) чоловіча – 97,0%; 2) жіноча – 3,0%;

в) сімейний стан: 1) неодружений – 69,4%; 2) планують одружитися найближчим часом – 19,5%; 3) одружений – 11,1%; 4) мають дітей – 4,1%;

г) з якої родини походять: 1) робочого – 39,6%; 2) військовослужбовця – 23,9%; 3) державного службовця – 13,1%; 4) підприємця – 8,4%; 5) селянина – 6,9%; 6)

інтелігенції – 6,5%; 7) фермера – 0,9%; 8) інше – 0,7 %;

д) у яких регіонах країни проживали до вступу у ВВНЗ: 1) західний – 24,4%; 2) центральний – 23,2%; 3) північний і м. Київ – 22,7%; 4) східний – 18,1%; 5) південний – 11,6%;

е) у яких типах населених пунктів проживали до вступу у ВВНЗ: 1) районний центр – 30,4%; 2) село – 31,4%; 3) обласний центр – 21,6%; 4) місто обласного підпорядкування – 11,9 %; 5) м. Київ – 4,7%;

ж) чи мали досвід проходження військової служби до вступу у ВВНЗ: 1) проходили військову службу за контрактом – 4,3%; 2) проходили строкову військову службу – 5,3%; 3) навчалися у військовому лицейі – 10,6%; 4) навчалися у лицейі з посиленою військово-

фізичною підготовкою – 22,5%; 5) не проходили військову службу та не навчалися у військовому лицейі (лицейі з посиленою військово-фізичною підготовкою – 57,3%;

з) чи виконували обов'язки молодшого командира під час навчання у ВВНЗ: 1) так, протягом усього навчання – 9,6%, 2) так, більш як 2 роки – 3,5%; 3) так, від 1 року до 2 років – 3,8%; 3) так, менше 1 року – 7,3%; 5) ні, не виконували – 75,7%;

к) за яким напрямом навчалися у ВВНЗ: 1) інженерний – 56,8%; 2) командний – 38,0%; 3) гуманітарний – 5,0%.

Відтак, якщо представити узагальнену соціально-демографічну характеристику респондентів у вигляді портрету середньостатистичного випускника ВВНЗ, то він виглядатиме так. Це - особа чоловічої статі, віком 21 – 22 роки, неодружений, не має дітей, походить з родини робочого чи військовослужбовця, проживає, переважно, у західному, північному і центральному регіонах України, мешкає в районному центрі чи в селі, не проходив строкової військової служби чи військової служби за контрактом до вступу у ВВНЗ, не виконував обов'язків молодшого командира під час навчання, навчається за інженерним напрямом.

II. Рівень готовності випускників до виконання посадових обов'язків у військах (силах).

Інтегральні дані щодо рівня готовності випускників до виконання посадових обов'язків у військах, силах зведено у таблицю 1.

Серед представлених у ній процесуальних показників менш сформованими, відносно інших, за результатами самооцінки випускників є такі:

володіти озброєнням та військовою технікою підрозділу, здійснювати їх технічне обслуговування та зберігання, перевіряти наявність і технічний стан;

вивчати індивідуально-психологічні якості особистості, проводити індивідуально-виховну роботу з особовим складом;

спиратися на закони України та інші нормативно-правові акти: застосовувати знання Конституції України, Статутів Збройних Сил України; основних керівних документів (накази, директиви), бойових статутів за видами Збройних Сил України, настанов родів військ, спеціальних військ, що регламентують діяльність за посадовим призначенням;

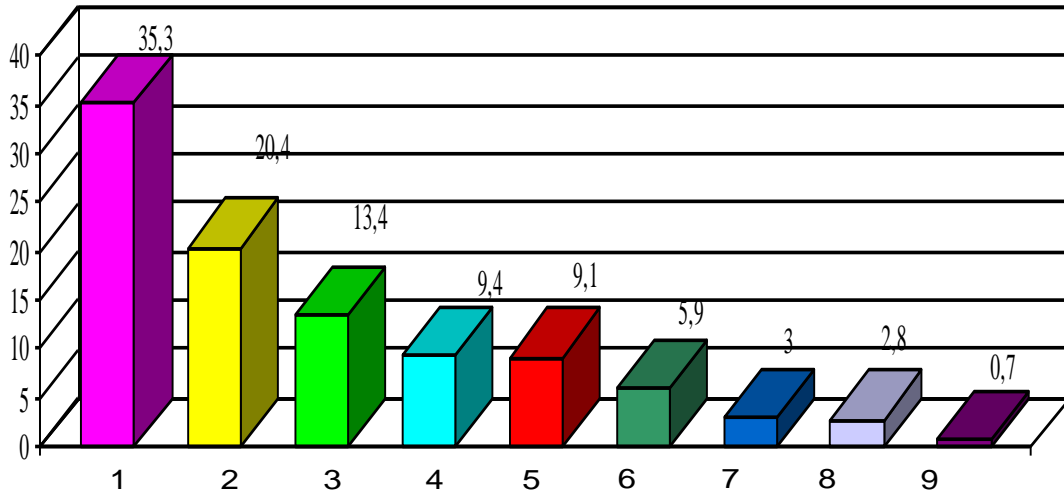
проводити навчальні заняття з військово-спеціальних і військово-технічних дисциплін; прийняти, здати посаду

Таблиця 1. Підсумки опитування щодо готовності випускників ВВНЗ до виконання службових обов'язків (920 осіб)

№ питання	Зміст питання анкети щодо готовності	Кількісні показники готовності, %				
		У повному обсязі	Є потреба у самовдосконаленні	Є потреба у консультативній допомозі	Є потреба в організованій підготовці	Інше
1.	Вивчати індивідуально-психологічні якості	65,7	23,6	9,5	1,0	0,2
2.	Згуртовувати військовий колектив	74,2	17,5	5,9	0,8	1,6
3.	Спиратися на нормативно-правову базу	67,3	24,6	6,9	1,0	0,2
4.	Здійснювати управлінську діяльність	78,1	16,6	3,9	1,4	-
5.	Проводити навчальні заняття	69,4	24,5	5,2	0,7	0,2
6.	Нести внутрішню службу	70,2	19,5	7,3	2,8	0,2
7.	Володіти озброєнням та військовою технікою	65,3	23,3	9,3	2,0	0,1
8.	Прийняти, здати посаду	65,2	14,6	18,6	1,5	0,1

№ питання	Зміст питання анкети щодо готовності	Кількісні показники готовності, %				Інше
		У повному обсязі	Є потреба у самовдосконаленні	Є потреба у консультативній допомозі	Є потреба в організованій доповідності	
Інтегральний показник		69,4	20,6	8,3	1,4	0,3

III. Запропоновані випускниками ВВНЗ зміни (напрями удосконалення) в змісті та методиці навчання, що на їх думку сприятимуть підвищенню якості власної підготовки (рисунок 1).

- 1) Удосконалити практичну підготовку із застосуванням озброєння та військової техніки
- 2) Посилити підготовку щодо управління військовим підрозділом
- 3) Посилити підготовку щодо формування навичок проведення занять з особовим складом
- 4) Посилити практичну складову індивідуально-виховної роботи
- 5) Удосконалити методику індивідуалізації навчання
- 6) Удосконалити інформаційно-комунікативну підготовку
- 7) Приділити більше уваги формуванню навичок проведення бесід з особовим складом
- 8) Посилити практичну складову виховної роботи з військовим колективом,
- 9) Інше

Рисунок 1. Напрями змін у змісті та методиці навчання, що запропоновані випускниками, для підвищення якості підготовки військових фахівців

Серед запропонованих випускниками ВВНЗ змін (напрямів удосконалення) в змісті та методиці навчання, що на їх думку сприятимуть підвищенню якості власної підготовки найбільш рейтинговими визначено такі:

удосконалити практичну підготовку із застосуванням озброєння та військової техніки; посилити підготовку щодо управління військовим підрозділом;

посилити підготовку щодо формування навичок проведення занять з особовим складом.

Що стосується перших двох напрямів удосконалення змісту та методики навчання, то ці

питання залишаються актуальними у системі військової освіти протягом багатьох років. Вони поки що не знайшли свого кардинального вирішення. Це підтвердилося і в ході проведення антитерористичної

операції на сході України. Тобто майбутні офіцери гостро відчувають потребу в удосконаленні власної практичної підготовки, на користь якої доцільно внести відповідні зміни у навчальні програми і посилити її матеріально-технічне та методичне забезпечення.

IV. Організаційні заходи, що, на думку респондентів, слід вжити для підвищення якості підготовки випускників ВВНЗ (рисунок 2).

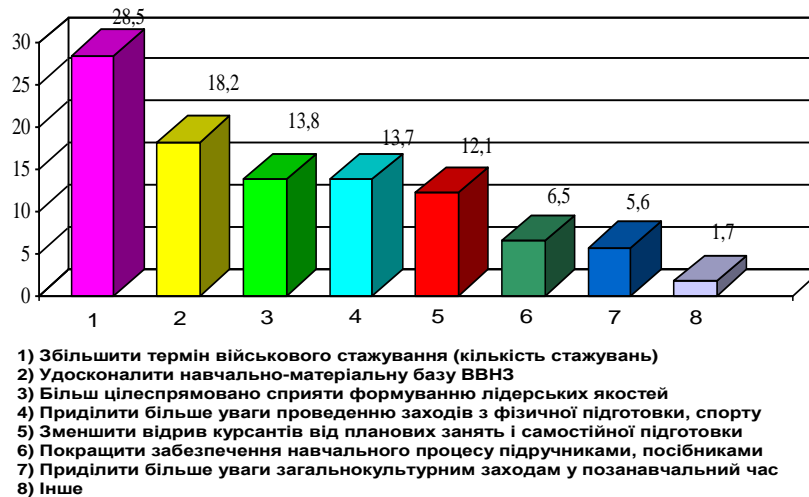

Рисунок 2. Рейтинг заходів, що на думку випускників слід вжити для підвищення якості підготовки військових фахівців

Як свідчать результати опитування, у рейтингу представлених заходів заслуговують на увагу перші п'ять, що перетнули позначку 10%. Серед них є й такий як – зменшити відрив курсантів від планових занять і самостійної підготовки. Подібні факти є неприпустимими і потребують посиленого контролю

та оперативного реагування з боку відповідних органів управління.

V. Нагальні проблеми, що за результатами самооцінювання більшою мірою турбують випускників стосовно проходження ними військової служби на первинній офіцерській посаді по завершенні навчання (рисунок 3).

Рисунок 3. Рейтинг проблем, що більшою мірою турбують випускників ВВНЗ

Побутові проблеми, по відношенню до інших, як свідчать результати опитування, значно більшою мірою (понад 66%) турбують випускників стосовно проходження ними військової служби на посаді за призначенням по завершенні навчання у ВВНЗ. Зазначені проблеми відсунули службові показники на другий план, навіть такий найбільш рейтинговий з них, як готовність до практичного застосування озброєння та військової техніки підрозділу.

Висновки з цього дослідження. Отже, за результатами опитування курсантів-випускників ВВНЗ отримано відповідні дані. Як ними скористатися? Чи достатньо наданої інформації для ефективного управління процесом гарантування якості підготовки військових фахівців на системній основі, а саме:

виявити проблеми щодо якості підготовки військових фахівців; проаналізувати причини проблем, виявити симптоми отриманого рівня якості; прийняти рішення щодо поліпшення якості підготовки фахівців; скласти план реалізації рішення; забезпечити виконання плану; перевірити результати виконання рішення; впровадити необхідні зміни в освітньо-виховний процес. У всякому разі, виконання перших двох з вищезазначених дій можуть слугувати певною основою щодо управління якістю підготовки військових фахівців.

Перспективи подальших напрямків дослідження. Загалом же наданої інформації для ефективного управління цим процесом на системній основі недостатньо. Щоб приступити до формування

цілком аргументованого управлінського рішення з постанововою конкретних завдань керівним органам ВВНЗ, факультетам, кафедрам, іншими структурним підрозділам стосовно поліпшення якості підготовки військових фахівців, потрібно значно розширити та поглибити подібну статистику. Важливу роль при цьому мають відігравати результати аналізу професійного відбору вступників, поточного контролю знань тих, хто навчається, об'єктивних даних щодо стану навчально-матеріальної бази, фінансування заходів з підготовки курсантів, роботи ДЕК, проведення інспекційних заходів, опитування викладацького складу ВВНЗ, відгуків з військ тощо.

Список використаних джерел

1. Закон України "Про вищу освіту", № 1556-VII.
2. Системи управління якістю основні положення та словник: ДСТУ ISO – 9004 : 2008. – К.: Держстандарт України, 2008. – 17 с.
3. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.enqa.eu/files/ESG%20in%20Ukrainian.pdf>.
4. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bologna-bergen2005.no/Docs/oo-Main_doc/050221_ENQA_report.pdf.

5. Зельницький А.М. Вища військова освіта – проблема гарантування якості /Зельницький А.М. // Вісник НАОУ. – 2012. – № 1(26). – С. 23–25.

6. Звіт про НДР "Моніторинг в системі вищої військової освіти" (шифр "Моніторинг"), (заключний), № держреєстрації 01015U001527, К., НУОУ, 2015, 495с.

References

1. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu", No 1556-VII, (in Ukrainian).
2. Systemy upravlinnya yakisty osnovni polozhennya ta slovnyk: DSTU ISO – 9004 : 2008 (2008). K.: Derzhstandart Ukrainy, 17 p., (in Ukrainian).
3. Standarty i rekomendatsiyi shchodo zabezpechennya yakosti v Yevropeys'komu prostori vyshchoyi osvity. [Elektronnij resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.enqa.eu/files/ESG%20in%20Ukrainian.pdf>, (in Ukrainian).
4. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. [Elektronnij resurs] – Rezhym dostupu: [bergen2005.no/Docs/oo-Main_doc/050221_ENQA_report.pdf](http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/oo-Main_doc/050221_ENQA_report.pdf).
5. Zelynyskyy A.M. (2008) Vyshcha viyskova osvita – problema harantuvannya yakosti /Zelynyskyy A.M. // Visnyk NAOU. No 1 (26), p. 23-25.
6. Zvit pro NDR "Monitorynh v systemi vyshchoyi viyskovoyi osvity" (shyfr "Monitorynh"), (2015), No derzhreestratsiyi 01015U001527, K., NUOU, 495 p., (in Ukrainian).

Надійшла до редколегії 15.03.19

Y. Chernykh, PhD in Technical Sciences, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
O. Chernykh, Senior Researcher
Ivan Tchernjachovskiy National Defense University of Ukraine, Kyiv

THE PROBLEM OF PROVIDING GUARANTEES ON THE QUALITY OF MILITARY SPECIALISTS' TRAINING: RESULTS OF EXPERIMENTAL STUDIES

The article examines the quality of training of cadets – the graduates of higher military educational institutions and military educational units of higher education institutions (hereinafter – HMEI). The quality of training is assessed by future officers as the main components of their own competencies. The main factors contributing to the improvement of the quality of military specialists' training are analyzed.

In order to assess the quality of training of military specialists during the implementation of research work among graduates of HMEI, a sociological study has been conducted. The main attention is paid to the problem of identifying the current state of the quality of training of military specialists and the identification of factors that will increase the effectiveness of the educational process in the HMEI.

The sample was taken in seven leading HMEI: National Army Academy, Kharkiv National Air Force University, Military Academy (Odesa), Institute of Armored Forces of National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Zhytomyr Military Institute, the Military Institute of Telecommunications and Informatization, Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

The quality of training of military specialists was considered from the point of view of graduates' self-examination, namely: awareness of their own professionalism; possibilities of realization of individual abilities and inclinations; mastering the methodology of self-education, self-improvement; psychological readiness for professional activity; competence; ability to perform employment duties in the troops successfully.

When planning a sociological study, all questions were brought together into five main blocks: socio-demographic characteristics of respondents; level of readiness of graduates to perform employment duties in troops, forces (the formation of appropriate competencies); changes (directions of improvement) in the content and methods of studying in HMEI offered by graduates to improve the quality of their own training; organizational measures that, in future officers' opinion, should be used to improve the quality of training of military specialists; factors that are more of a concern for graduates after completing their studies.

Key words: quality of training, professional competence, graduate of higher military educational institution, sociological survey.

УДК 376:372. 881.111.1

I. Shestopalova, PhD in Pedagogical Sciences
Inter-Regional Academy of Personnel Management, Kyiv

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.41.48-51>

THE ENGLISH LANGUAGE LEARNING AS A PROCESS OF SOCIALISATION

The article is devoted to the problem of socialization of an individual in the process of studying a foreign language, which is a part of multicultural education and is considered as an important tool for a person's adaptation in a multicultural society. The leading idea of the article is the assertion that foreign language as a discipline has a huge socializing potential, as in the process of studying a foreign language, not only in terms of the active development of inherent capabilities, abilities, initiative, independence, take place, but also, in terms of assimilating and activating the generally accepted in a society socio-cultural rules and moral norms, which play a crucial role in the process of socialization. Since the main goal of the educational process in foreign languages is the formation of high communicative skills, its contribution to the process of socialization of a person is indisputable. In this sense, the following characteristics of the learning process in a foreign language are important: the focus on communication, respect for the identity and culture of other people, the focus on social activities, the acquisition of social experience in solving life and social problems, and the creation of its own system of life priorities. The communicative method of teaching foreign languages is based on the fact that the learning process is a model of

© I. Шестопалова, 2019

communication. The learning process in foreign languages is based on the linguistic partnership, creative collaboration, constant motivation of communication, based on a combination of such interconnected factors as activity, creativity, autonomy, individualization, which contribute to the intensification of cognitive and educational processes. That is, organization of training in the form of communication is the main methodological task of a modern teacher of foreign languages. It is this specificity of the discipline "foreign language" that is capable of effectively implementing educational socialization, helping to complete the formation of the students' ability to communicate, co-exist and cooperate in the professional activities of people of different ethnic groups, the formation of a rich experience of social and cultural communication, which is a solid base for the involvement of learners to the global values of civilization.

Key words: socialization; foreign language; multicultural education; polycultural person; professional socialization.

The determination of the problem. The socialization of a personality in the modern world is not an actual problem, as one or another level of socialization allows an individual to participate more or less effectively in the life of society, to perform social functions and roles.

Analysis of recent research and publications. In modern science, the study of the process of socialization of an individual develops in different directions, is researched in the philosophical, socio-psychological, socio-pedagogical aspects. This problem is the subject of research in the works of such scholars as Beh I., Bozhovich L., Vygotsky L., Elkonin D., Kononko O., Leontiev O., Pirozhenko T. Recently, this problem was considered by such researchers as Kapskaya A., Karaman O., Myshchik L., Mudrik A., Savchenko S., Kharchenko S.

Purpose of the article: to analyze the foreign language learning process from the point of view of its influence on the development of social adaptation, general communicative skills of an individual, determine its role and potential opportunities for socialization of a personality.

Presentation of the main research material. Presently, the concept of socialization is understood as the process of a person's entry into the social environment and adaptation to its cultural, psychological and sociological conditions. This process is closely linked with labor, socio-political and cognitive activity of a man, acquisition and accumulation of experience in social relations, mastering new social roles in various areas of human life, formation of his/her readiness for social activity. As a result of an active socialization, an individual is getting involved in the active life of society, his/her social, civil and spiritual qualities are actively developed and formed.

The process of formation of an individual's personality and a man as a subject of social activity is a complex one. It is connected with its inherent characteristics, which describe the above-mentioned process as:

- permanent;
- controversial;
- integral;
- multilevel;
- practical.

Fundamental role in the structure of socialization belongs to learning and education, which is the principal and determinative foundation of socialization, the main instrument for transmission the cultural heritage to a new generation. During the educational process, simultaneously with the acquisition of knowledge, a person receives and social experience, develops his/her goals and abilities, forms interests and inclinations. In the educational process, the outlook of a young person is formed, and abilities, skills of social activity are developed. Education is a way of transferring information about the material and spiritual cultural values accumulated by the society, knowledge, which stimulates the development of cognitive abilities of an individual, foundations of curiosity, the desire for knowledge, cognitive needs, predetermine the formation of an

individual's orientation on active social activity, initiative and creativity, and thus is the leading form of socialization of personality.

Particular significance in the process of socialization of man belongs to the activation of contacts with other people, which take place in social activities, the most important role here has a language, which is the greatest cultural heritage. Any person in the world belongs to a certain language community, therefore the issue of forming readiness for intercultural communication becomes very relevant. A knowledge of a foreign language offers additional opportunities for self-realization of a person in modern conditions. Each period of the historical development of society offers its special requirements to the individual. The process of socialization in the modern world takes place in conditions of interaction between world and national cultures, the possibilities of free exchange of students and scholars, the reality of study and employment abroad. In this regard, in modern conditions, the central place takes the need for obtaining multicultural education, gaining knowledge about different cultures while teaching different disciplines, and especially a foreign language.

Consequently, the study of foreign languages is a necessary condition for full socialization of the individual in a multicultural, multinational environment.

As the study proves, foreign language as a discipline has a huge socializing potential. It is established that in the process of learning foreign languages there is an active development of individual's natural instincts, culture of feelings, abilities, initiative, independence. At the same time, the process of assimilating the commonly accepted socio-cultural rules and moral norms, which plays a crucial role in the process of socialization take place. The main goal of the educational process in foreign languages is the formation of the very communicative skills, which is a priority task in the sense of socialization of an individual. According to the project "Politics in relation to languages in multilingual and multicultural Europe", the main tasks faced by teachers of foreign languages are:

- facilitating communication between citizens of Europe;
- promoting their mobility;
- education of respect for the identity and culture of other peoples;
- easier access to information.

Communicative, linguistic orientation is the main feature of the discipline "foreign language", is its main methodological content. According to the Council of Europe Recommendations, the aim is not just the study of any language, but the focus on social activities, the acquisition of social experience in the solution of life and social problems and creating a system of vital priorities. The communicative method of teaching foreign languages is based on the fact that the learning process is a model of communication. The learning process in foreign languages is based on a linguistic partnership, creative collaboration, a constant motivation for communication, based on a combination of such

interrelated factors as activity, creativity, autonomy, individualization, which contribute to the intensification of cognitive and educational processes.

In other words, the organization of learning in the form of communication is the main methodological task of a modern teacher of foreign languages. This particularity of the discipline "foreign language" is capable of effectively implementing educational socialization, helping to complete the formation of students' ability to communicate, coexist with people of different ethnic groups, forming a rich experience of social and cultural communication, which is a solid base for attracting learners to global values of civilization.

Foreign language, as a means of intercultural education, develops a person in many directions, makes a significant contribution to the formation of a man as an individual, because it attracts students to samples of world and native culture, includes them in the dialogue of cultures, develops means of language. It is in classes of foreign language that the teacher has the opportunity to form the worldview of a student, to form their practical attitude and behavior in various life situations, through discussions and considerations of problems, form critical thinking skills, compare their views with the norms of social morality. This is due to the fact that the content of teaching discipline "Foreign Language" includes a variety of topics that cover all aspects of human life: the cultural sphere of life, which includes both material and spiritual aspects of culture; different areas of scientific knowledge; various fields of art; subjects of economic culture and culture of work, topics of political and legal culture, consideration of issues of family relations, themes of physical culture, medicine, etc. The discussion of issues related to universal values during the study of the discipline "Foreign Language" contributes to the formation of a humanistic outlook, the formation of its own point of view and its own attitude towards problems related to interpersonal relations, with social, social, political, economic, environmental problems, etc. Along with this the assimilation of the above mentioned values, outlook, develops the ability to exercise social choice, educates the legal consciousness and self-esteem, respect for other people, the ability to understand and respect other points of view, to reach agreement and to cooperate in conditions of differences of opinion and beliefs.

The dialogue of two cultures, which takes place in the process of studying a foreign language, in the process of mastering knowledge of the spiritual values accumulated in the development of another country, is of great importance, since, based on the existing experience of a student, his/her own mentality, perception of reality, allows, through comparison with a different culture, to understand better the phenomena of their own national culture, to take a new look at the usual realities of life and rethink them again, which as a result leads to the formation of a civic position and self-awareness of the individual. Studying the values of the world culture provides a sense of belonging to the world history, monuments of art and literature, philosophy and science.

Entry into another lingo-cultural environment, assimilation and reproduction of its social experience and, consequently, socialization in a foreign-language environment becomes an objective necessity in the pursuit of professional activities of a future specialist. The process of *professional socialization* - is the process of assimilating by a future specialist the system of a language, social norms and cultural values, allowing him

to function as a full member of the professional community. Execution of professional functions of a future specialist is connected with the ability to carry out the communication processes both in the native language environment, and in the foreign language environment, the ability and readiness for business communication in the professional field. The potential of the discipline "Foreign Language" allows creating conditions for the social development of future specialists and the formation of the ability and readiness for socialization in a foreign environment, which is determined by the situation, communicative needs, national-cultural specifics of the behavior of participants of communication in the context of future professional activities. When studying a foreign language of specialty, the process of socialization involves both the assimilation of social experience, social norms, roles and functions, as well as the active reproduction of the learned system of social relations, the acquired social experience.

The communicative behavior of a specialists includes the ability to clearly and accurately highlight thoughts, persuade, encourage, formulate arguments, analyze, express support, transmit rational information and inform, establish interpersonal relationships, coordinate actions with actions of colleagues, choose the style of communication in different countries, different business situations, organize and maintain a dialogue. The general professional competence of a specialist also involves such communicative component as the participation in business meetings, business correspondence, telephone communication according to the language norms and culture. That is, the communicative awareness of a specialist is expressed in the ability to use the language and the knowledge in the situations of real business communication: good professionals knowledge, skills of understanding the relationships of people, adequately perceiving the situation of communication, using the experience of others; skills in understanding partners of communication, their motives and goals; purposefulness, ability to cooperation and self-organization; the ability to defend point of view; the ability to predict interpersonal events, to know the basic methods of communication; the ability to escape conflicts in communication. Thus, communicative behavior becomes one of the primary features of modern specialist, as different types of professional activities - organizational, production and technological activities, management, design, etc. - are carried out in direct contact with people in the system "man - man."

To succeed in socializing, it is important to take into account a number of principles. The basic methodological principles in teaching a foreign language of specialty are the principle of professional communicative orientation and the principle of professional intercultural orientation.

The essence of the principle of professional communication orientation is that the training should be based on the involvement of students in oral (speaking, listening) and writing (reading, writing) professional communication throughout the course of studying the discipline "Foreign Language", which is an integral part of the general professional training of a modern competitive specialist. This principle is ensured by the integration of the discipline "Foreign Language" into the general course of professional training of a future specialist: involving students in active creative activity in mastering foreign language speech with an orientation towards solving professional communication tasks through: - activities

such as problem situations, role games, round table, etc. ;

- selection of linguistic material, reflecting the language essence of professional statements.

The principle of professional intercultural orientation implies such a construction of the educational process, that the center of it to be the student as a potential partner of real intercultural communication in the professional field. This principle ensures the development of the socialization of future specialists, that is, the ability to apply knowledge about the national-cultural peculiarities of the foreign language, as well as to represent their country and culture in conditions of foreign language intercultural communication. The principle of professional intercultural orientation involves studying the appropriate foreign language professional culture, orientation and relevance to native culture.

The training of future specialists in communicative behavior as a means of socialization should take into account the entire language and language material (cliché, dialogues, grammatical structures characteristic of the language of the specialty, sociocultural markers); style and sphere of communication; authentic texts of professionally oriented, linguistic and socio-cultural content, norms of communicative behavior and speech etiquette.

Conclusions from this study. Thus, all the above-mentioned components of a successful learning process within the discipline "Foreign Language" are important for the effective implementation of the process of socialization. Since the language is closely related to all spheres of society's life - in the socio-economic, political, historical, cultural terms - a foreign language, as well as a native one, carries out two important functions - communication and knowledge, and communication is not only interpersonal, but and international, intergovernmental, international. Realizing the content of foreign-language social competence through the situations of communication, we form the ability to engage in communicative relationships with other people - communication partners, ability for self-esteem, ability to orientate in communication, to organize and support it.

So, foreign language is not only a discipline, but also becomes a means of expanding cooperation, achieving mutual understanding and a means of enriching the culture of an individual, an instrument of knowledge, adaptation, acquisition of a new social experience - the socialization of personality.

Prospects for further research directions.

Promising directions for further study of the problem of an individual socialization by means of a foreign language are the issues of organizing practical classes and increasing the effectiveness of students' acquisition of practical communication skills, the creation of various communication situations that are as close as possible to the real.

References:

1. Akopyan T. How to successfully socialize students / T. Akopyan // Open lesson. Developments, technology, experience. - 2012. - No. 3. - P. 24-25.
2. Alekseev-Vovk M.I. The main concepts of the theory and practice of socialization of modern students / M.I. Alekseev-Vovk // Problems of education. - 2007. - No. 53. - P. 71-79.
3. Babenko T. Teaching of foreign countries as a factor in the social adaptation of individuals in the era of globalization / T. Babenko / Foreign languages in educational institutions. - 2009. - No. 3. - P. 90-94.
4. Vinogradova V. The problem of socialization of the student youth / V. Vinogradova // Social psychology. - 2007. - No. 4. - Part 2: Special Issue. - P. 150-155.
5. Voznyak L. S. Influencialization of the students youth on the success of their professional training / L. S. Vozniak // Proc. sciences works: philosophy, sociology, psychology. - Ivano-Frankivsk, 2006. - Part 1. - P. 204-213.
6. Voznyak L. S. Psychological features of the socialization of the future specialists / L. S. Vozniak // Proceed. sciences works: philosophy, sociology, psychology. - Ivano-Frankivsk, 2006. - Part 2. - P. 205-214.
7. Kravchenko TV Essential characteristics of socialization / T. V. Kravchenko // Pedagogics and psychology. - 2007. - No. 3. - P. 11-20.
8. Sorochinska V. E. Social adaptation of young people in modern conditions. // Sorochinska V. Y. Organizational work of social pedagogy: Teach. Manual / V. Ye. Sorochinskaya. - K., 2005. - P. 23-48.
9. Moiseev SO, Nazarenko L.M. Theoretical and methodological principles of the process of socialization of children and pupils in the modern educational space: methodical recommendations. - Kherson, 2013. - 48 p.
10. Yashchenko VM Mechanisms and means of socialization / VM Yashchenko // VM Yashchenko. Repetitive perspectives on psychology and pedagogy: trial study. manuals - Ternopil, 2004. - pp. 95-99.

Надійшла до редколегії 19.02.2019

I. Шестопалова, канд. пед. наук
Міжрегіональна академія управління персоналом, Київ

СОЦІАЛІЗУЮЧІ АСПЕКТИ ДИСЦИПЛІНИ «ІНОЗЕМНА МОВА»

Статтю присвячено проблемі соціалізації особистості в процесі вивчення іноземної мови, яка є частиною полікультурної освіти і розглядається як важливий інструмент адаптації особистості в умовах полікультурного суспільства. Провідною ідеєю статті є ствердження про те, що іноземна мова як навчальна дисципліна має величезний соціалізуючий потенціал, оскільки у процесі навчання іноземних мов відбувається не тільки активний розвиток природних задатків, здібностей, формування допитливості, ініціативи, самостійності, але, одночасно, активізується процес засвоєння загальноприйнятих у суспільстві соціокультурних правил і моральних норм, що відіграє найважливішу роль у процесі соціалізації. Оскільки головною метою навчального процесу з іноземних мов є формування саме комунікативних навичок, то вклад її у процес соціалізації людини є безперечним. У цьому сенсі важливу роль відіграють такі характеристики навчального процесу з іноземної мови, як спрямованість на спілкування, на повагу до самобутності і культури інших народів, спрямування на соціальну діяльність, набуття соціального досвіду в розв'язанні життєвих і суспільних проблем та створення власної системи життєвих пріоритетів. Комунікативний метод навчання іноземних мов базується на тому, що процес навчання є моделлю комунікації. Навчальний процес з іноземних мов будується на основі мовного партнерства, творчої співпраці, постійної мотивації спілкування, на основі поєднання таких взаємозв'язаних факторів, як активність, творчість, самостійність, індивідуалізація, які сприяють інтенсифікації когнітивних, пізнавальних і виховних процесів. Тобто, організація навчання у формі спілкування є головним методичним завданням сучасного викладача іноземних мов. Саме ця специфіка дисципліни «іноземна мова» здатна ефективно здійснювати виховний соціалізуючий вплив, сприяти завершенню формування у студентів уміння спілкуватися, співіснувати і співпрацювати у професійній діяльності з людьми різних етнічних груп, формування багатого досвіду соціально-культурного спілкування, який є міцною базою залучення тих, хто навчається, до глобальних цінностей цивілізації.

Ключові слова: соціалізація; іноземна мова; полікультурна освіта; полікультурна особистість; професійна соціалізація.

УДК [378:336.7-05] (042.3)

Т. Шишкіна, канд. пед. наук
Кіровоградський коледж Університету сучасних знань, КропивницькийDOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.41.52-58>

МЕТОДИ ВИКОРИСТАННЯ РОЛЬОВИХ ІГОР ПРИ ФОРМУВАННІ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ПРАЦІВНИКІВ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ НА ПРАКТИЧНОМУ ПРИКЛАДІ

У науковій статті визначено сутність і значення ігрового навчання при підготовці майбутніх банківських працівників на практичному прикладі рольової гри. Підвищення вимог до якості професійної підготовки майбутніх банківських працівників для ефективної роботи в умовах розвитку ринкових відносин у теперішній час економічної нестабільності, кризових явищ в фінансово-банківській сфері, процес професійної підготовки майбутніх банківських працівників вимагає використання сучасних методів та засобів навчання, особливо таких, які формують активну творчу діяльність студентів. Такими методами активного навчання з використанням сучасних досягнень комп'ютерної техніки, світової мережі Інтернет і є ігрове навчання. Під методами активного навчання розуміють сукупність засобів організації і управління навчально-пізнавальною діяльністю. Ці методи характеризуються наступними факторами: змушеною активністю студентів, самостійним виробленням рішень в умовах підвищеної мотивації та емоційності, постійною взаємодією навчальної системи та студентів. Проаналізовані приклади викладчі викладача і студента.

У наведеному сценарії рольової гри практично визначено знання, навички та вміння, які повинен опанувати студент після участі у рольовій грі. Наданий повний сценарій рольової гри «Страхування кредитів», який складається із: підготовки гри, цілі, мети, змістової частини, розписаного за часом сценарію та підсумків. Керувати гри: викладач ведучий практичні заняття.

Під час проведення рольових і ділових ігор, як показує практика, збільшується активність студентів, що є важливим фактором в отриманні значної кількості знань і формуванні навичок і вмінь за однаковий проміжок часу, відносно традиційного методу навчання (семінарські та практичні заняття).

Ключові слова: рольова гра, фахові компетенції, педагогічний метод, сценарій рольової навчальної гри.

Постановка проблеми. Останнім часом рольові ігри становляться розповсюдженим методом навчання. Значною мірою це пов'язано з тим, що рольові ігри являються одним із методів ситуативного характеру, оскільки вони дозволяють студентам відчувати себе повною мірою в діловому середовищі; вся інформація є відображенням дійсності, тобто всі обговорення відбуваються у реальному часі.

Навчальна гра позитивним чином відрізняється від інших методів навчання тим, що дозволяє студентам бути причетними до розробки теми, яку вивчають, спробувати свої сили в конкретних життєвих ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Класифікуючи навчальні ігри, Ю. Бабанський як методів стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності зараховує ділові та рольові ігри, дискусії та диспути, студентські наукові конференції [1].

На думку П. Підкасистого, дидактична гра – це така колективна, цілеспрямована навчальна діяльність, коли кожен учасник і команда в цілому об'єднані виконанням одного завдання і орієнтують свою поведінку на позитивний успішний результат [5, с. 169].

Якщо виходити з теорії Й. Хейзінга [9] будь-яка людська діяльність (професійна, сімейна, судова, військова, ділова тощо) базується на рольових іграх, оскільки в усіх видах діяльності люди виступають у певних ролях (суддя, офіцер, викладач, пасажир, дружина, продавець, банкір тощо), що розігруються у певних життєвих ситуаціях для досягнення певних цілей, зокрема приховано чи відкрито.

Л. Виготський [2] вважав вихідним, визначальним у грі є те, що людина, граючи, створює собі уявну ситуацію замість реальної і діє в ній, виконуючи певну роль згідно з тим припустимим значенням, яке вона при цьому надає навколишнім предметам.

У вітчизняній науці та практиці за останні роки накопичено позитивний досвід використання

навчально-рольових ігор у різноманітних ланках системи професійної підготовки (О.Ф. Волобуєва, Т.І. Олійник Р.М. Макаров, В.С. Рижиков, О.Б. Тернопольський, О.В. Торічний та ін.).

Провівши аналіз літературних наукових джерел [1-10] ми можемо виділити із активних методів навчання самий впливовий метод - метод ігрового навчання.

Мета статті: визначити сутність і значення ігрового навчання при підготовці майбутніх банківських працівників на практичному прикладі рольової гри.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення вимог до якості професійної підготовки майбутніх банківських працівників для ефективної роботи в умовах розвитку ринкових відносин у теперішній час економічної нестабільності, кризових явищ в фінансово-банківській сфері, процес професійної підготовки майбутніх банківських працівників вимагає використання сучасних методів та засобів навчання, особливо таких, які формують активну творчу діяльність студентів. Такими методами активного навчання з використанням сучасних досягнень комп'ютерної техніки, світової мережі Інтернет і є ігрове навчання. Під методами активного навчання розуміють сукупність засобів організації і управління навчально-пізнавальною діяльністю. Ці методи характеризуються наступними факторами:

- змушеною активністю студентів;
- самостійним виробленням рішень в умовах підвищеної мотивації та емоційності;
- постійною взаємодією навчальної системи та студентів.

Для розуміння значення ігрового навчання в процесі формування фахових компетенцій (економічної та страхової культури) майбутніх банківських працівників у процесі професійної підготовки ми наведемо характеристику кожного з методів активного навчання, які зображено на рис. 1.

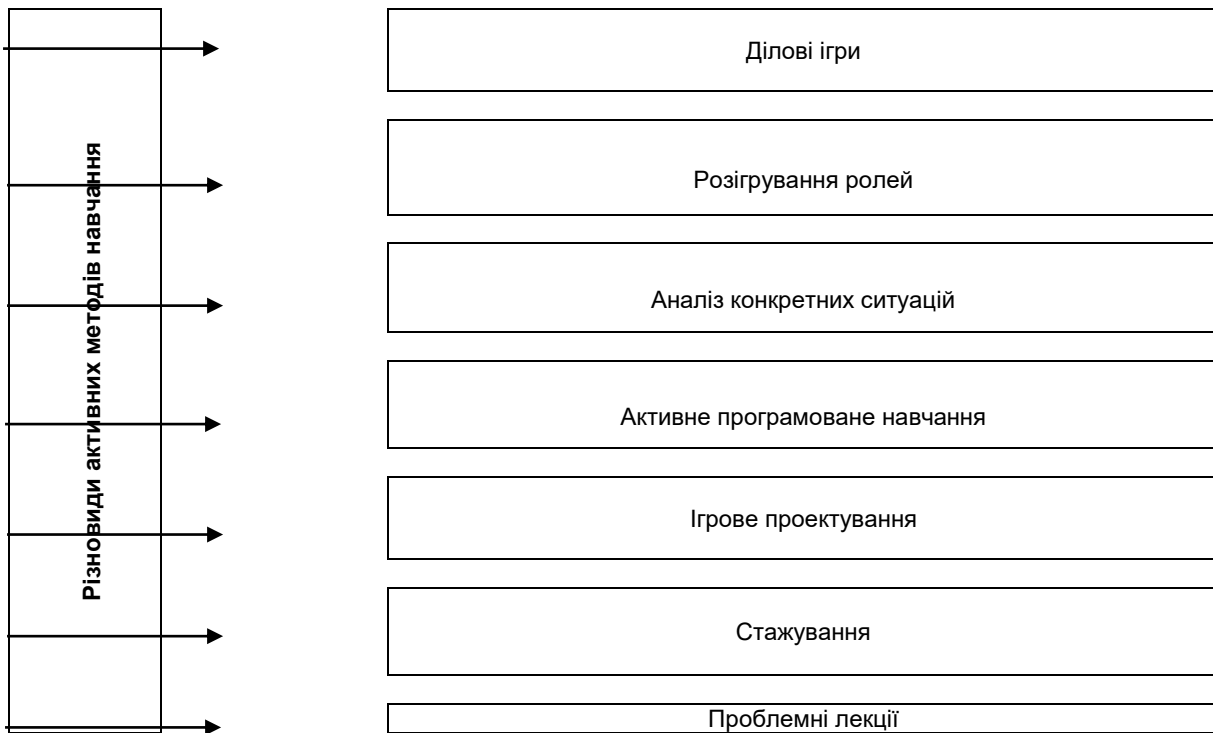

Рисунок 1 – Різновиди методів активного навчання

Ділові ігри – форма навчальної діяльності в умовах та обставинах, направлених на відтворення змістовної частини професійної діяльності учнів. У діловій грі з допомогою знакових засобів (мова, графіки, таблиці, документи, програмне комп'ютерне забезпечення та ін.) відтворюється предметний і соціальний зміст професійної діяльності. Імітується поведінка учасників гри за заданими правилами, в умовах обмеження часу, відображаються умови і динаміка реальної професійної обстановки [2].

Створюючи у навчанні імітацію конкретних умов і динаміки виробничих відносин, а також діяльності та відносин фахівців у реальних умовах, ділова гра слугує засобом розвитку теоретичного та практичного мислення, актуалізації, використання та закріплення знань, засвоєння навичок та вмій. Методично правильно розроблені ділові ігри слугують ефективним засобом навчання технології прийняття рішень.

Розігрування ролей – основний інструмент, важливий правильний вибір часового режиму проведення гри відповідно до сценарію. Розвиває артистизм, ораторське мистецтво, управлінську культуру, страхову культуру, логіку мислення, фахові компетенції працівника банківської справи. Основний момент у ефективному проведенні рольового навчання.

Аналіз конкретних ситуацій – як досвід показує у ділових та рольових іграх проходить відтворення тільки найбільш типових ситуацій, які узагальнюють професійні дії [4]. Ситуації повинні вибиратися із реальної практичної діяльності, що особливо важливо для формування фахових компетенцій працівника банківської справи. Обов'язковим повинен бути проведений аналіз позитивних та негативних моментів у цій ситуації, а також розв'язання негативних та неправильних дій, які призвели до неповного, часткового вирішення проблеми. Аналіз мотив та типів

поведінки учасників ситуацій пов'язаних з діяльністю на фінансово-грошовому ринку країни.

Активне програмоване навчання – це формування якості змінювати параметри порядку, інтегрального способу свідомого самовиразу суб'єкта (особистості, групи та ін.), має особистісну форму – ініціативі, відповідальності та саморегуляцію, задоволення як засіб організації та здійснення. Активне програмоване навчання передбачає використання в навчальному процесі навчальних програм, проблемних модулів, ситуаційних завдань, тестів для самоперевірки та контролю знань, раціональне використання часу навчання при застосуванні новітніх технологій автоматизованості навчального процесу (комп'ютерних технологій та програм) [6].

Іншими словами можна сказати, що між викладачем та студентами розміщується навчальна програма, яка закладена у комп'ютері, з допомогою якої передаються функції управління засвоєнням знань. Особистий вплив викладача на розвиток особистості студентів при цьому може бути тільки опосередкованим. Основна різниця між традиційним та активним програмованим навчанням не в тому, які принципи лежать в основі (вони у багатьох мають схожість та ідентичність), скільки в тому у якій мірі ці принципи можна реалізувати у сфері кожного з них.

Ігрове проектування – проектування у ігровому навчанні є основним компонентом у діловій грі, тому що воно включає сценарій та регламент, а також ігрову обстановку, що є основою навчальної гри. Включає характеристику ігрової ситуації (організація), правила, гри та описання виробничої обстановки. В правилах фіксується склад та опис розігрування ролей, а також матеріали, регламентуючі діяльність учасників гри: методики, накази, посадові інструкції для кожної ролі окремо, законодавчо-нормативні матеріали [8].

Стажування – імітація реального робочого місця, подій, пов'язаних з публічністю банківського працівника, реальних подій, можливих конфліктних ситуацій при несвоєчасній виплаті депозитів. Методи розв'язання проблемних ситуацій, копіювання таких подій в ігровій ситуації навчання. Психологічний аналіз виходу з стресової ситуації, отримання навичок витримки, сили волі, манери поведінки у банківського працівника.

Проблемні лекції – формування орієнтованої основи для майбутнього засвоєння студентами навчального матеріалу, коли їм стимулюють бажання отримати нову інформацію, попередньо надавши основи за цією тематикою і, провівши аналіз наукових та літературних джерел стимулювавши відповідний науково-творчий пошук. Студенти, посилаючись на основи отриманих вже знань та досвіду, повинні зуміти провести пошук нової інформації та отримання нового досвіду [5].

За останні роки все більша увага в педагогічній науці та практиці приділяється залученню методів навчання, які за своїм змістом і способом здійснення неможливі без високого рівня зовнішньої й внутрішньої активності учнів. Звичайно їх називають «активними методами навчання».

З таких методів найпоширеніший - дидактичні ігри. Впровадження ігор і інших «активних» методів навчання обумовлено, насамперед, корінними перетвореннями соціальних відносин. Процес перетворення людини й суспільства в цілому з об'єктів, підлеглих державному впливу, суб'єктів суспільної життєдіяльності містить у собі й адекватні перетворення в вузах, професійних навчальних закладах і інших педагогічних системах. Природним у цих умовах є здійснюваний у педагогічній науці й практиці пошук пізнавальної й педагогічної діяльності, що забезпечують перетворення й учнів, і педагогів у суб'єкти педагогічного процесу, зокрема, звертання педагогіки до ігор - специфічному виду діяльності, властивому людині на всіх етапах його життєвого шляху. Можна сказати, що застосування гарно продуманих ігрових методик «олюдноє» педагогічний процес.

Істотне значення мають більші можливості гри як засобу активізації навчального процесу, що володіє сильним мотивуючим впливом. Мотиви ігрової діяльності втримуються в ній самій й здатні виконувати роль «пускового пристрою» для формування інших мотивів.

У педагогічній практиці використовується й інша важлива властивість гри - її здатність забезпечувати формування в учнів такого цілісного досвіду, що необхідний їм у майбутній навчальній і практичній діяльності. Це властивість гри обумовлює її місце в навчальному процесі й взаємодія з неігровими методами навчання [10].

Основна їх ціль - формування фахових компетенцій, відпрацювання конкретних умінь, діяти в чітко певних ситуаціях. У ході проведення ділових ігор учні в спеціально змодельованих умовах навчаються оперативному аналізувати задані практичні ситуації спілкування, можливість впливу на ситуацію.

Особливим різновидом ділових ігор є рольові й управлінські ігри, коли учні ставляться в умови необхідності прийняття рішень у ситуаціях спілкування з товаришами. Такі ігри характеризуються значним емоційним впливом на учасників, сприяють

формуванню й розвитку умінь спілкування, норм поведінки, розвивають звички до взаємодопомоги. Гра в цьому випадку виступає як своєрідна школа моралі в дії.

Позиція викладача в процесі проведення ігор багатопланова:

- до гри він - інструктор, що роз'яснює зміст, порядок і правила гри;
- у процесі гри - консультант;
- під час підбиття підсумків - головний суддя й керівник дискусії [7].

Перша спроба систематичного вивчення гри була зроблена в кінці XIX сторіччя німецьким вченим К. Гроссом [3], він вважав, що у грі відбувається попередження інстинктів відносно майбутніх умов боротьби за існування. В психології теорія гри розвивалась з урахуванням її соціальної природи, вагомий внесок внесли в розвиток психології ігрового навчання О.М. Леонт'єв[4], Д.Б. Ельконін [10].

Д.Б. Ельконін [10] визначав гру, як діяльність, у якій створюється і удосконалюється управління поведінкою її учасників. Відмінною ознакою гри є швидкозмінна ситуація, в якій опиняється об'єкт після дії з ним, також доволі швидке пристосування дії до нової ситуації. В цьому випадку структуру гри складають:

- ролі, які вибрали гравці;
- ігрові дії як засіб реалізації цих ролей;
- ігрове використання предметів – заміщення реальних предметів ігровими, умовними;
- реальні відносини між гравцями.

Змістом гри виступає те, що відтворення її учасниками у якості головного моменту діяльності та відносин між дорослими у їх професійному та діловому житті [78]. В процесі гри проходить формування професійної поведінки майбутнього спеціаліста.

Дослідження проведені доводять, що студент отримує необхідні навички на лекціях – 30%, при самостійній роботі з літературними джерелами – 50%, а при особистій участі у вивченні тобто грі – 90% [103, 195].

Гра – це форма діяльності в умовних ситуаціях, направлена на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, фіксованого в соціально-закріплених засобах здійснення предметних дій, в предметах науки та культури [10].

Дидактичні ігри, так як і проблемне навчання, несуть відбиток проблемності зумовлених ситуаційними завданнями і уявляють собою засіб засвоєння знань, навичок, умінь у конкретній ситуаційній обставині [1]. При цьому можливо виділити визначені постановки проблеми, які будуть визначати рольову гру та її дидактичний зміст:

а) постановка проблеми, яка розкриває конкретні сторони діяльності майбутнього банківського працівника, як організатора діяльності кредитно-фінансової системи держави;

б) аналіз проблем, які акцентують увагу банківського працівника на вирішенні проблемних ситуацій у організаційно-структурній діяльності кредитно-депозитної системи, яка є основою діяльності банків і розвитку господарського механізму держави;

в) розкриття нових підходів з опорою на досягнення сучасної науки у вирішенні проблем

дотримання соціально-економічних гарантій для своєчасного отримання депозитів;

г) розв'язання проблемних, конфліктних ситуацій між кредитором (банком) і позичальником.

Велике значення для організації рольової гри мають прийоми, які засновані на стимулюванні ігрових взаємодій банківського працівника з клієнтами (вкладниками депозитів і позичальниками) – поведінське-ігрові прийоми. До таких прийомів відносяться: інструктування, активізація ігрових сторін, корекція поведінки учасників гри, прийоми рубіжної та підсумкової оцінок. Особливе значення в процесі організації рольових ігор з фахових компетенцій майбутнього банківського працівника мають так звані когнітивно-ігрові прийоми. До таких прийомів відносяться:

а) прийоми, які сприяють входженню в роль – образ (характеристика ролі кожного учасника гри, спонукання, заохочення, питання-підказка, а також підбадьорення і гумор);

б) прийоми кореляції ролей (постановка навідних питань, зауваження-питання, підтримка-захист та інше).

У процесі проведення рольових і ділових ігор оцінюється показник емоційної стійкості до стресових ситуацій та виконанню своїх професійних обов'язків у складній психологічній атмосфері. Цей показник надає можливість у поєднанні, з надбаними у результаті навчання знаннями, навичками і вміннями – виробити вміння грамотного прийняття і реалізації соціально-економічних рішень.

РОЛЬОВА ГРА «Страховання кредитів»

Підготовка гри

Гра провадиться на практичному занятті з навчальної дисципліни «Страхова культура» тема заняття «Страхова культура при страхуванні депозитів та фінансових і кредитних ризиків».

Викладач готує необхідну документацію для проведення гри:

- Закон України «Про страхування».

- Положення Національного банку про видачу кредитів.

- Типовий договір на видачу кредиту, страхування кредитного ризику.

- Сценарій рольової гри.

Гра розрахована на 2 академічних заняття (1 годину і 20 хвилин)

Керівник гри: викладач ведучий практичні заняття.

Керівник гри:

- Вибирає учасників гри – студентів академічної групи (повинні брати участь всі студенти академічної групи);

- Проводить інструктивну нараду з учасника гри, на якій повідомляє особливості кредитування в Україні, основи законодавчо-нормативної бази кредитування, робить порівняння з іншими державами, надає спрощений зразок методики проведення кредитування в умовах кризового явища в економіці;

- Розподіляє ролі між учасниками гри за наступними групами:

- Перша група – 7 чоловік (працівники банку),

- Друга група - 5 чоловік (працівники підприємства, яке має намір взяти кредит),

- третя група – працівники страхової компанії (5 чоловік),

- Четверта поділена на дві підгрупи по 4 чоловіки, задачі цих підгруп однакові, це консультанти з кредитно-страхових ризиків.

У проведенні рольової гри задіяно одночасно 25 чоловік (студентів), відповідно до нормативів Міністерства освіти та науки України - це повна академічна група.

Зобов'язання команд:

Перша команда має назву «Банк». Банк, створений у формі Товариства з обмеженою відповідальністю і має назву «Кредит 21», відповідає всім необхідним умовам кредитно-фінансової установи, має на здійснення банківської діяльності відповідні всі ліцензії та дозволи.

Перша команда складається з:

1 – капітан - керівник кредитного відділу банку.

2- учасник команди – керівник кредитного комітету банку.

3 – учасник команди – заступник начальника кредитного відділку з кредитування малого та середнього бізнесу.

4 – учасник команди – начальник відділу служби безпеки банку.

5 – учасник команди – спеціаліст кредитного відділу 2 чоловіки.

6 – учасник команди – спеціаліст відділу служби безпеки банку.

Друга команда має назву «Підприємство». Підприємство - це торговельно-закупівельна фірма «Горн 23» у формі товариства з обмеженою відповідальністю, займається торгово – закупівельною діяльністю - поставками харчової продукції, має відповідні дозволи та сертифікати, працює на ринку вже 10 років і обслуговується в вище названому банку постійно, кредиторської заборгованості та заборгованості перед обов'язковими фондами та бюджетом не має.

Учасники команди:

1. Капітан – директор Підприємства,

2. Члени команди – головний бухгалтер начальник юридичного відділу

- начальник виробничого відділу

- інженер будівельник

- голова Спостережної ради

Третя команда має назву «Страховик» - це товариство страхування у формі Закритого акціонерного товариства «Страховик 21» здійснює страхування кредитних ризиків в тому числі і кредитів. Має відповідну ліцензію на здійснення страхової діяльності.

Учасники команди :

1. Капітан – директор Страховика

2. Члени команди - начальник відділу кредитних ризиків

- юрист,

- Начальник служби безпеки Страховика

– андеррайтер (фахівець із страхування).

Четверта, п'ята команди мають назву «Аналітик», складається з двох команд однакових за своїми функціональними обов'язками та завданнями кожна з них має капітана

Задачі команд провести самостійний аналіз дій учасників гри, запропонувати власні альтернативні рішення проблематики, провести науково обґрунтований аналіз нормативно-правової бази кредитування малого та середнього бізнесу в Україні надати пропозиції щодо поліпшення кредитної ситуації в державі, шляхи поліпшення та спрощення

кредитування для розвитку економіки. Обґрунтувати з наукової точки зору власні пропозиції.

Четверта і п'ята команди «Аналітик» діють ізольовано одна від одної не проводячи консультації. Після проведення самостійної роботи надають публічно свої пропозиції та аналіз дій першої, другої, третьої команд, присутня аудиторія надає питання та робить власні висновки кожна команда (Банку, Підприємства, страховика та команда аналітиків беруть участь в обговоренні).

Ціль гри

Сформувані знання:

- теоретичні основи організації та функціонування комерційного банку;
- нормативно-правове забезпечення діяльності банківської системи в Україні;
- понятійний апарат страхового захисту, страхового фонду;
- визначення страхування як економічної категорії;
- предмет, об'єкт та суб'єкт страхування;
- роль страхування в ринковій економіці;
- страхову культуру;
- значення страхової культури для розвитку страхування кредитних та депозитних ризиків;
- світовий досвід страхової діяльності при страхуванні кредитних та фінансових ризиків;
- основи класифікації страхування, значення та необхідність її застосування;
- форми, види, галузі та підгалузі страхування;
- вимоги до страхового договору;
- права та обов'язки суб'єктів страхового зобов'язання;
- умови і підстави врегулювання відмови у виплаті страхових сум;
- страховий тариф;
- структуру страхового ринку і його особливості;
- страхові продукти та особливості їх реалізації;
- основні організаційні форми страховиків;
- правове, методичне та наукове забезпечення здійснення страхової діяльності;
- документи, що регламентують страхову діяльність в Україні;
- теоретичні основи страхування депозитів, фінансових та кредитних ризиків;
- значення та особливості страхової культури при страхуванні фінансових та кредитних ризиків.

Отримати навички:

- основ економічної та страхової культури;
- вибору ефективної інвестиційної стратегії банку;
- способу вигідного розміщення банківських ресурсів з метою отримання максимального доходу;
- використання знань з теорії фінансів, грошей, кредиту у практичній площині професійної діяльності працівника банківської справи;
- підготовленості до професійної діяльності в закладах фінансової та кредитної системи, враховуючи зовнішньоекономічну сферу;
- самостійно працювати на посадах, які вимагають аналітичного підходу до нештатних ситуацій у фінансово-кредитних відносинах;
- розуміти страхову культуру як економічну категорію;
- значення страхової культури при розвитку ринкової економіки;

- опанування загальними характеристиками класифікації страхування;
- визначення критеріїв та ознак класифікації страхування;
- опанування загальними характеристиками становлення та розвитку страхового ринку;
- з'ясування внутрішньої структури страхового ринку;
- розуміння і передбачення економічних наслідків при недбайливому відношенні до страхування транспортних засобів;
- розуміння страхової культури при страхуванні депозитів, кредитних та фінансових ризиків;
- розуміння значення страхових гарантій при фінансовому страхуванні;
- страхування кредитів як важливий засіб захисту фінансових гарантій;

Отримати уміння:

- дати всебічну, фахову оцінку діяльності банку;
- користуватися новими банківськими послугами;
- групувати функції страхування за сферами економіки;
- використовувати теоретичні знання для виконання банківських операцій;
- аналізувати діяльність та фінансовий стан комерційних банків;
- користуватися інструментами банківського маркетингу;
- обраховувати рентабельність комерційних банків;
- оцінювати ризики при здійсненні банківських полуг;
- оцінювати кредитоспроможність позичальника;
- вести фінансову звітність банку, баланс, звіт про прибутки і збитки;
- визначити ефективність страхування;
- використовувати в практичній своїй діяльності страхову культуру для ефективного ведення бізнесу;
- розуміти значення страхового захисту, як з економічного так і соціального боку;
- чітко визначити галузь відповідного страхового продукту;
- чітко визначити види страхування відповідно до чинного законодавства;
- визначити поняття договору страхування;
- підготувати та укладати договір страхування;
- аналізувати зміни на страховому ринку;
- проводити аналіз рейтингу страховиків;
- визначити напрямки розвитку страхового ринку;
- користуватися законодавчими та нормативно-правовими актами при регулюванні взаємозв'язків між учасниками страхових відносин;
- отримання страхового полісу при страхуванні фінансових та кредитних ризиків;
- страхування депозитів;
- практично використовувати теоретичні положення про використання перестраховання в страховому бізнесі;
- використовувати страхову культуру в практичному застосуванні перестраховання у виробничому процесі;
- проводити практичні статистично-математичні розрахунки в складі актуарних розрахунків.

Умови гри

Рольова гра обмежена рамками навчального процесу, навчальною робочою програмою експериментального курсу «Страхова культура»,

здійснюється із цілим рядом законів про діяльність страхування та банківської системи в Україні. Практично здійснюється з цілим рядом спрощень: комерційне підприємство, банк. Страхова компанія, в процесі гри це показується в тому, що в початковому процесі практична діяльність адаптована для навчання тому, що виробничі відносини мають свою специфіку і структуру і не можливо перенести все в початковий процес. Тому в рольовому навчанні використані умовні спрощення.

Учасники гри мають у своєму розпорядженні: сценарій рольової гри, первинну документацію (Закони), типовий кредитний договір, типовий поліс для страхування кредитних та фінансових ризиків, договір про сумісну діяльність між банком та страховою компанією, статут банку, статут товариства з обмеженою відповідальністю, статут страхової компанії, зразок ліцензії на здійснення страхової діяльності.

Методика видачі кредиту і страхування здійснюється за спрощеною схемою.

У процесі рольової гри заповнюється кредитний договір, договір (поліс) про надання страхових послуг, бізнес план отримання кредиту, обґрунтований аналіз своєї професійної діяльності.

Вихідні дані рольової гри

Підприємство займається торгово-закупівельною діяльністю на ринку продовольчих товарів – є посередником між виробничими підприємствами та роздрібною торговою сіткою. Асортимент товарів складається з повної продовольчої групи: молочні вироби, м'ясні, ковбаси, бакалія, хлібобулочні, консерви, рибні вироби та інші. Підприємство купує товари у великій кількості великими партіями в упаковці, у якій не можливо реалізувати товар у роздрібній торгівій сітці. Підприємство придбає крупі вагонними нормами і має намір зробити фасувальний цех для фасування круп (гречка, цукор, рис, макаронні вироби та ін.). Другий намір придбати обладнання для виробництва напівфабрикатів (пельмені, вареники та інша продукція). На здійснення цих операцій необхідно залучення кредитних ресурсів.

Підприємство обслуговується в Банку протягом 10 років. Заборгованості перед бюджетом та позабюджетними обов'язковими фондами, виплати заробітної плати немає.

Банк здійснює свою діяльність кредитно-фінансових операцій. Має позитивний баланс, відповідно виплати та перерахування здійснює своєчасно.

Страхова компанія здійснює свою діяльність має відповідні ліцензії і своєчасно проводить страхові відшкодування. Має угоду про сумісну діяльність з банком.

Сценарій гри

Перед учасниками гри керівник ставить наступні завдання:

Працівниками Банку:

- розробити кредитний договір,
- ознайомити з умовами отримання кредиту,
- гарантією страхового захисту,
- описати порядок документацію для отримання кредиту,

- розіграти відповідно своїх ролей функціональні обов'язки,

- розробити відповідно сценарію свої професійні дії і розіграти ролі з іншими командами.

Працівники Підприємства:

- розробити бізнес план для отримання кредиту,

- скласти необхідну документацію для отримання кредиту,

- провести переговори з банком для отримання кредиту, у процесі переговорів учасники виконують свої ролі згідно зі сценарієм,

- визначити ступінь ризиковості,

- розробити і провести ігрові переговори з іншими командами.

Працівники страхової компанії:

- розробити страховий поліс для кредитування,

- скласти з Банком угоду про сумісну діяльність на предмет страхування кредитних та депозитних ризиків,

- провести переговори з іншими командами відповідно до сценарію,

- розробити вартість відповідних послуг,

- укласти відповідний страховий поліс.

Ліміт часу для проведення рольової гри

1. Ознайомлення з умовами проведення гри і темою заняття (викладач 10 хвилин).

2. Розподіл команд та ролей між академічної групою (викладач 10 хвилин).

3. Ознайомлення учасників (команд) з сценарієм та документацією. Розроблена документація знаходиться на комп'ютері (учасники гри 10 хвилин).

4. Кожна команда розроблює власний план дій з яким повинна публічно виступити для проведення переговорів (30 хвилин).

5. Виступи капітанів команд (30 хвилин), кожен капітан по 6 хвилин.

6. Публічне проведення переговорів (беруть участь 1, 2, 3 команди 20 хвилин).

7. Заключення угод, полісів (1, 2, 3 команди 10 хвилин).

8. Аналіз проведення переговорів і власна пропозиція (4, 5 команди 20 хвилин).

9. Виступ капітанів (10 хвилин).

10. Підбиття підсумків гри і заняття. Виставлення оцінок (викладач 20 хвилин).

Вихід (підсумок гри)

1. Розроблений кредитний договір.

2. Розроблений страховий поліс.

3. Розроблений бізнес план на отримання кредиту.

4. Проведено аналіз законодавчої та нормативно-правової бази страхування кредитних та фінансових ризиків.

5. Порядок здійснення страхової діяльності в Україні (ліцензування, контроль за страховою діяльністю).

6. Доповідь кожної команди відповідно до сценарію.

Висновки з цього дослідження. Під час проведення рольових і ділових ігор, як показує практика, збільшується активність студентів, що є важливим фактором у отриманні значної кількості знань і формуванні навичок і вмінь за однаковий проміжок часу, відносно традиційного методу навчання (семінарські та практичні заняття).

Перспективи подальших напрямків дослідження. Практичне застосування сучасної теорії ігрового навчання в практиці проведення практичних занять. Подальше удосконалення розігрування ролей: теоретичне обґрунтування і практичне застосування.

Список використаних джерел:

1. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения: общедидактический аспект. – М.: Педагогика, 1977. – 254 с.

2. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – Изд. 5-е, испр. – М.: Изд-во „Лабиринт”, 1999. – 352 с.
3. Гросс К. Душевная жизнь ребенка / К. Гросс. – Киев, 1996.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – Москва: Политиздат, 1977. – 304 с.
5. Пидкасистый П. И. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы / П. И. Пидкасистый, Л. М. Фридман, М. Г. Гарунов. – М.: Пед. общество России, 1999. – С. 3–5.
6. Рижиков В.С. Методика впровадження дидактичних (рольових) ігор як інноваційної педагогічної технології в контексті якості вищої військової освіти в Україні відповідно до стандартів практики військової підготовки в країнах членах НАТО. - Науковий вісник інноваційних технологій, К.: НДЦІН, - 2018. Вип. № 1 (17). – С. 69-76.

7. Рижиков В.С. Методика використання «мозкового штурму» на семінарських заняттях в професійній підготовці у вищих військових навчальних закладах (внз) / Молодь і ринок - Дрогобич, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. №5 (160) травень 2018. – С.26-32.
8. Рижиков В.С. Теорія та практика ігрового навчання в професійній підготовці майбутніх юристів. **Монографія.** – Херсон, ТОВ «Айлант», 2011. – 215с.
9. Хейзинга Й. Homo Ludens. Статті по історії культури / Пер., сост. и вступ. ст. Д. В. Сильвестрова; комент. Д. Э. Харитоновича / Й. Хейзинга. – М.: Прогресс – Традиция, 1997. – 416 с.
10. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. – Москва: Педагогика, 1978. – 304 с.

Надійшла до редколегії 18.02.2019

T. Shishkina, PhD in Pedagogical Sciences
The Kropivnitsky College University of Modern Knowledge

METHODS OF USING ROLE-PLAYING GAMES IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF BANKING PROFESSIONALS ON A PRACTICAL EXAMPLE

In the scientific article the essence and significance of learning through play or game learning are determined in the training of future bank employees on a practical example of a role-playing game. Increasing demands on the quality of professional training of future bank employees for the effective work in terms of development of market relations of the current economic instability, crisis phenomena in the financial and banking sphere, the process of professional training of future bankers requires the use of modern methods and teaching methods, especially those that form the active creative activity of students.

Learning through play or game learning is such active teaching method with modern advances of computer technology, the global Internet network. The methods of active learning are a set of means of organization and management of training and learning activity. These methods are characterized by the following factors: forced students' activity, independent decision making in conditions of increased motivation and emotionality, constant interaction of the educational system and students. The examples of teacher-student interaction were analyzed.

In the scenario of role play the knowledge, skills and abilities are practically defined that student should learn after participating in the role-playing game. The complete scenario of the role-play "Credit insurance" is provided, which consists of the preparation of game, goals, the game content, time-stamped scenario and results. The head of the game is the teacher who conducts practical classes.

The game is conducted at the practical lesson on the discipline "Insurance Culture" after the lecture "Insurance Culture in Deposit Insurance and Financial and Credit Risks"

Students' activity is increasing during role and business games, which is an important factor in receiving of a significant amount of knowledge and building skills and competencies for the same period of time on the traditional method of teaching (seminars and practical classes).

Key words: role-playing game, professional competencies, pedagogical method, role-playing game scenario.

УДК 015.3:159.9

І. Юник, канд. пед. наук
Київський національний торговельно-економічний університет, Київ

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2019.41.58-62>

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ КОМУНІКАТОРІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто психологічну стійкість комунікаторів як їх особистісну властивість, що входить у синдром стану психологічної готовності до комунікативної діяльності. Психологічна стійкість інтерпретується як не вроджена, а набута властивість, яка забезпечує умови не тільки для швидкого і якісного створення узагальненого образу уявної моделі донесення інформації до реципієнтів, а й для успішної його реалізації під час професійної діяльності. Означений феномен висвітлено у двох іпостасях: внутрішньої структури системи (процес); зовнішнього середовища (результат). З позицій системно-структурного підходу, цій властивості комунікаторів притаманна інваріантність, тоді як з позицій результативності діяльності – швидкість оновлення втраченого стану. Обґрунтовано положення стосовно ролі психологічної стійкості в детермінації негативного впливу факторів на злагодженість відтворення необхідної інформації комунікаторами в екстремальних умовах. Описано психологічні механізми впливу означеного феномену не лише на утримання беззмінного відповідного стану комунікаторів та на збереження злагодженості вербального і невербального відтворення інформації, а й на чинення опору внутрішнім чи зовнішнім перешкодам. Доведено, що психологічна стійкість комунікаторів піддається цілеспрямованому формуванню у процесі підготовки до професійної діяльності. Специфічними формами її формування є: підготовка комунікаторів до нівелювання надмірної дії будь-яких короткострокових чи тривалих стресорів у процесі комунікативної діяльності; підготовка комунікаторів до нівелювання надмірної дії внутрішніх та зовнішніх факторів. З'ясовано, що сформована психологічна стійкість комунікаторів надає їм змогу швидко відшукувати творчі підходи до вирішення ускладнених завдань під час передачі необхідної інформації реципієнтам.

Ключові слова: комунікатори; реципієнти; психологічна стійкість; стресори; формування; професійна діяльність.

Постановка проблеми. У професійній діяльності комунікаторів неможливо уявити ситуацію, коли донесення необхідної інформації до реципієнтів було б можливе без внесення корективів для досягнення поставленої мети. Програма техніко-тактичних дій зі всебічним комплексом умов комунікативної діяльності не підлягає абсолютному погодженню завчасно.

Означену незгодженість між уявленою моделлю означеної програми та сигналами щодо виконання компенсує психологічна стійкість комунікаторів, дефіцит якої чинить негативний вплив на ефективність комунікації. Саме тому особливої актуальності набуває проблема формування психологічної стійкості комунікаторів, яка забезпечує

© І. Юник, 2019

умови не тільки для швидкого і якісного створення узагальненого образу уявної моделі донесення інформації до реципієнтів, а й для успішної його реалізації під час професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вперше до проблеми психологічної стійкості звернулись науковці в середині XX століття. Зокрема, Л. Божович у виступі на XVIII Психологічному конгресі привернув увагу присутніх до необхідності її ретельного вивчення. В подальших дослідженнях науковців означена проблема вивчалась у контексті емоційності особистості [5, 139-170; 9, 145-178; 11, 261-265 тощо]; моральних цінностей [14, 136-177]; адекватних та неадекватних форм поведінки [1, 71-76]; емоційогенних умов діяльності [2, 57-83] тощо. За дослідженнями О. Дарвіш та Р. Тагірової психологічна стійкість особистості пов'язується не тільки з їх здатністю до управління емоційним станом, а й зі здатністю до самоорганізації та саморегуляції власної поведінки в складних умовах професійної взаємодії [3; 13, 48-51]. У. Морган і К. Еліксон означений феномен характеризують як комплексну властивість особистості, яка сприяє успішній адаптації до впливу психосоціальних навантажень та негативних зовнішніх факторів на психічне та фізичне її здоров'я [10, 157-160]. Ряд науковців вказують на те, що психологічна стійкість забезпечує адаптацію організму до дії не тільки зовнішніх факторів, а й внутрішніх [4, 153-168; 5, 140-157; 6, 31-36 тощо]. Досліджуючи психологічну стійкість індивідуального стилю спілкування, О. Крупник наголошує на тому, що це є творчий процес, де особистість проявляє спроможність коректувати способи й прийоми комунікації з урахуванням відповідних ситуативних умов [8, 63-69]. У педагогічному аспекті, на нашу думку, особливої уваги заслуговують праці О. Семенової, яка доводить потребу вишів у цілеспрямованому формуванні означеного феномену. За її переконаннями, педагог повинен уміти орієнтуватись у змінних умовах викладацької діяльності, швидко знаходити оптимальні рішення складних задач в нестандартних умовах і, при цьому, зберігати витримку й самовладання. Саме тому, вона дійшла висновку, що психологічна стійкість педагогів неможлива без:

- досягнення готовності до професійної діяльності;
- знання прийомів психічної саморегуляції;
- уміння врегульовувати емоційні стани учасників педагогічних конфліктів;

- уміння активізувати необхідні види мотивів та здійснювати аналіз власної поведінки [12, 204-216].

Отже, можемо констатувати таке:

1) незалежно від наявності різноманітних методологічних підходів до вивчення психологічної стійкості особистості, науковці сходяться на думці, що означений феномен має об'єднувати сукупність здібностей спрямованих на забезпечення злагодженої роботи всіх когнітивних процесів як у звичних, так і в більш емоційогенних умовах її професійної діяльності;

2) у сучасній науці проблеми пов'язані з формуванням психологічної стійкості комунікаторів є недостатньо дослідженими;

3) швидке і якісне створення узагальненого образу уявної моделі донесення інформації комунікаторами до реципієнтів та успішну його реалізацію під час професійної діяльності забезпечує сформована їх психологічна стійкість.

Мета статті: висвітлити специфіку формування психологічної стійкості комунікаторів як необхідної їх властивості, яка забезпечує швидке і якісне створення

узагальненого образу уявної моделі донесення інформації до реципієнтів та успішну його реалізацію під час професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Віднайдення ефективних способів та прийомів формування психологічної стійкості комунікаторів привертало увагу не лише науковців, але й педагогів та практиків. За результатами їх досліджень, недостатня сформованість означеної властивості стає причиною зниження контролю за параметрами комунікативної діяльності, тимчасового відхилення уваги від процесу створення узагальненого образу уявної моделі донесення інформації до реципієнтів, емоційної «трансформації» отриманої інформації в ході реалізації цього образу [8, 14-16; 10, 156-157; 12, 24-25; 13, 46-47 тощо].

Психологічна стійкість є особистісною властивістю комунікаторів, котра входить до синдрому стану психологічної готовності до комунікативної діяльності. За екстремальних умов саме вона відіграє вирішальну роль у детермінації негативного впливу стресорів на процес відтворення інформації. Психологічну стійкість комунікаторів варто розглядати у двох аспектах: зовнішнього середовища (результат); внутрішньої структури системи (процес). Так, означена властивість знаходить вияв не лише у збереженні цілісності й послідовності процесів загалом, але і в чиненні опору зовнішнім або внутрішнім перешкодам. Відповідно до системно-структурного підходу, їй притаманна інваріантність, яка простежується у здатності утримувати власну організацію при саморозвиткові. Якщо надмірний вплив зовнішніх або внутрішніх факторів є короткостроковим, психологічна стійкість комунікаторів допомагає швидко поновлювати втрачений функціональний стан, тоді як при довготривалому та/або багаторазовому впливі перешкод – означена властивість виявляється у видозмінненні цього стану зі збереженням внутрішніх взаємозв'язків та взаємозалежностей між елементами його структури.

Свідченням відсутності у комунікаторів психологічної стійкості можуть бути не тільки реальні результати професійної діяльності, але і порушення у психологічній та психофізіологічній сферах. Вони ідентифікуються шляхом співвіднесення результативності діяльності в звичайних та екстремальних умовах, з обов'язковим урахуванням коефіцієнту ускладненості комунікативних завдань. Оцінка психологічної стійкості комунікаторів відбувається за критеріями відтворення просторово-часових характеристик рухових дій та фізіологічних реакцій організму на стресори (короткострокові й тривалі).

Серед короткострокових стресорів доцільно виділити наступні:

- попередньої невдачі в аналогічних або близьких умовах комунікативної діяльності;
- відвернення уваги від інформації, яка доноситься до реципієнтів;
- ті, що породжують острах перед комунікативною діяльністю або викликають деструктивні фізичні відчуття;
- швидкості прийняття рішень при вирішенні складних комунікативних завдань.

До тривалих стресорів належать:

- стресори боротьби, які створюють конфліктні ситуації в комунікативній діяльності;

- стресори напруженої комунікативної діяльності, які стають причиною розумової та/або фізичної перетомки;

- стресори ігнорування реципієнтами власної «персони» комунікаторів чи можливої їх ізоляції.

Отже, однією зі специфічних форм фахової підготовки комунікаторів є сформованість психологічної стійкості до надмірного впливу будь-яких короткострокових чи тривалих стресорів на швидке і якісне створення узагальненого образу уявної моделі донесення інформації до реципієнтів та на успішну його реалізацію під час професійної діяльності.

Доцільно виділити дві групи факторів впливу на психологічну стійкість комунікаторів – внутрішню та зовнішню. До першої (внутрішньої) з них доцільно віднести:

- емоційно-фізіологічну реактивність, яка визначає характер реакції на емоційні подразники;

- фізіологічну організацію нервової системи, котрою визначається специфіка поведінки;

- соціально-психологічні властивості, породжені підготовкою до комунікативної діяльності;

- рівень розвиненості інтелекту.

До складу другої групи факторів впливу на психологічну стійкість комунікаторів (зовнішньої), відноситься рівень емоційності умов та складність комунікативних завдань.

У комунікативній діяльності комунікаторів високий рівень збудження, тривожності чи невротизму здатен по-різному впливати на прояв психологічної стійкості, що доводить існування граничної величини в інтенсивності їх дії. Амплітуда психологічної стійкості до цієї граничної величини позитивно віддзеркалюється на результативність комунікативної діяльності, тоді як подолання означеної величини починає чинити негативний вплив. Вплив динаміки міри збудження на психологічну стійкість Я. Рейковський виклав у такий континуум: «... від змін, що проявляються в тих випадках, коли суб'єкт ефективно справляється зі стресом (мобілізація, подолання стресу, контроль над проявом емоцій), до тих, котрі свідчать про значні порушення саморегуляції (деструкція дій); негативним полюсом цього континууму є незапланований зрив» [11, 262].

Слід зазначити, що в теорії і практиці комунікативної діяльності комунікаторів простежується три підходи до регуляції міри збудження, зокрема:

перший – базується на методологічній платформі теорії спонукання;

другий – базується ґрунтується на другому законі Йеркса-Додсона, згідно з яким психологічна стійкість комунікаторів підвищується паралельно емоційному збудженню до певної межі, після подолання якої відбувається зворотній процес;

третій – спирається на теорію релаксації, відповідно до якої напруга зменшується астеничними емоціями комунікаторів.

Якщо перші два підходи пов'язують психологічну стійкість з «оптимумом» емоційного збудження комунікаторів, то третій – з їх здатністю свідомо управляти власним емоційним станом. Відповідно до останнього підходу, негативний вплив внутрішніх й зовнішніх стресорів комунікатори здатні залишати

поза увагою, а астеничні емоції – стримувати і контролювати.

Експериментально доведено, що комунікатори з сильним типом нервової системи демонструють в емоційних умовах високу ефективність діяльності. Натомість, комунікатори зі слабким типом нервової системи мають сильнішу перцептивну чуттєвість до впливу стресорів, тому при виникненні дефіциту зовнішньої інформації їм бракує енергетичних ресурсів для підтримування сенсорних функціональних систем. Комунікатори з рухливою нервовою системою (на противагу інертній) здатні швидше адаптуватися до дії подразників, демонструючи високу працездатність в емоційних умовах.

Залежність психологічної стійкості комунікаторів від фізіологічної організації їх нервової системи є доволі неоднозначною. Показники вегетативних реакцій прямо не характеризують їх психологічну стійкість, оскільки високий рівень кваліфікації характеризується провідними психологічними детермінантами, а низький – силою процесів збудження. Отже, зростання фахової майстерності комунікаторів дозволяє нівелювати негативний вплив емоційного реагування на дію стресорів.

Соціально-психологічні властивості, які виникли у процесі підготовки до комунікативної діяльності, і рівень розвиненості інтелекту складають динамічну структуру психологічної стійкості комунікаторів. Така структура здійснює координацію адекватної реакції на дію стресорів і забезпечує швидкість та надійність репрезентації відповідних семантичних понять у довгостроковій пам'яті комунікаторів. У процесі набуття професійного досвіду у них формується психологічна стійкість під впливом умов та вимог самої комунікативної діяльності, зокрема, розвиваються вольові якості, які отримують пріоритет в загальній системі саморегуляції поведінки.

Психологічна стійкість комунікаторів також детермінується рівнем розвиненості інтелекту. Зокрема, високий рівень дозволяє затрачувати менше зусиль, щоб утримувати оптимальний психологічний стан під час комунікативної діяльності, оскільки:

- ефективність внутрішньої протидії стресорам істотно підвищується розумовим «втручанням» у процеси саморегуляції;

- зняття надмірного хвилювання через усунення «дефіциту інформації» відбувається завдяки наявності великого обсягу знань та поінформованості комунікаторів.

Звичайно, кожен акт комунікативного процесу супроводжується хвилюванням, адже кінцевою метою всієї комунікативної діяльності є переконливе донесення до реципієнтів необхідної інформації, що вимагає від комунікаторів максимальної віддачі у порівнянні зі звичними умовами. Натомість, хвилювання комунікаторів проявляється у вигляді «хвилювання, що викликає піднесення» або «хвилювання в образі», а не у вигляді «хвилювання, що викликає паніку» та «хвилювання, що викликає апатію». Втім, два з чотирьох перерахованих видів хвилювання є індикаторами захопленості комунікативним процесом і здатні позитивно впливати

на психологічну стійкість комунікаторів – «хвилювання, що викликає піднесення» та «хвилювання в образі»

Отже, важливою специфічною формою фахової підготовки комунікаторів є сформованість психологічної стійкості до надмірного впливу внутрішніх факторів на швидке і якісне створення узагальненого образу уявної моделі донесення інформації до реципієнтів та на успішну його реалізацію під час професійної діяльності. Такі фактори пов'язані з:

- емоційно-фізіологічною реактивністю комунікаторів;
- анатомо-фізіологічною будовою нервової системи комунікаторів;
- соціально-психологічними властивостями комунікаторів;
- розвиненістю інтелекту комунікаторів.

На психологічну стійкість комунікаторів можуть чинити надмірний вплив ні тільки внутрішні, але і зовнішні фактори. Серед них провідне місце займає емоціогенність ситуації, яка визначається за силою та тривалістю дії. Інтенсивність впливу стресорів на комунікаторів та раптовість їх появи слід віднести до показників сили. Так, від непередбачуваності появи будь-якого стресора, який породжує зміни афективного характеру, залежить сила реакції організму: чим раптовішим є стресор, тим сильнішою буде відповідна реакція організму. Натомість, якщо вплив стресору стає передбачуваним та/або повторним – реакція на нього зменшується. Серед умов, за яких повторення дії стресорів не знижує інтенсивність реакції, відносяться:

- наявність великих часових проміжків між актами комунікативної діяльності;
- трансформація стресорів чи їх конфігурацій при кожному комунікативному акті;
- приховані відмінності між елементами стресорів чи їх конфігурацій;
- анатомо-фізіологічний вплив стресорів на організм комунікаторів (занадто висока чи низька температура середовища, біль і т.п.).

Звичайно, з появою досвіду комунікативної діяльності може мати місце ефект інкубації, коли інтенсивність впливу стресорів на психологічну стійкість комунікаторів послаблюється чи підсилюється. Окрім цього, їх надмірна дія стає причиною набуття вибіркості психічними процесами комунікаторів: уявлення, сприймання, пам'ять та мислення можуть активізуватися або гальмуватися, що відбивається на результативності комунікації. Якщо реципієнти знаходяться у позиції «зверхності» над комунікаторами, то сприймання ситуації стає більшою мірою неадекватним. Створюється «емоційне порочне коло», коли під впливом стресорів комунікатори сприймають тільки інформацію, тотожну домінуючому у них емоційному стану. Одним із шляхів нівелювання означеного «емоційного кола» є створення емоції більшої інтенсивності, що призведе до гальмування попередньої.

Вплив стресорів у процесі комунікативної діяльності, який відзначається значною тривалістю, призводить до використання «поверхових» та «глибинних» адаптаційних резервів комунікаторів. Під час першої стадії тривалої емоціогенної ситуації виникає тривожність, котра супроводжується відсутністю адекватної відповіді на вплив стресорів. Друга стадія – резистентність – відзначається збалансованістю використання адаптаційних резервів та відчуттям «зверхності» емоціогенної ситуації над

чиненням опору дії стресорів. На цій стадії використовуються «поверхові» адаптаційні резерви. У свою чергу, стадія виснаження енергетичних ресурсів комунікаторів характеризується мобілізацією «глибинних» адаптаційних резервів комунікаторів та перебудовою гомеостатичних механізмів їх організму.

Якщо комунікатори виявляються неспроможними протидіяти негативному впливу стресорів на процес комунікативної діяльності, у них порушується злагодженість передачі необхідної інформації реципієнтам.

Отже, досить важливою специфічною формою фахової підготовки комунікаторів також є сформованість психологічної стійкості до надмірного впливу зовнішніх факторів на швидке і якісне створення узагальненого образу уявної моделі донесення інформації до реципієнтів та на успішну його реалізацію під час професійної діяльності. Такі фактори пов'язані з емоціогенністю умов та зі складністю завдань, з якими «змушені співпрацювати» комунікатори у процесі комунікативної діяльності.

Висновки з цього дослідження.

1. Психологічна стійкість комунікаторів це не вроджена, а набута властивість, яка забезпечує умови не тільки для швидкого і якісного створення узагальненого образу уявної моделі донесення інформації до реципієнтів, а й для успішної його реалізації під час професійної діяльності.

2. Психологічна стійкість комунікаторів піддається цілеспрямованому формуванню у процесі підготовки до професійної діяльності. Специфічними формами її формування є:

- підготовка комунікаторів до нівелювання надмірної дії будь-яких короткострокових чи тривалих стресорів у процесі комунікативної діяльності;
- підготовка комунікаторів до нівелювання надмірної дії внутрішніх та зовнішніх факторів.

3. Сформована психологічна стійкість комунікаторів надає їм змогу швидко відшукувати творчі підходи до вирішення ускладнених завдань під час передачі необхідної інформації реципієнтам.

Перспективи подальших напрямків дослідження. Перспективи подальших досліджень означеної проблеми вбачаються у вивченні форм і методів формування психологічної стійкості комунікаторів у залежності від специфіки роботи їх короткострокової пам'яті та наявності умінь управління властивостями уваги тощо.

Список використаних джерел

1. Божович Л. И. Избранные психологические труды / Божович Л. И. – М. : МПА, 1955. – 212 с.
2. Гуревич К. М. Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы / Гуревич К. М. – М. : Наука, 1970. – 272 с.
3. Дарвиш О. Б. Психологическая устойчивость в профессиональной педагогической деятельности / О. Б. Дарвиш // Всероссийские педагогические чтения «Педагогическое наследие Степана Павловича Титова» : сб. материалов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.uni-altai.ru/engine/download.php?id=3925
4. Дикая Л. Г. Методики моделирования и дифференцирования состояний психической напряженности в интеллектуальной деятельности (методика диагностики психических состояний и анализа деятельности человека) / Дикая Л. Г., Черникова Е. А., Суходьев В. В. – М. : Знание, 1994. – 206 с.
5. Зильберман П. Эмоциональная устойчивость оператора / П. Зильберман // Очерки психологии труда оператора. – М. : Наука, 1979. – С. 138-172.
6. Ключникова И. А. Формирование профессиональной устойчивости студентов к педагогической деятельности (на материале подготовки специалиста с квалификацией "учитель безопасности жизнедеятельности"): дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Ключникова Ирина Анатольевна. – Ставрополь, 2005. – 193 с.
7. Котлярова Л. Н. Соотношение психодизритмии и стрессовой устойчивости человека: дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.02 / Котлярова Любовь Николаевна. – Уфа, 1988. – 212 с.

8. Крупник Е. П. Теоретические аспекты психологической культуры межличностных взаимодействий / Е. П. Крупник // Формирование психологической культуры в системе дополнительного образования детей; под ред. А. В. Егоровой, И. М. Каманова, М. В. Поповой. – М. : Просвещение, 2006. – 94 с.
9. Митина Л. Эмоциональная гибкость учителя: психологическое содержание, диагностика, коррекция / Л. Митина, Е. Асмаковец. – М. : Флинта, 2001. – 192 с.
10. Морган У. Ситуативная тревога и результативность деятельности / У. Морган, К. Эликсон // Вопросы психологии. – 1990. – №3. – С. 155-161.
11. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций /

Я. Рейковский [пер. с польск., вступ. ст. В. Н. Вилюнаса]. – М. : Прогресс, 1979. – 391 с.

12. Семёнова Е. М. Тренинг эмоциональной устойчивости педагога: учеб. пособ. / Семенова Е. М. – М. : Психотерапия, 2006. – 256 с.

13. Тагирова Р. А. Психологическая устойчивость самосознания личности / Р. А. Тагирова // Вестник МГОУ. Серия: Психологические науки. – 2009. – № 4. – С. 28-34.

14. Чудновский В. Э. Нравственная устойчивость личности: психологическое исследование / Чуновский В. Э. – М. : Педагогика, 1981. – 208 с.

Надійшла до редколегії 25.03.19

I. Yunyk, PhD of Pedagogical Sciences
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

THE DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL STABILITY OF COMMUNICATORS IN THE PROCESS OF PREPARATION FOR PROFESSIONAL ACTIVITY

The article considers the psychological stability of communicators as their personal property, which is included in the syndrome of the state of psychological readiness for communicative activity. Psychological stability is interpreted as non-inherited, but acquired property, which provides conditions not only for the rapid and qualitative creation of the generalized image of the imaginary model of reporting information to recipients, but also for its successful implementation during professional activities. This phenomenon is highlighted in two hypostases: the system of internal structure (process); external environment (result). From the point of view of the system-structural approach, this property of communicators is inherent in invariance, while from the standpoint of the effectiveness of the activity - the rate of renewal of the lost condition. The position concerning the role of psychological stability in determination of the negative influence of factors on the coordination of the reproduction of the necessary information by communicators under extreme conditions is substantiated. There are described psychological mechanisms of the influence of the phenomenon not only on maintenance of the unchanging corresponding state of communicators and on maintaining the coherence of verbal and non-verbal reproduction of information, but also on the implementation of resistance to internal or external obstacles. It is proved that psychological stability of communicators is subject to purposeful formation in the process of preparation for professional activity. Specific forms of its formation are: the preparation of communicators to leveling excessive action of any short-term or long-term stressors in the process of communicative activity; preparation of communicators to leveling out excessive influence of internal and external factors. It is revealed that the formed psychological stability of communicators gives them the opportunity to quickly find creative approaches to solving complicated tasks during the transfer of necessary information to recipients.

Key words: psychological stability, generalized image

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНІ НАУКИ

Випуск 1(41)

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

НТК ВІКНУ

Підписано до друку 04.02.2020. Формат 60x84/8 .
Гарнітура Times. Папір офсетний. Друк ризограф. Тираж 100.
Умов. друк. аркушів 7,75. Заказ № 9-20

Надруковано в навчальному
комплексі ВІКНУ 03189, Київ, вул. Ломоносова, 81
521-32-89